

Prace tegoż autora
(wydane przez inne firmy nakładowe).

WSPÓŁCZESNA SYBERJA, 1897. 3 K. 20 h.
SZWAJCARJA. Ustrój polityczny i stosunki ekonomiczne, 1899, nowe
wydanie 1905. 2 K.
EKONOMJA POLITYCZNA, 1900. 3 K.
WYODRĘBNIE NIE GALICJI, 1901. 2 K.
ROSJA W AZJI WSCHODNIEJ, 1904. 1 K. 50 h.
HISTORIA USTROJU ROSJI, część I, 1906. 3 K.
POLITYKA ROSJI WZGLĘDEM SZKOLNICTWA ZABORU ROSYJ-
SKIEGO, 1908. 3 K.
ZIEMSTWO, (wyczerpane), 1905.
KONSTYTUCJA ROSYJSKA, 1906. 1 K. 20 h.
PIERWSZA DUMA PAŃSTWOWA ORAZ DZIAŁALNOŚĆ POSŁÓW
NASZYCH. 40 h.

POD PRASĄ:

POLSKA I SPRAWA POLSKA. Stron przeszło 500.

- 1) Sprawa Polska.
- 2) Geneza upadku Polski.
- 3) Rozbiory Polski.
- 4) Próba restytucji państwa polskiego od 1795—1815.
- 5) Próba unji realnej z Rosją.
- 6) Powstanie 1831.
- 7) Akcja i reakcja od 1831 do wojny Krymskiej.
- 8) Sprawa polska od wojny Krymskiej do 1863 r.
- 9) Powstanie 1863 r.
- 10) Ostatnie czterdziestolecie w zaborze rosyjskim.
- 11) Stosunek Galicji do Austrii.
- 12) Zabór pruski.
- 13) Rzut oka na ostatnie pięciolecie.
- 14) Gdzie wyjście?

WŁ. STUDNICKI

FINLANDJA I SPRAWA FINLANDZKA

SPÓŁKA NAKŁADOWA „KSIĄŻKA”, KRAKÓW.
SKŁADY GŁÓWNE: WARSZAWA, G. CENTNERSZWER I SKA; LWÓW,
H. ALTENBERG; NEW-YORK, THE POLISH BOOK IMPORTING CO.
CZCIONKAMI DRUKARNI LUDOWEJ W KRAKOWIE, UL. FILIPA L. 11.

~~36566~~

308 : 548

Wszelkie prawa autora i nakładców zastrzeżone.

Kraj. — Położenie geograficzne.

U wybrzeży Bałtyku, między zatoką Botnicką a Fińską leży kraj duży, graniczący na północy z półwyspem Skandynawskim. Ze względu na szerokość geograficzną (na południu sięga 52°, na północy 70°), na swą powierzchnię, pokrytą jeziorami, skałami i lasami, o minimalnym procentie gleby zdatnej do rolnictwa — kraj ten przypomina półwysep Skandynawski, porównywany być może tylko do Szwecji i Norwegji. Otóż Szwecja jest od Finlandji większą o $\frac{1}{4}$ (Szwecja 447.362, Finlandja 373.604 klm. kw.), obszar zaś Norwegji (321.477 klm. kw.) przewyższa Finlandję o 52.000 klm.¹⁾

Mniej ulegając wpływowi ciepłych wód Golfströmu posiada Finlandja niższą temperaturę przeciętną roczną, niż Norwegja i Szwecja. Temperatura ta wynosi dla Finlandji 2·5°, Szwecji 3°, Norwegji 4°. Dzięki jednak — choć pośredniemu — wpływowi Golfströmu, przeciętna temperatura Finlandji jest bądź co bądź wyższą o 1° niż temperatura Rosji europejskiej pod tym samym stopniem szerokości. Zmiana temperatury Finlandji następuje również

¹⁾ Jest więc Finlandja przeszło 3 razy większa od Królestwa Polskiego (127.319 klm.), mniejsza zaś od 6 gubernji litewsko-białoruskich (266.783 klm.) i przeszło dwa razy większa od 3 gub. południowych (164.310 klm. kw.).

ze zmianą stopnia długości geograficznej: w Finlandji zachodniej jest o 2° cieplej, niż we wschodniej.

W klimacie Finlandji wpływy zachodnie występują jako czynniki przyjazne, wschodnie — jako niszczycielskie. Wiatry wschodnie, panujące na równinie rosyjskiej, potęgują upały lata i mrozy zimy finlandzkiej.

Pod względem klimatycznym, Finlandja jest niby zesputym półwyspem Skandynawskim.

Dęby, które doskonale rosną na wybrzeżu norweskim, do Chrystjanji i Molde, a mogą rosnąć nawet w okolicach miasta Trenpoldee, nie przekraczają kresów Finlandji południowej t. j. 60—61° szer. geogr. Wiśnie w Finlandji nie owocują już na północ od m. Wazy, jabłonie kwitną jeszcze, lecz nie owocują poza 64° w gub. Uleaborskiej. Lasy sięgają w Finlandji 69° szer. półn., dalej ciągną się tundry i pustynie, mchy i porosty pokrywają jałową ziemię; gdzieśniedzie, w miejscach, osłoniętych przed wiatrami zimnemi, wyrasta brzoza karłowata i jarzębina.

Wobec parugodzinnej zaledwie nocy w okresie najdłuższych dni letnich, otrzymuje Finlandja, jak inne ziemie północne, odrazu bardzo znaczną ilość ciepła i światła podczas miesięcy letnich. Wywołuje to niezmiernie szybką wegetację roślin, szybszą niż w krajach strefy umiarkowanej. Jęczmień n. p. dojrzewa w Finlandji północnej w ciągu 12 tygodni, w południowej w ciągu 15-tu, gdy w Europie środkowej w ciągu 18. W okolicach Uleaborgu żniwa następują we 42 dni po siewach. Dzięki tej przyspieszonej wegetacji, kultura zbożowa dochodzi w Finlandji niemal krańca lasów. Żyto dojrzewa pod 67°, miejscami pod 69°, jęczmień sięga 64°, nawet 68°. Kultura pszenicy nie opłaca się powyżej 64°, len i konopie przekraczają tę szerokość.

Rolnictwo Finlandji szukało i musi szukać sobie wzorów w krajach skandynawskich, a może być wzorem dla krajów północnych, posiada bowiem pewne zadanie specjalne: przyspieszanie wegetacji i kwitnienia zboża. Stąd kulturalny rozwój Finlandji ma dla północy Rosji europejskiej i dla Syberji znaczenie pierwszorzędne.

Wpływy szwedzkie.

Większość liczebną stanowią w Finlandji plemiona fińskie — Tawastów i Karełów, pierwiastek skandynawski stanowi tylko nieznaczny odsetek ludności. Ale pierwiastek ów był zaczątkiem kulturalnym Finlandji.

Na równinach Rosji europejskiej i azjatyckiej spotykamy cały szereg plemion fińskich. Lecz wszędzie kulturalny rozwój ich jest wprost pożałowania godny: najczęściej stoją one na niższym szczeblu kultury od chłopów rosyjskich i są przez wyzysk rosyjski doprowadzane do zwyrodnienia, jak Ostjacy, Wogułowicze, nawet Zyrjanie. Los ludności Finlandji był inny, gdyż stykała się ona z Zachodem, była pod bezpośrednim wpływem ludów skandynawskich, jednej z najbardziej uposażonych gałęzi plemienia indo-giermańskiego.

Już w wieku brązowym, a szczególnie w początkach okresu żelaza wpływ skandynawski był w Finlandji dominującym; następnie przysłała fala słowiańska.

Gdy historia w ścisłym znaczeniu tego wyrazu — powiada Gustaw Retzius — zaczyna rzucać światło na dzieje Finlandji, znajdujemy tam Skandynawów, zostających w bliskim kontakcie z Zachodem.

Już 7-y król szwedzki Iwar przyłączył do swych posiadłości część krainy Suomi, poddając w ten sposób Finlandję wpływom szwedzkim.

W w. XIII dała Szwecja Finlandji chrześcijaństwo —

katolicyzm, łączący odtąd kraj ten z cywilizacją Zachodu. Na dowód znaczenia kościoła w Finlandji przytoczyć można, że biskupstwo i księstwo finlandzkie były pojęciami niemal jednoznaczniemi. Z katolicyzmem przyszły klasztory Dominikanów i Franciszkanów, owych pionierów kultury średniowiecznej. W w. XIII powstaje szkoła katedralna, o której wzmiankę pierwszą spotykamy w r. 1315.

Prawo, ochraniające dobra rycerskie i współwłasność chłopów, przyszło do Finlandji ze Szwecji wraz z rolnictwem i organizacją agrarną. Pod wpływem szwedzkim dzielono w Finlandji grunta podług słońca. Każdy włościanin otrzymywał część pola i łąki na północ, południe, wschód i zachód słońca. Gildje kupieckie rozpowszechniły się w kraju tym już w wieku XIV, równocześnie pod ochroną biskupa rozwinęła się organizacja cechów rzemieślniczych; miasta, dzięki prawom giermańskim, posiadały samorząd.

Z protestantyzmem w wieku XVI dała Szwecja Finlandji rozpowszechnienie się umiejętności czytania i pisanie oraz tę samodzielność duchową, którą urabiało samodzielne komentowanie biblij, a która była dźwignią w życiu gospodarczym i w wszelkich stosunkach społecznych.

Szwedzi nie traktowali Finlandji jako kraju ujarzmionego, lecz jako równouprawnioną prowincję; w r. 1362 otrzymuje Finlandja prawo udziału przy obieraniu króla, potwierdzone w roku 1457.

Finlandja korzystała wogóle z prawa publicznego Szwecji. Prawo to już w r. 1332 w ustawodawstwie Magnusa nakładało na monarchę obowiązek szanowania i zachowywania przywilejów kościoła i obywateli państwa. Powtarza je i uzupełnia ustawodawstwo z 1442 roku: w rozdziale o królu (Konungebalk) czytamy, że po wstąpieniu na tron zobowiązuje się on: szanować kościół, ale bez przekraczania praw korony i narodu... popierać prawdę i sprawiedliwość,

być wiernym narodowi swemu, ochraniając życie i nietykalność tak ubogich, jak bogatych, z wyjątkiem faktów ścigania sądowo-śledczego, nie pozbawiać nikogo własności, chyba drogą sądową; rządzić królestwem szwedzkim, porozumiewając się z Radą, do której dopuszczać tylko obywatele państwa.

Owóż zobowiązanie się to przetrwało w formie zmienionej do dziś dnia — dawał je Finlandji Wielki Książę Finlandzki ces. Mikołaj II w roku 1894.

Finlandja brała udział w szwedzkim riksdagu (sejmie), który powołany do życia jako „izba rycerzy“ w roku 1617, został w r. 1626 przedstawicielstwem stanów szwedzkich. Aż do roku 1905 zachowała Finlandja ordynację wyborczą szwedzką. Całe niemal dzisiejsze prawo publiczne finlandzkie opiera się na prawodawstwie szwedzkim.

W okresie katolicyzmu językiem cywilizacji w Finlandji była łacina, w okresie protestantyzmu język szwedzki, jakkolwiek już w roku 1528 duchowieństwo głosi ewangelję i naucza w języku fińskim.

Protestantyzm był przewrotem w życiu kraju, był rewolucją duchową, podniecającą rewolucję społeczną. W roku 1593 przeżywa Finlandja wojnę chłopską.

Po ustaleniu się swym, rozpoczyna protestantyzm pracę około podniesienia szkolnictwa, zastał je bowiem w upadku. Powstają w pięciu miastach zakłady naukowe: w Abo szkoła katedralna, w Helsingforsie, Wyborgu i Biörnaborgu szkoły trywjalne, dalej szkoły elementarne w Borgo, Ekenasie, Nadeldalu, Uleaborgu, a w miejscowościach, nie posiadających szkół katedralnych lub trywjalnych, pedagogium, prowadzone przez jednego lub dwu nauczycieli. Znaczny postęp w rozwoju szkolnictwa przynosi okres od 1640—1654 r., gdy zarządzał Finlandją jeden z najlepszych jej administratorów, Brahe. Wówczas to wytworzono typ

szkolnictwa trwający w Finlandji do połowy wieku XIX. W roku 1640 powstaje w Abo akademja. Abo, główne miasto kraju, siedlisko akademji, następnie uniwersytetu, posiadało przeszło 5000 mieszkańców. Wywóz towarów sięgał 96.079 talarów, przywóz 70.964. Wyborg liczył 3000 mieszkańców, wywóz jego — 162.782 talarów, przywóz — 69.097 tal. We 20 lat po założeniu Helsingfors liczył 1000 mieszkańców i miał za 155.991 tal. wywozu, za 17.617 przywozu. Cała ludność kraju wynosiła 450.000; siła zbrojna w stosunku do ludności była znaczna, wynosiła bowiem 10.200: z tego 3000 jazdy, 7200 piechoty. Było to na owe czasy przeciążenie militarne kraju, przechodziło bowiem 2% ludności, dopiero przy dzisiejszym rozwoju militarizmu, spotykamy taki stosunek procentowy w wielu krajach Europy. Przytym, wobec rzadkości zaludnienia kraju, ciężary militarne Finlandji południowej, bardziej zagrożonej przez Moskwę, były względnie znaczniejsze niż środkowej.

Ze względów militarnych zorganizowano regularną pocztę już w roku 1638, ulepszono komunikację, oprócz tego kasowano dominja, wyzwalało chłopów od ciężarów pańszczyźnianych, aby umożliwić liczniejszą wśród nich rekrutację. Na 10—15 chłopów czynszowych brano na początku wieku XVII jednego, na 20—30 pańszczyźnianych również jednego rekruta. Błędny jest twierdzenie finomanów, że Szwecja uczyniła z Finlandji tylko obóz wojenny. Finlandja istotnie w ciągu całego stulecia cierpiała wskutek wojen szwedzko-rosyjskich, lecz o co prowadzono te wojny? O Finlandję, o Finlandczyków.

Szwecja broniła nie granic swej metropolji, ale kolonji finlandzkiej, i dzięki niej nasiona cywilizacji europejskiej, acz tratowane wielokrotnie w wojnach z Rosją, kiełkowały i dawały plony.

Nie wchodząc w rozważanie wartości cywilizacyjnej pierwiastku skandynawskiego, znanego ze swych zdolności państwowo-twórczych, uznać musimy, że i Finowie należą do rasy zdolnej, mającej tak wybitnych przedstawicieli jak Węgrzy, którym zdolności politycznych odmówić niepodobna; przypomnijmy również, że ze wszystkich szczepów ruskich samo tylko plemię wielko-rosyjskie, przetworzone etnicznie pod wpływem krwi fińskiej, okazało się zdolnym do wytworzenia potężnego państwa.

Wojny z Rosją.

Finlandczycy urabiali się, jako naród, z fińskich i szwedzkich pierwiastków, nie walcząc przeciw Szwecji, lecz w nieustannych wojnach z Rosją. Tradycja bojów tych żyje w poezji Finlandczyków; najpopularniejszy w Finlandji poemat: „Opowiadanie chorążego Stela” Runeberga poświęcony jest walce Finlandczyków z Rosjanami.

Uboga ze względu na swą glebę i ostry klimat, nie mogła być Finlandja w ciągu długiego czasu krajem atrakcyjnym dla Rosjan. Tylko handlowy Nowgoród, prowadzący handel skórami, dążył do opanowania zachodnich i wschodnich Czudów, i wraz z miastami Hanzy wdzierał się do ziemi Finów.

Aby nie dopuścić Nowgorodźcian do zatoki Fińskiej, wznoszą Szwedzi w roku 1293-cim silną na owe czasy warownię Wyborg. W roku 1313 i 1317 ruszają Finowie i Szwedzi na Nowgorodźcian, posuwając się Nową, aż po wybrzeże Ładogi. W roku 1318-tym Nowgorodźcianie wdzierają się do wnętrza Niulandu, do miasta Abo. W roku 1323 pokojem Orzechowskim ziemie, przytykające do wyborskiego okręgu Karelji: Ejrepję, Jaskis i Sawolaks przyznano Szwedom, Nowgorodźcianie otrzymali nadładoską Karelję aż do Newy i zachodnich oraz północnych wybrzeży jeziora Ładoskiego.

Pokój ten nie kończy wojen szwedzko-rosyjskich. Od

roku 1348 do 1351 toczy się znów między Szwecją a Nowgorodem wojna, zakończona pokojem w Dorpacie, sankcjonującym granice, przyznane przez pokój Orzechowski.

Zburzywszy potęgę Nowgorodu, carowie moskiewscy zniweczyli podstawę wpływów ruskich na północy - zachodzie na przeciąg kilku stuleci. Ale Moskwa staje się czynnikiem polityki europejskiej, i już Joan III występuje jako antagonistą Szwecji, zawierając przeciw niej przymierze z Danją. Odtąd aż do końca stulecia XVIII włącznie, podczas wszystkich wojen, prowadzonych przeciw Szwecji, sprzymierzała się Rosja z Danją, będącą dla niej sprzymierzeńcem naturalnym. W kimże miała takiego sprzymierzeńca Szwecja? Pczęści była nim Rzeczpospolita, acz współzawodnicząca z nią o wybrzeża Bałtyku i gnuśnie ulegająca Moskwie w ciągu stulecia XVIII: z okresu bowiem zwycięstw Polski nad Rosją wyciągały korzyści Szwecja i Finlandja. Jedynym zaś naturalnym sprzymierzeńcem Szwecji była Turcja, obydwa te państwa walczą jednocześnie z Rosją Piotra i Katarzyny II.

Moskwa za Joana pustoszyła Finlandję od wybrzeży zatoki Botnickiej do Laplandji, jakkolwiek posunąć nie zdołała granic swych na zachód ku szkodzie Finlandji.

Dzięki energii bojowej Polski za Stefana Batorego, Moskwa odsuniętą zostaje od Bałtyku, wykazuje jednak znaczną ekspansję, uderza na Finlandję, obchodzi Wyborg, i pustoszy kraj aż do Helsingforsu: natomiast Szwedom udaje się opanować ziemię ładoską i Ingiermanlandję (dziś gubernja petersburska) oraz Estlandję. Przy zawarciu zawieszenia broni prowincje, zabrane przez Szwedów, zostają w ich tymczasowym posiadaniu, wojska zaś Iwana wyparte są jeszcze uprzednio. W roku 1590 Moskwa zajmuje miasta: Jam, Koporję, Iwangród i Ingier-

manlandję. Potym Szwecja pustoszy przy pomocy Finów wybrzeża morza Białego, wojska moskiewskie szerzą mord i pożogę w Finlandji od Wyborgu do Abo. Następuje wkońcu pokój w roku 1595: Szwecja zachowała Estlandję z Narwą, Moskwa zagarnęła znów Karelję z Keksholmem.

W okresie zamieszek zagrożona przez Polskę Moskwa pozwala na to, by Szwecja zabrała cały szereg miast na północy: Nowgoród, Ładogę, Gdów, Ruse, Porchów, Keksholm. W roku 1609 Szujski zrzeka się Keksholmu, zajętego przez Szwecję, w roku 1613 pokojem w Stołbowie Nowgoród, Ładoga, Gdów, Rusa, Porchów wracają do Moskwy, w rękach Szwecji pozostają tylko miasta, leżące na wybrzeżach zatoki Fińskiej: Jam, Koporję, Karelja z Keksholmem, Ingiermanlandja z Orzeszkiem (późniejszy Szlisselburg).

Moskwa zostaje od Bałtyku odparta, zaabsorbowana wojną z Polską nie posuwa się ku Finlandji. Pokój wieczysty w Stołbowie, potwierdzający zrzeczenie się Keksholmu, przynosi również zrzeczenie się wszelkich pretensji do Estlandji i Inflant.

Dopiero w wieku 18-tym, w wieku upadku politycznego i niemocy militarnej Rzplitej, a kryzysu państwowego Szwecji, posuwa Rosja granice swe ku wybrzeżom morza Bałtyckiego na niekorzyść Szwecji i Finlandji. Dokonał tego przede wszystkim Piotr I. w walkach od roku 1700 do 1721, oraz wojna 1741—3 r., nie zdołała zaś naprawić wojna 1788—1790 r.

Szczęśliwie dla Szwedów rozpoczęła wojna, gdy na wstępie Karol XII zwyciężył na czele swych 8 tysięcy, sześćkroć liczniejszą armję rosyjską, kładąc trupem 8 tysięcy Rosjan, kończy się niepomyślnie, — młody bohater szwedzki nie docenia sił Rosji, pochłonięty walką z Da-

nją, a przede wszystkim ściganiem Augusta II. Szwecja traci Inflanty, Estlandję, Ingiermanlandję, część Karelji i Wyborg. Panując w Petersburgu, Wyborgu, Rewlu, Rydze, poważnie szachuje Rosja od czasów traktatu Nysztackiego Finlandję. Założenie Petersburga ma tu znaczenie rozstrzygające. Środek ciężkości państwa rosyjskiego przeniósł się nad finlandzką granicę. Założony w r. 1702, Petersburg był podstawą operacyjną Rosji podczas wojny Piotra I. i wszystkich następnych wojen ze Szwecją: 1741, 1742, 1788—90, 1808 i 1809, odrywającej Finlandję od Szwecji po sześciu wiekach współistnienia państwowego.

W wojnach ze Szwecją korzystała Rosja nie tylko z antagonizmu pomiędzy oligarchją, a władzą monarchiczną tego państwa, stając po stronie pierwszej, ale usiłowała ponadto rozbudzić separatyzm Finlandji.

Podczas wojny 1742 r. cesarzowa Elżbieta Piotrówna wydała manifest, zachęcający Finlandję do oderwania się od Szwecji i uzyskania bytu samodzielnego.

„Nie posiadamy najmniejszej chęci ani zamiaru przywłaszczania sobie ani piędzi cudzej ziemi; zezwolimy chętnie i współdziałać będziemy, o ile W. Ks. Finlandzkie oddzielić i wyzwolić się zechce z pod panowania szwedzkiego... I, jeżeli zechce ono jako wolne i od nikogo niezależne państwo posiadać rząd własny, obrany przez samych Finlandczyków, korzystając ze wszystkich odnośnych praw i przywilejów, które dla ich własnego dobra i trwałych podstaw ich niezależności będą uznane przez nich za niezbędne i pożyteczne, to My też dla obrony i ochrony takich ich nowych instytucji, we wszystkich wypadkach i gdy tylko zajdzie potrzeba, Naszym wojskiem pomagać będziemy, posyłając go ile potrzeba.

„W ten sposób Finlandja, gdy będzie posiadała własne

prawa i rząd, stanie się granicą i przegrodą pomiędzy rosyjskimi a szwedzkimi posiadłościami.“

„Dan w Moskwie, 18 marca 1742 r. Elżbieta.“

Finlandja posiadać nie mogła dla Rosji znaczenia gospodarczego i finansowego. Szwecja o tyle była jeszcze mocną, że się Rosja liczyć musiała z jej dążnością do odzyskania utraconych w r. 1721 krajów. Stąd, zgodnie ze swą racją stanu, wysuwa Rosja ideę samodzielności Finlandji. Posiadając odrębność geograficzną, oddzielny zarząd prowincjonalny z biskupstwem, miano Wielkiego Księstwa, odkąd brat króla Magnusa, biskup Benedykt, tytułować się zaczął W. księciem Finlandzkim, zdradzała Finlandja poniekąd, acz słabą, tendencję do odrębnego bytu. Książę Jan, ożeniony z siostrą Zygmunta Augusta, Katarzyną, w połowie w. XVI usiłował zostać samodzielnym księciem Finlandji. Dążenie do samoistności było w Finlandji w r. 1742 zbyt słabe, aby manifest Elżbiety wydać mógł pożądaną dla Rosji rezultaty, ale na dążeniach tych próbowała się podczas wojny 1790—91 r. oprzeć Katarzyna II, a wyzyskał je wkońcu Aleksander I w r. 1808 i 1809.

Wojna 1742 i 1743 r. zakończyła się traktatem w Abo, regulującym granicę: Rosja uzyskała twierdzę Neiszlot, posiadającą znaczenie strategiczne dla ochrony Petersburga.

Oprócz tego Rosja zagwarantowała Szwecji jej konstytucję z 1720 r., uzależniającą kwestję wojny i pokoju od decyzji stanów. Ta gwarancja odpowiadała gwarancji rosyjskiej względem podobnych instytucji w Rzeczypospolitej.

W 1772 r. Gustaw III czyni zamach stanu i ogłasza nową konstytucję, przeciwko czemu nie protestuje Rosja, zajęta sprawami polskimi.

Niebawem jednak znów następuje wojna rosyjsko-

szwedzka w r. 1788—90. Podczas wojny Rosja usiłowała podnieść przeciw Gustawowi-Adolfowi stany szwedzkie, oraz rozniecić separatyzm finlandzki.

Dążności zaboreze Rosji i wtrącanie się jej do spraw szwedzkich, na mocy zagwarantowania przez nią konstytucji szwedzkiej w roku 1742, obudziły w królu Gustawie III chęć skorzystania z wojny rosyjsko-tureckiej i ratowania bytu i potęgi Szwecji przez odparcie Rosji do jej granic dawnych. W roku 1787 i 1788 rozpoczął tedy przygotowania do wojny z Rosją, ale podług konstytucji miał prawo rozpoczynania tylko wojny odpornej t. j. wówczas, gdy nieprzyjaciel przekracza granice posiadłości państwa. Korzystała z tego Rosja: dnia 18-go czerwca hr. Razumowskij przedstawił hr. Oxenstiernie notę, w której protestował przeciwko zbrojeniu się Szwecji i zawiadomił króla szwedzkiego oraz stany narodu szwedzkiego, biorące udział w rządzie, o pokojowych względem Szwecji zamiarach Rosji.

Na ową notę Gustaw odpowiedział zerwaniem stosunków; wkrótce potem korzystając ze starcia nadgranicznych oddziałów rosyjskich ze szwedzkimi, a — jak twierdzi historyk rosyjski Ordin — symulując naruszenie granic państwa szwedzkiego przez żołnierzy rosyjskich, Gustaw rozpoczyna kroki wojenne przeciwko Rosji. Jakkolwiek w pierwszych latach wojny musiała prowadzić Szwecja jednocześnie wojnę z Danją, wyszłaby z niej zwycięsko, gdyby nie to, że Rosja potrafiła demoralizować oficerów szwedzkich w Finlandji, już to wysuwając naruszenie praw stanów szwedzkich, już to podsycając separatyzm Finlandji. W tej ostatniej sprawie wielce był Rosji pomocny Szwed zdrajca, indywiduum lichie moralnie, ale wyjątkowo energiczne, Sprengtporten.

Rozkład moralny wśród oficerów armji szwedzkiej był

wówczas znaczny. Wielu oficerów podało się do dymisji na początku wojny, powołując się na to, że rozpoczęta została ona nie podług prawem przepisanego porządku, t. j. bez zgody stanów. Wśród żołnierzy rozpowszechniali oficerowie proklamacje, głoszące, że państwo winno opierać się na umowie społecznej między królem a narodem.

Dnia 23 lipca przywódcy pułków, oblegających Friedrichsham, pułkownicy: v. Otter i Hästesko donieśli królowi, że żołnierze zwijają samowolnie namioty i domagają się powrotu do szwedzkiej Finlandji. Gdy jednak król zwrócił się do żołnierzy z zapytaniem, czy pragną dalszej wojny, żołnierze oświadczyli gotowość oddania życia w ofierze.

Wkrótce potem w miasteczku Likkala oficerowie armji szwedzkiej, pod wpływem zręcznego agenta Rosji, ex-oficera szwedzkiego Spréngtportena, i przy współudziale oficerów sąsiedniego miasteczka Anjala zawiązali t. zw. konfederację anjalską, właściwie spisek, planujący połowiczną, nieokreśloną zdradę stanu. Konfederaci złożyli Katarzynie memoriał, dowodzący, że wojna była rozpoczęta nieprawnie, że naród cały, szczególnie finlandzki, pragnie pokoju; żądano jednak zwrotu części Finlandji, zabranej traktatem w Abo. Zamileczano zgoda przez ostrożność o separatyzmie Finlandji. W sprawie tej miał pertraktować z Katarzyną delegat siedmiu oficerów, podpisanych pod memoriałem, major Jägerhorn. Katarzyna II udzieliła Jägerhornowi audjencji i oświadczyła, że „mogą mieć nadzieję na pomoc we wszystkim, co się zgadza z korzyścią Monarchji“.

Z piśmiennych i ustnych relacji Jägerhorn'a widać było, że myśl samodzielności Finlandji jeszcze nie dojrzała w głowach spiskowców. To też odpowiedź rządu rosyjskiego, zatwierdzona przez Katarzynę II, zaznacza prag-

nienie, aby dążności narodu fińskiego do powrotu do dawnego dobrego sąsiedztwa i zgody były wyrażone przez większą liczbę obywateli, a szczególnie, by to wypowiedziała reprezentacja. Myśl ta zrealizowaną została przez Aleksandra I w wojnie ze Szwecją w 1808 roku. Rzecz naturalna, że odpowiedź Katarzyny II pomija milczeniem przyłączenie Finlandji rosyjskiej do przyszłego usamodzielnionego, odseparowanego od Szwecji kraju. Zrażać bowiem Finlandczyków odmową nie życzyła sobie Katarzyna, przyrzekać nie uważała za stosowne. W 1788 roku rozpoczęło się ściganie i karanie zdrajców, aresztowani byli hr. Armfelt, Hästesko, v. Otter i inni, Hastfer skazany na śmierć, później zesłany do Finlandji, Koten sam się oddał w ręce władzy, Hästesko ścięty, Klik i inni uciekli do Rosji, gdzie pozostał i Jägerhorn. Widzimy tych zbiegów czynnych, pomocnych Aleksandrowi I w opanowaniu Finlandji, w 1808—1809 roku.

Nietylko oficerowie armji szwedzkiej w Finlandji i dowódcy wojsk, jak hr. Armfelt i hr. Hastfer, prowadzili pertraktacje z Katarzyną o ukończeniu wojny i o utworzeniu niezależnej od Szwecji Finlandji, ale nawet brat królewski, arcyksiążę Karol, występował w charakterze pretendenta do księstwa Finlandji pod protektorem Rosji. Propozycję tę usiłowała wyzyskać Rosja dla zajęcia pewnych punktów strategicznych, względem zaś samego arcyksięcia Karola żywiła Katarzyna II nieufność i jego usadowienie się w Finlandji uznawała za niepożądane dla Rosji.

Po pierwszym znaczniejszym powodzeniu w kampanji 1788 roku, mianowicie po zajęciu Hegforsu, Katarzyna II wysłała do wodza naczelnego armji rosyjskiej, Musin-Puszkina instrukcję, by w razie wychodzącej od Szwedów propozycji pokoju lub zawieszenia broni, odpowiedział, że

wobec wzięcia przez dwór duński na mocy traktatu z Rosją udziału czynnego w wojnie tej i rozpoczęcia operacji wojennych — Rosja nie może bez zgody wymienionego państwa przyjmować żadnych propozycji pokoju lub zawieszenia broni; prócz tego powoływano się na konstytucję 1720 roku, gwarantowaną przez Rosję na mocy pokoju w Nystacie; konstytucja owa, jak wiadomo, nie dawała prawa królowi bez stanów decydować o wojnie i pokoju, ale w roku 1772 Gustaw III dokonał zamachu stanu, przeciwko czemu nie protestowała Rosja, poszukująca wówczas zbliżenia ze Szwecją, i nie było o tym mowy na zjazdach, które cesarzowa rosyjska odbyła potem z królem szwedzkim we Fridrichstacie i Petersburgu. Instrukcja pozwalała na pertraktowanie z Finlandczykami, o ile oni będą pertraktowali oddzielnie od Szwedów. Plany jednak Katarzyny II doprowadzenia do rozkładu armji szwedzkiej drogą demoralizacji i przekupstwa oficerów szwedzkich i osłabienia Szwecji przez protegowanie zgubnej dla tego państwa formy rządu z 1720 roku nie miały powodzenia w stopniu groźnym dla Szwecji. Nadzieje zaś Katarzyny II na sejm szwedzki okazały się zawodne. Król Gustaw bowiem przez zwycięstwo, odniesione nad Duńczykami, którzy byli opanowali miasta szwedzkie: Stremstad i Uddawalle, uzyskuje znaczną popularność.

Wówczas to król Gustaw III zwołuje sejm w 1789 r. Sam tylko stan szlachecki stanowił na nim pewną opozycję przeciwko królowi, inne stany: duchowieństwo, mieszczaństwo i włościaństwo wyrażają swe najzupełniejsze oddanie królowi, i stąd przyjęte są wszelkie przedłożenia królewskie, między innemi prawo króla wszczynania wojny i zawierania pokoju. Objawy zdrady stanu, w które obfitowała wojna, wywołują oburzenie wszystkich stanów. Adres, podany przez włościan finlandzkich, mówił: „W ca-

Finlandja.

łej Finlandji nie znajdzie się ani jeden włościanin, któryby w myślach miał jakie złe zamiary przeciwko królowi swemu i ojczyźnie; udziel nam pomocy przeciwko jawnym i tajnym wrogom naszym, a do końca bronić będziemy Waszej Królewskiej Mości i państwa“.

Rosyjski historyk podboju Finlandji, Ordin, podaje, że chłop fiński dotrzymywał danego przyrzeczenia i zarówno w wojnie 1788—90 roku, jak i po 20 latach w czasie zdobycia Finlandji dawał się we znaki wojskom rosyjskim, umiał szkodzić Rosjanom, dopomagać Szwedom nie tylko z bronią w rękę, ale i bezbronny nawet¹⁾.

W 1790 roku ludność nadbrzeżnych miast finlandzkich pracowała nad budową okrętów, przytym, nie zadawała się wydatkami skarbu państwa na ten cel, nie szczędziła ofiar materialnych. Nawet damy finlandzkie własnym kosztem wybudowały kanonjerkę.

Prąd separatyzmu finlandzkiego wobec Szwecji nie był prądem ludowym, lecz próbą szeregu awanturników, dbałych wyłącznie o osobiste wyniesienie się. Wielu z nich spotkała zasłużona kara, niektórzy z winowajców ratowali się ucieczką do Rosji. Idea odseparowania Finlandji od Szwecji stała się rosyjską ideą państwową, zrealizowaną przy pierwszych okolicznościach sprzyjających.

Wojna Szwecji z Rosją przez cały rok 1789 nie dała żadnej rozstrzygającej bitwy. Kampanja morska aż do końca lipca 1790 roku była dla Rosji pomyślną, dopiero 28 lipca starego stylu Szwedzi rozbili flotę rosyjską, kierowaną przez arcyksięcia Nassau. Tylko wskutek względnie pomyślnych dla oręża rosyjskiego bitew lądowych zawrzeć mogła Rosja w 1790 r. pokój ze Szwecją, zachowując dawne granice obu państw; przez traktat ów upadała

¹⁾ Ordin: Pokorenie Finlandji (str. 250).

gwarancja dawnej formy rządu w Szwecji, gwarancja, dająca Rosji możność mieszania się do spraw szwedzkich, preparowania Szwecji dla przyszłych zaborów.

W ciągu trzech lat wojny szwedzkiej od 1787 do 1790 roku kurs rubla spadł o 25⁰/₀, ilość asygnat zwiększyła się z 46 do 60 mil. W jednym tylko 1789 r. wojna ta kosztowała Rosję przeszło 30 milionów rubli, owoczesna wojna turecka 30 milionów. Wojny: turecka i szwedzka dały możność Rzeczypospolitej polskiej odetchnąć od opieki rosyjskiej i przystąpić do konstytucji Trzeciego Maja, a więc zakończyć swój żywot wiekopomnym dziełem. Wojny te, o ileby się Polska do nich przyłączyła, mogłyby dać jej jednak niezrównanie więcej, gdyż utrwalić jej istnienie, byłby samodzielny.

Przejęcie Finlandji pod zwierzchnictwo Rosji.

Nie przeszło jeszcze lat 20 od zawarcia pokoju ze Szwecją, gdy Rosja wszczęła nową wojnę zaborczą, mającą na celu oderwanie Finlandji od Szwecji.

„Finlandja jest niezbędną dla Rosji. Zabór jej leżał w zamiarach Piotra I, któryby bez tego nie umieszczał stolicy państwa tam, gdzie się ona znajduje obecnie“ — mówił w 1803 roku poseł rosyjski Szuwałow Napoleonowi I.

Powiadają, że do zaboru Finlandji skłonił Aleksandra I Napoleon I na zjeździe w Tylży. Ambitnego Aleksandra I naogół nie trzeba było skłaniać do zaborów, gdyż pragnienie ich było główną sprężyną, leżącą na dnie duszy tego, jak nazwał go Napoleon I, Greka bizantyjskiego. Zabór Finlandji odbył się w każdym razie z aprobatą i pomocą Napoleona I, który pozbawił Szwecję pomocy Anglii; zabór ów utrwalił się też dzięki zwycięstwu jego nad Szwecją i dokonanej przezeń zmianie dynastji.

Syn Gustawa III, Gustaw Adolf IV po wstąpieniu na tron, wbrew uprzedniej polityce regenta arcyksięcia Karola, opartej na przymierzu z republikańską Francją, zawarł przymierze z Anglią, Austrią i Rosją. Gdy po Jenie i Auerstacie Rosja porzuciła swych sprzymierzeńców i znalazła się na pewien czas po stronie Napoleona I, Gustaw Adolf IV pozostał nieprzejednanym wrogiem „antychrysta“, jak nazywał Napoleona I. Wówczas ten ostatni stworzył

przyjazną dla Rosji konjunkturę do zaboru Finlandji. W ten sposób Napoleon przygotował jeden jeszcze warunek niepowodzenia kampanji z 1812 r.

Dnia 2 lutego 1808 roku przekroczyły wojska rosyjskie granicę Finlandji, bez wypowiedzenia wojny. Porozrucane po całym kraju, nieprzygotowane do spotkania się z nieprzyjacielem wojska szwedzkie cofały się, unikając starcia. Wódz naczelny wojsk rosyjskich, Niemiec nadbaltycki hr. Buxhōwden zajął bez bitwy Borgo, i tu ustanowiwszy główną kwaterę, zbliżał się do Sweaborgu. Wojska szwedzkie, skoncentrowane w Tawasthusie, centralnym punkcie Finlandji, pałały żądzą starcia z nieprzyjacielem, ale zastępujący wodza głównego generał Klerker otrzymał od Gustawa IV rozkaz unikania bitwy i trzymania się wyłącznie taktyki odpornej. Potym wódz naczelny Klingsporr odstąpił do Tammerforsu i tam skoncentrowywał wojska. Wskutek tego Rosjanie w ciągu trzech tygodni zajęli prowincję Tawasthuską i Njulandzką, po miesiącu wziętą zostaje stolica nowoczesna Finlandji Abo. Po pierwszym starciu z wojskami rosyjskimi na rzece Kumo wojska fińskie znów się cofają — wprowadzie we wzorowym porządku. Ruchy wojsk rosyjskich, zarówno jak szwedzko-fińskiego, odbywały się wśród surowej zimy, położenie Szwedofinów ułatwiał patryjotyzm ludności miejscowej, Rosjan zaś w znacznej mierze szachował wrogi względem nich stosunek tejże ludności. Wojska szwedzkie, cofając się, zwiększały się przez koncentrację drobnych oddziałów; wojsko rosyjskie, zmuszone pozostawiać w zajętych miastach załogę, zmniejszało się.

Na wiosnę Szwedzi przechodzą do operacji zaczepnych, 15 kwietnia pod Rewelaksem rozbijają oddział Bułatowa, wkrótce potym zmuszają względnie znaczne siły rosyjskie pod dowództwem Rajewskiego do odwrotu i cofnięcia się

o 150 wiorst. Te pierwsze zwycięstwa szwedzkie miały znaczny wpływ moralny nie tylko na armję szwedzką, ale i na ludność Finlandji. Finlandczycy rozwijają wówczas w całej pełni wojnę partyzancką. Kurjerów rosyjskich chwymano, transporty rosyjskie niszczone. Rozbite oddziały Obuchowa (20 kwietnia), który szedł, aby połączyć się z Bułatowem, nastąpiło dzięki temu, że kurjer, wysłany doń przez Bułatowa, zginął, prawdopodobnie zabity przez chłopów finlandzkich. Finlandja Wschodnia została uwolniona od Rosjan, na północy Finlandji Rosjanie zaczęli też się cofać. Tylko na południu cieszyli się powodzeniem, zajęli mianowicie Sweaborg. Na południo-zachodzie spotkały znów Rosjan porażki. Wojna partyzancka ludności miejscowej przyprowadziła Rosjan o utratę wysp Alandzkich, zajętych w marcu tegoż roku.

Cudów męstwa dokonywali partyzanci. W Wazie tłum uzbrojonych włościan z nadzwyczajnym męstwem walczył z Rosjanami i nawet po pójściu w rozsypkę bronił się do ostatka w mieście; z okien domów strzelano do wojska rosyjskiego, które następnie spaliło miasto i wymordowało bezbronnych mieszkańców. Żadne najokrutniejsze represje, skierowane przeciwko partyzantom, nie pomagały. Kampanja letnia, pomimo przybycia posiłków, nie zaznaczyła się większym powodzeniem Rosjan, we wrześniu hr. Kamienski wygrał znaczniejszą bitwę przy Orawajsie. Dwaj jednak słynni partyzanci, Malm i Tianen, ścigali generała Aleksiejewa z jego oddziałem do Serdabola, i zostałby on wyparty do Rosji, gdyby oddziały partyzanckie nie przeczekały się z powodu robót jesiennych.

W kampanji letniej miały wojska rosyjskie powodzenie w przeciwdziałaniu lub rozbijaniu oddziałów, wysadzonych na brzeg Finlandji. Mając główną kwaterę w Alandzie, król Gustaw IV kierował wysadzaniem wojska na

brzeg. Niepowodzenie tej sprawy wywołało konflikt między gwardją, zdegradowaną przez króla, a królem Gustawem i zakończyło się w końcu jego detronizacją. Wielkie znaczenie miało też wzięcie Sweaborgu, o którym uroczystie zakomunikował Aleksander I Rosji.

Wódz naczelny wojsk rosyjskich, hr. Kamienski 25-go września zawiera zawieszenie broni z wodzem wojsk szwedzkich Klingsporrem. Jakkolwiek na rozkaz Petersburga zerwany, znów układ wznowiono 19 (7) listopada wobec złego stanu obu armji. Wojska szwedzkie pozostały nad rzeką Kemi, o sto wiorst od Uleaborgu, wojska rosyjskie nie dochodziły rzeki Torneo. Rosyjskie więc wojska znajdowały się o 1000 wiorst od swej podstawy operacyjnej, w kraju ubogim, słabo zaludnionym i spustoszone przez wojnę.

Wznowienie partyzantki finlandzkiej mogłoby postawić armję rosyjską w położeniu rozpaczliwym, przed zawarciem więc traktatu ze Szwecją we Friedrichshamie Aleksander I zawiera pokój z Finlandją.

Od samego początku wojny Rosja czyniła różne zabiegi, aby przeciągnąć na swą stronę ludność Finlandji. Wojska rosyjskie rozpowszechniały proklamację, ułożoną w Petersburgu. W proklamacji, dosyć rozwlekłe omawiającej przyczynę wojny, składając jej winę na króla szwedzkiego, wzywano ludność Finlandji, aby była „spokojną i pozostawała w swych domostwach, — idziemy do was nie jako wrogowie, ale jako przyjaciele i obrońcy, dla współudziału w poprawie bytu waszego, dając wam możność odsunięcia od ziemi waszej wszystkich klęsk, które moglibyście nieuniknienie ponieść w razie wojny...

„Cesarz rosyjski, chcąc, żeby wszystko na ziemi waszej odbywało się w należyтым porządku, zgodnie z obyczajami, ustawami i prawami waszemi, które będą zach-

wane nienaruszalnie cały czas, dopóki wojska rosyjskie będą zajmowały ziemię waszą, zatwierdza wszystkich urzędników wojskowych i cywilnych na ich stanowiskach, z wyjątkiem tylko rdzennych Szwedów, którzy mogliby lud prosty omamiać i wprowadzać w błąd“.

Widzimy więc w pierwszej odezwie Rosji to, co daje się zauważyć w ciągu całego jej późniejszego stosunku do Finlandji — zwrócenie ostrza przeciwko Szwedom. Proklamacja zapowiada zwołanie sejmku.

„Wobec tego, że wiele może być takich spraw, dla których rozstrzygnięcia będzie potrzebna dobra wasza zgoda sąsiedzka, wzajemne zaufanie w sądach i jednomyślność w decyzjach, to zapraszamy was jak najprędzej, byście posłali deputatów waszych z każdej prowincji wedle prawem ustanowionego i przy zwykłych sejmach zachowywanego porządku. Winni oni stawić się do miasta Abo dla radzenia o wszystkim, co dla dobra ziemi waszej może być postanowione“.

Proklamacja ta nie wywołała pożądanego dla Rosji skutku, gdyż chłop fiński pozostawał przez długi czas jej energicznym wrogiem, utorowała jednak drogę wśród inteligentnych sfer Finlandji dla idei odrębności państwowej tego kraju.

Zgodnie z życzeniem Aleksandra I wojska rosyjskie, zajmując miasta i okręgi finlandzkie, usiłowały skłonić miejscową ludność, zwłaszcza klas wyższych, do wiernopoddanej przysięgi na rzecz Aleksandra I i jego następcy.

Rzecz charakterystyczna, że w szwedzkich i fińskich tekstach formy przysięgi mówiło się nie o cesarzu rosyjskim, ale o „księciu finlandzkim“. Sprawa przysięgi, pomimo tego, posuwała się nader opornie. Po zajęciu przez Rosjan miasta Lowisy 21 (9) lutego, szlachta miejscowa

wymówiła się od przysięgi, uzależniając ją od przyjęcia przysięgi przez lud okoliczny. W marcu 1808 roku udało się wodzowi naczelnemu wojsk rosyjskich, hr. Buxhōwdenowi, odebrać przysięgę od ciała profesorskiego uniwersytetu w Abo. Uprzednio ogłasza Aleksander I reskrypt, gwarantujący byt uniwersytetu w Abo. Jednak na akcie inauguracyjnym nowoobрани rektor uniwersytetu, profesor Kolonius, oświadcza: „Szczęście wojenne cieleśnie oddało nas w moc wroga i zmusiło iść tam, dokąd gna nas siła oręża, ale dusza nasza mocno, z wiernością niewzruszoną należy do naszego przyrodzonego króla. Dlatego, dopóki wynik wojny jeszcze nie jest znany i dopóki nie został zawarty traktat pokojowy, w którym władca nasz praw swych się zrzeka, poddany nie może uchylać się od obowiązków“.

Duchowieństwo fińskie występowało przeciwko przysiędze na wierność Aleksandrowi I, powołując się na to, że przysięga analogiczna była składana w wielu miejscowościach Finlandji przed 20 laty, gdy zajęły ją wojska rosyjskie, później zaś miejscowości te ustąpiono napowrót Szwecji. Hr. Buxhōwden czynił jednak wszelkie starania, aby z każdej parafji złożył przysięgę jeden deputowany włościanin, co nadawałoby przysiędze charakter powszechny i popularyzowałoby ją wśród ogółu obywateli.

Aleksander I usiłował pozyskać Finlandczyków hojnością względem poszczególnych jednostek, zwracających się doń o zapomogę, np. kazał udzielić szlachcicowi szwedzkiemu Stakelbergowi pożyczkę z banku państwa na jeszcze nie nabyty majątek. Lecz zabiegających o datki i ulgi materialne ze strony Rosji spotykała pogarda współobywateli. Rosja nie mogła Finlandji kupić; jako warunek pozyskania życzliwości kraju, wysuwała się ostatecznie kwestja koncesji.

Aleksander I pragnął wystąpić w roli podwójnej: zaznaczyć przed Europą, że jest szczęśliwym zdobywcą, zmagając pamięć niepowodzeń militarnych Rosji wyprawą na Stockholm, a z drugiej strony zdobyć tytuł opiekuna ludów. Dla obu tych względów, cesarz rosyjski musiał starać się o zadosyćuczynienie Finlandczykom. W tym celu powołano do Petersburga deputację finlandzką z czterech stanów i podejmowano ją z wielkim kosztem. Nie zdołało to jednak omamić Finlandczyków.

Hrabia Buxhøwden otrzymał 21 (9) czerwca rozkaz z Petersburga, aby „deputację obrano dawnym trybem, zwracając uwagę szczególną na to, by posłano ludzi lojalnych i oddanych Rosji“. Otóż dawniej nie posyłała Finlandja do Stockholmu żadnych deputacji, lecz posłów na sejmy szwedzkie. Załatwienie sprawy finlandzkiej, przez utworzenie deputacji, napotkało na silną opozycję. W zapisce J. Reinholda, członka zgromadzenia szlacheckiego, obierającego delegatów, czytamy:

„Jeżeli pójdziemy na wezwanie do nas zwrócone, otworzymy drzwi intrydze, oddamy siebie i siłę ojców naszych w ręce rządu, który, ma się rozumieć, potrafi z tego skorzystać dla uszczuplenia wolności naszej. Przygotujmy się do walki o zasady, lecz nie zapomnijmy, że ustępując chociażby część gruntu, na którym waleczymy, jesteśmy w niebezpieczeństwie utraty wszystkiego. Rząd rosyjski, jak widać, dobrze zna taktykę uzurpatorską, korzyść zechce wyciągnąć ze wszystkiego, cośmy stworzyli. Powoła do swej stolicy z tuzin tak zwanych deputowanych i nada im pozór legalności na mocy tego, że należą oni do czterech stanów. Na pierwszy raz ograniczą się do zapytania tych manekinów przedstawicielstwa narodowego o radę, a potem znajdą sposoby do zmuszenia ich, by wotowali budżety pod dyktando rządowe“.

Myśli analogiczne wypowiada włościanin Kawen, przeciwnik wyboru deputacji... „Nie jestem godzien, abym został przedstawicielem stanu całego, który korzystał z dawien dawna z prawa udzielania za pomocą wolnego wyboru swego pełnomocnictwa temu, kto w interesach stanu owego zbliża się do władzy zwierzchniej i jest wyrazicielem jego żądań wobec tronu. Głębokobym obraził to święte prawo, gdybym bez wiedzy współbraci stał się ich przedstawicielem, gdyż mogliby swym zaufaniem obdarzyć kogoś godniejszego“.

Otóż w początkach sierpnia do wyboru deputacji nie przyszło. Dopiero pod silną presją naczelnego wodza wojsk rosyjskich gubernja Aboska we wrześniu wybrała deputację; wielu jednak wybranych uchyliło się pod pretekstem choroby od wyjazdu do Petersburga.

Przybywszy do Petersburga, deputacja finlandzka zorganizowała się pod przewodnictwem Mannerheima, postanowiła nie poruszać żadnych poszczególnych spraw finlandzkich i przedstawiła memorjał, w którym deputowani dowodzili, że nie będąc stanami sejmowemi, obranemi na zasadzie ordynacji z 1626 i 1778 roku, nie mogą wchodzić w omawianie spraw, podlegających stanom ziemskim, jakkolwiek mogą dać pewne wyjaśnienia co do gospodarczych warunków kraju.

Memorjał ów podpisali: baron Mannerheim i wszyscy inni deputowani w liczbie 12, dwaj niepiśmienni włościanie narysowali swe monogramy. Memorjał ów był złożony, podług Mechelin'a, 29 (17) listopada.

W sprawach mniejszej wagi, niecierpiących zwłoki, niektórzy deputowani podawali drobne notatki w imieniu własnym. Spraw tych nie włączono do memorjału całej delegacji, gdyż chciano zrobić zeń podstawę ugody między Finlandją a Rosją.

Memorjał ów jest też poniekąd podstawą unji realnej obu państw. Wręczono go Aleksandrowi I na uroczystej audjencji. Cesarz aprobował memorjał. Reskrypt 1 lutego (20 stycznia) 1809 roku zwołał stany finlandzkie na 22-go marca do Borgo, na sejm walny, stosownie do praw i przepisów konstytucji szwedzkiej.

Różne zakulisowe tarcia oraz wahanie się Aleksandra I, lub to, że ani on, ani jego ministrowie nie orjentowali się w sytuacji — wszystko to, co podkreśla historyk rosyjski K. Ordin, nie zmniejsza doniosłości prawnej owego aktu.

Wojska rosyjskie odłączyły Finlandję od Szwecji, ale Rosja nie wcieliła Finlandji do imperjum rosyjskiego. W kraju tym pozostawiła konstytucję szwedzką i tą drogą uzyskała zgodę Finlandji na związek z Rosją, zgodę w owe czasy niemal niezbędną do utrzymania się w Finlandji.

25 (13) marca, w ten sam dzień, w którym wojska rosyjskie wysłano do Szwecji, Aleksander I, poczuwszy, że poleczone im zadanie nie da się wykonać, — wyjechał do Finlandji dla zjednania sobie tego kraju.

Sejm zbierał się w Borgo, względnie słabo obesłany. Z dwóch rodzin hrabiowskich nie zjechał ani jeden przedstawiciel; z 27 baronów — tylko 7-miu, z 202 szlachty — tylko 48. W ten sposób z 231 członków stanu szlacheckiego przybyło tylko 56. Od duchowieństwa ogółem tylko 9 osób, ze stanu miast 9, ze stanu włościan 38.

Aleksander I d. 27 (15) marca wydał manifest treści następującej:

„My Aleksander I, Samowładca Rosyjski, Książę Finlandzki... Otrzymawszy zrządzeniem Opatrzności w nasze władanie W. Ks. Finlandzkie, chcemy aktem obecnym potwierdzić i sankcjonować religję i prawa zasadnicze kraju, jako też przywileje i prawa, z których każdy stan we

wspomnianym W. Księstwie w szczególności, a mieszkańcy wszyscy w ogólności korzystali dotychczas na mocy konstytucji. Obiecujemy zachować te przywileje i prawa trwale i nienaruszalnie w ich mocy“.

We dwa dni potem cesarz rosyjski był przyjęty w katedrze w charakterze Wielkiego Księcia Finlandzkiego. Mechelin w dziełku: „*Précis du droit public du grand-duché Finlande*“ zaznacza, że posłowie sejmu „zatwierdzili zarazem nienaruszalność konstytucji“. Przeciwnym słowom uczonego finlandzkiego protestuje K. Ordin w przypisku do rosyjskiego przekładu książki Mechelin'a. Tymczasem sam Ordin w dziele swym „*Pokorenje Finlandji*“ przytacza następującą przysięgę, złożoną przez stan rycerski:

„My, rycerstwo i szlachta, zwołani na ten sejm walny, tak w imieniu własnym, jak i nieobecnych współczłonków stanu naszego, obiecujemy i przysięgamy, wszyscy razem i każdy z osobna, przed Bogiem i na Jego św. Ewangielję, że uznajemy za naszego Monarchę Aleksandra I Imperatora i Samodzierżcę Wszechrosyjskiego, W. Księcia Finlandji, i że będziemy niezmiennie zachowywali prawa zasadnicze i ustawy krajowe w tej postaci, w jakiej istnieją... (Ordin: „*Pokorenje Finlandji*“ II, str. 355).

Po złożeniu przysięgi przez stany, rzekł Aleksander I:

„Węzły, które mnie łączą z wami, wzmocnione szczerym wyrazem waszego przywiązania, uświęcone tym aktem uroczystym, tym droższymi stają się Memu sercu, tym zgodniejszemi z Memi zasadami“.

Mowę tę Mechelin nazywa aktem związku. Przeciwnie temu powstaje znów Ordin: „Rzecz oczywista, jeżeli mówiono o węzłach, to tylko o węzłach moralnych. Wojna jeszcze trwała, i szczęście mogło odwrócić się od oręża ro-

syjskiego. Pokój był zawarty dopiero po upływie półrocza, on tylko mógł dać prawdziwy akt związku“.

Otóż właśnie dlatego, że wojna była nieuniknioną, że zwycięstwa rosyjskie mogły nie być ostateczne, Rosja w osobie Aleksandra I poszukiwała z Finlandją związku, noszącego charakter umowy dobrowolnej.

Sejmowi przedstawił cesarz i księżę cztery sprawy:

- 1) organizacji zarządu wewnętrznego krajem, czyli o ustanowieniu Senatu Rządzącego,
- 2) podatków i finansów,
- 3) rekrutacji,
- 4) systemu monetarnego.

Na zamknięcie sejmku przybył znów Aleksander I do Borgo 18 (6) lipca i wygłosił mowę treści następującej:

„Zwołując stany Finlandji na sejm walny, chciałem poznać wolę ludu w sprawie jego potrzeb istotnych“.

„Zwracałem uwagę waszą na przedmioty najdonioślejsze dla pomyślności waszej. Pokładając ufność całkowitą w lojalności charakteru waszego i w czystości zamiarów waszych, pozostawiłem sądom waszym wszelką wolność. Żaden wpływ, żadna władza, oprócz waszej nie mogła przestąpić tych progów. Ochraniałem niezależność opinii waszych. Nieobecny, byłem wśród was i nieustannie słałem życzenia, by się pracom waszym szczęściło“.

„Prace wasze skończone, ale rozchodząc się, wypełnić macie podstawowe obowiązki“.

„Nieście do najdalszych zakątków prowincji waszych, wyrzycie w umysłach waszych współobywateli to zaufanie, które cechowało rozprawy i zdania wasze. Wpójdzie w nich przekonanie, że zachowane są zasady podstawowe waszego politycznego istnienia, prawa wasze, nietykalność osobista i własności“.

„Ten odważny i lojalny naród niech błogosławi Opatrz-

ności, która doprowadziła do obecnego stanu rzeczy. Postawiony odtąd w rzędzie narodów, w posiadaniu praw własnych, będzie wspominał o rządach dawnych tylko w celu rozwijania stosunków przyjaznych, które wrócą po zawarciu pokoju“.

Tak przemawiała Rosja przez usta swego przedstawiciela naturalnego w okresie pozyskiwania Finlandji. Były to z jej strony zobowiązania, gwarantujące konstytucję. Dany został początek państwu finlandzkiemu.

Bardziej formalnych zobowiązań uniknęła Rosja. Poseł szwedzki, baron Stednik, usiłował przy traktacie pokojowym, podpisanym 17 (5) września 1809 roku we Friedrichshamie, a ustępującym Rosji Finlandję, zagwarantować konstytucję tej ostatniej. Ale przedstawiciel Rosji Rumiancew zaprotestował przeciwko zobowiązaniom, jako całkiem zbytecznym, gdyż Aleksander I faktami udowodnił, że Finlandja będzie rządzona na mocy praw konstytucyjnych, otwierając przed zawarciem pokoju ze Szwecją osobiście sejm finlandzki w Borgo. Wstawiono więc do traktatu ustęp taki:

„Ponieważ J. C. M. Imperator Wszechrosyjski najbardziej niewątpliwymi dowodami łaski i sprawiedliwości zaznaczył już formę swych rządów wobec mieszkańców pozyskanych przezeń krajów, zabezpieczywszy im, jedynie na mocy pobudek wspańałowmyślnego swego zezwolenia, wolność wyznania, prawo własności i przywileje, J. K. M. więc król szwedzki zwalnia się tym samym od świętego obowiązku wszczynania w sprawie tej zabiegów o jakiegokolwiekby zobowiązania na rzecz dawnych swych poddanych“.

W ten sposób Rosja w roku 1809 uniknęła formalnych zobowiązań względem Finlandji, jak uniknęła w r. 1653

formalnych zobowiązań wobec kozaczyzny w Perejasławiu ¹⁾).

Przeszło półtora wieku oddziela te dwa wypadki. Zmieniły się czasy, zmieniły się cechy zewnętrzne ludzi rządzących Rosją, ale treść, psychologia zasadnicza państwa okazuje się niezmienną.

1) Car Aleksy Michajłowicz posłał pełnomocników swych do Perejasławia, gdzie z rozkazu Chmielnickiego, zebrali się pułkownicy i starszyzna. Postanowiono zawrzeć związek z Rosją, zachowując samodzielną Ukrainę. Posłowie carscy zgodzili się na wnioski, postawione przez starszyznę ukraińską, ale, ponieważ Moskwa już w chwili zawierania umowy nie miała zamiaru spełniać jej rzetelnie, posłowie nie zgodzili się na zaprzysiężenie aktów imieniem carskim pod pozorem, że przysięga taka byłaby dla cara poniżającą, wobec zaś jego dobrej woli — zbyt dużą. (Patrz Wł. Studnicki. Historia ustroju państwa Rosji, str. 200).

Stara Finlandja — gubernja wyborska.

Oprócz Finlandji, przyłączonej do Rosji za Aleksandra I, część terytorjum zajęto i wcielono do cesarstwa rosyjskiego w roku 1721 i 1743. Kraj ten nie uległ asymilacji, jakkolwiek jego rozwój cywilizacyjny i społeczny został w znacznej mierze zatamowany pod rządem Rosji.

Prawo szwedzkie i szwedzkie urządzenia administracyjne pozostawiono, wprowadzając tylko te zmiany, które leżały w interesach rosyjskiej warstwy urzędniczo-szlacheckiej, usadowiającej się stale, choć powolnie, w zdobytym a sąsiadującym ze stolicą kraju.

Panowała tu ogromna gmatwanina różnych urządzeń. Sądownictwo odbywało się na mocy prawa szwedzkiego w sądach powiatowych, będących pierwszą instancją. Drugą instancją dla spraw cywilnych był sąd ladmański: sprawy zaś karne z sądów powiatowych przenoszono bezpośrednio do Petersburga do Justitz-Kollegium spraw liflandzkich, estlandzkich i finlandzkich. Do 1780 roku było ono także trzecią instancją dla spraw cywilnych, lecz w roku owym przeniesiono je do Senatu Rządzącego. W większych miastach istniały magistraty; miasto Wyborg posiadało magistrat jako instancję sądową i sąd koronny; we Friedrichshamie był tylko magistrat, który pełnił funkcję instancji apelacyjnej dla sądu miasta Wilmanstrandu. Apelacyjną instancją dla magistratów były Justitz-kollegia.

Procesy, wszczynane przez Rosjan, toczyły się w czte-

rech językach: podanie wnoszono po rosyjsku, protokoły pisano po niemiecku, ustawy po szwedzku, ławnicy zaś sadowi — rozumieli tylko język fiński.

W prowincji Wyborskiej pozostały, jakkolwiek z pewnemi zmianami, poczynionemi przez rząd rosyjski: statut szwedzki z 1442 roku i szwedzkie prawo z 1710 r. Tymczasem po traktacie Nysztackim w 1734 roku został wprowadzony w Szwecji nowy statut, był on już stosowany w tej części Finlandji, która przeszła pod panowanie Rosji w r. 1743, i częstokroć oddziaływał na sądy całej Finlandji rosyjskiej, gdyż sądy te tradycyjnie trzymały się wzorów szwedzkich. Wywoływało to niesłychane zamieszanie, tymbardziej, że senat rosyjski nie znał prawodawstwa szwedzkiego; Justitz-Kollegium, obsadzone przez Niemców nadbałtyckich, wносиło też ze swej strony odrębne pojęcia prawne.

Dość pusty za rządów szwedzkich kraj ten wyludnił się jeszcze bardziej, skutkiem wojen i emigracji ludności, niechętniej panowaniu Rosji. Chłopi obawiali się zaprowadzenia poddaństwa i pańszczyzny, istniejących w Rosji; szlachcie nie dogadzał brak wolności politycznej.

Jeszcze przed wcieleniem do Rosji na mocy traktatu Nysztackiego, od pierwszej chwili okupacji kraju przez wojska rosyjskie nastąpiło rozdawnictwo majątków różnym możnym Rosjanom: ks. Dołgorukowom, Apraksinom, hr. Musin-Puszkinom i Naryszkinom i t. p. Od zdobycia Wyborgu w r. 1710 do pokoju z 1721 r., w okręgu Wyborskim rozdano 32 dobra. W 1720 r. w powiatach wyborskim i nejszlezkim — 20. Według doniesień senatu z 1726 r. w prowincji wyborskiej do właścicieli ziemskich należało 799 chat, na mocy imiennych ukazów 551, na mocy ukazów b. kancelarji gubernjalnej 551, na mocy wyroków Justitz-Kollegium 186. Katarzyna II, jako przedstawicielka unifi-

kacyjnej polityki, będącej najtrwalszym dążeniem Rosji, zaprowadziła w Finlandji rosyjskiej: namiestnictwa, izby karne i cywilne, izby skarbowe i t. p. instytucje, któremi uszczęśliwiała Rosję. Szczególniej czynne były Izby skarbowe. W 1781 roku dokonano lustracji ludności podatkowej (rewizja), wprowadzono podatek pogłówny (poduszna podać), nakładając na chłopów skarbowych i na szlacheckich po 70 kop. od osoby płci męskiej, po 1 rb. 20 kop. na mieszczan, po 1⁰/₀ od kapitału na kupców.

W 1796 roku 24 (12) grudnia Paweł I zniósł wiele instytucji rosyjskich, zaprowadzonych przez Katarzynę w 1781 r., i odtworzył dawne instytucje krajowe. Natomiast wprowadził rekrutację rosyjską. Kraj ten dał w ciągu 11 rekrutacji 5733 żołnierzy.

Nie orjentując się w stosunkach agrarnych kraju, a dając mu znaczną liczbę wpływowych u rządu właścicieli ziemskich, Rosja pogmatwała stosunki te i pogorszyła położenie włościan.

Dobra w Finlandji dzieliły się na królewszczyzny i szlacheckie, zwane frelsowemi. Część królewszczyzn oddawano w dzierżawę, część zaś we władanie tymczasowe oficerom i urzędnikom, którzy wzamian za pensję otrzymywali czynsze od włościan podług normy, ustanowionej przez prawo, a spisanej w księdze czynszów z roku 1728. Prawodawstwo zaś rosyjskie, chociaż rozróżniało niegdyś podobnie wataczyny (ziemie dziedziczne) i pomiest'ja (oddawane za służbę), ale w wieku XVIII już się różnice prawne obu kategorii zatępiły.

Senat więc rosyjski, który urobił swe pojęcia prawne na prawodawstwie rosyjskim, a przytym nie był nigdy obcy wpływom warstwy rosyjskich wielkich właścicieli ziemskich, tak licznej podówczas w Finlandji, ukazem z dnia 29 (17) stycznia 1776 r. uznał wszystkie dobra do-

nacyjne za frelsowe, wskutek czego¹ nowi posiadacze zaczęli się domagać dowolnych kontraktów z chłopami, zwiększając znacznie powinności. Powstałe spory znów doszły do senatu, który uznał, że, o ile włościanie nie przystaną na kontrakt z właścicielem ziemskim, mogą być przezeń z gruntów rugowani. Rozpoczęła się emigracja włościan z rosyjskiej do szwedzkiej Finlandji, spotęgowana przez rekrutację. Rosja zaś ukazem senatu, zatwierdzonym przez Pawła I dnia 27 (15) lutego 1798 r., przytwardza wówczas chłopów finlandzkich do gleby, motywując aktów potrzebą regularnego otrzymywania powinności państwowych.

Spory zaś co do rozmiarów powinności rozstrzygały sądy aż do unormowania ich przez odpowiednie przepisy. Chłopów, nie uiszczających powinności lub oskarżonych o niedbałość, karano chłostą. Ukazem z dnia 4 maja (22 kwietnia) 1804 r., a więc wydanym za liberalnego Aleksandra I, rozkazano sądom karnym ścigać chłopów, którzy będą prosili o pozwolenie przesiedlenia się na grunta innego właściciela.

Od 1803 roku powstawały w Petersburgu różne komisje do uregulowania spraw Finlandji rosyjskiej. Gospodarka rosyjska w tym kraju była jednym z czynników oporu, na który natrafiły w r. 1808 wojska rosyjskie wśród chłopów finlandzkich.

Rosyjska, czyli stara Finlandja znajdowała się w przysłowiowo złym stanie. Gdy naprzykład w r. 1810 Aleksander I przyjmował deputację finlandzką pod przewodnictwem generała Aminowa, proszącą za oficerami finlandzkimi, to Aminow zaznaczył, że w razie odmowy „przednia część narodu będzie musiała emigrować, i Finlandja, dziś należąca do krajów najbardziej oświeconych

w Europie, wpadnie w stan tak pożałowania godny, jak gubernja wyborska“.

Dla dokonania jakiegoś wielkiego dzieła trzeba człowieka, któryby oddał mu się całkowicie. Otóż sprawie przyłączenia starej Finlandji do nowej, oddał się całkiem hr. Armfeld, autor „Réflexions sur la Réunion de l'Ancienne et de la Nouvelle Finlande“. W 1811 roku hr. Armfeld dla omówienia tej kwestji uzyskał audjencję u Aleksandra I. Upoważniony przez cesarza Armfeld składa w maju 1811 r. w sprawie tej memorjał, który poszedł pod rozważenie Rady państwa. Memorjał ów był, jak się wyraża sam hr. Armfeld, „śmiałym atakiem przeciwko temu bezprawiu i gwałtom, którym podlegała stara Finlandja od chwili zaboru“. Dnia 23 (11) grudnia 1811 roku wydany został manifest o połączeniu starej i nowej Finlandji, 12 stycznia (31 grudnia) manifest o utworzeniu gubernji wyborskiej; od 13 (1) stycznia 1812 roku ustawy finlandzkie rozpoczęły swą moc prawną w Finlandji.

Przyłączenie starej Finlandji do nowej było ogólnym i mocnym życzeniem ludności Finlandji. Kraj ów bowiem wysuwał dwa postulaty: zwołanie sejmu i przyłączenie starej Finlandji.

To też wobec zbliżającej się wojny z Napoleonem i niepewności stanowiska Szwecji w tej wojnie, Aleksander I uczynił Finlandji ustępstwo terytorjalne z kraju, który Rosja pogrążała w nędzy i upadku kulturalnym, a który wydzwignąć mogła tylko Finlandja.

„Nowe rozporządzenie zostało wypełnione przez hrabiego Armfelda i jego pomocników z całkowitym nieuwzględnianiem interesów tych urzędników rosyjskich, którzy zniewoleni byli ustąpić miejsca Finlandczykom“ pisze Borodkin¹). Hr. Armfeld mniemał, że „należy wyko-

¹) Borodkin: Iz nowiejszej istorji Finlandji, str. 203.

rzenie w Rosjanach „*esprit d'aristocratie et de barbarie*“. Na uwagę o potrzebie umiarkowania odpowiadał: „W kraju tym środki umiarkowane są nieodpowiednie“.

W siódmym dziesięcioleciu, gdy sejm finlandzki miał ręce potrosze rozwiązywane, pierwszym jego zadaniem było wykupienie dóbr donacyjnych z rąk arystokracji rosyjskiej, której samo istnienie było dlań niebezpieczne. Zresztą i kwestja włościańska wymagała regulacji.

Zdawaćby się mogło, że kwestja gubernji wyborskiej została w 1812 r. już raz na zawsze rozwiązana. Ale obecnie od ośmiu lat, z wielką natarczywością podnosi prasa rosyjska oraz działacze rosyjscy w Finlandji, jak Bobrikow i jego spadkobiercy, sprawę wcielenia gubernji wyborskiej do Rosji. Bliskość stolicy Petersburga, jakkolwiek jest źródłem zarobków, grozi jednak niebezpieczeństwem poważnym w pierwszym rządzie tej gubernji, a następnie i całej Finlandji.

Rosjanie skupują tu ziemię na letnie mieszkania, w r. 1901 zapłacili oni czynszu dzierżawnego 884 tysięcy marek. Niezadowolona z granicy celnej między Rosją a Finlandją, jak również z odrębnej monety, a przed kilkunastu laty i z odrębnych marek pocztowych, Rosja urzędnicza rozpoczęła z letnisk finlandzkich nagankę na odrębność Finlandji.

Konstytucja Finlandji.

Publicyści i prawnicy finlandzcy toczą spór z rosyjskimi w sprawie określenia stanowiska Finlandji wobec Rosji. Finlandczycy twierdzą, iż Finlandja jest państwem, związanym z Rosją drogą unji realnej; ich przeciwnicy dowodzą, iż Finlandja jest prowincją autonomiczną.

Jeden z najwybitniejszych teoretyków prawa państwowego, Jellinek dowodzi, że Finlandja nie jest państwem, lecz fragmentem państwowym, wprowadzając ten termin dla ciał przejściowych między państwami a ciałami samorządными. Głównym argumentem Jellineka w danym wypadku jest twierdzenie, że państwo nie powstaje z prowincji drogą jej podboju przez inne państwo, Finlandja zaś była prowincją szwedzką, a przestała nią być w drodze odcięcia jej od Szwecji przez wojska rosyjskie, nie została jednak wcieloną do Rosji, a tylko połączoną z nią przez wspólnego monarchę, przyczem dawna szwedzka prowincja odziedziczyła konstytucję szwedzką. Szwecja była organizmem państwowym, który, jakby na wzór nie których tworców organicznych, rozmnożył się na dwa organizmy drogą dzielenia. Nowy organizm polityczny — Finlandja, acz będący odtąd częścią posiadłości Rosji, był odrębną całością polityczną. Zachowanie odrębności Finlandji, jej praw zasadniczych, t. j. dawnych praw szwedzkich było faktycznie warunkiem przyłączenia Finlandji do posiadłości cesarzów rosyjskich. Zwołanie sejmu finlandz-

kiego i zagwarantowanie praw zasadniczych skłoniło ludność Finlandji do zaniechania oporu przeciwko Rosji. Rosja dała Finlandji niezależność od Szwecji, przeobraziła ją w państwo, które wchodzi w związek z Rosją przez sejm w Borgo. Mamy tu nie jednostronny akt nadania praw Finlandji, lecz dwustronną ugodę.

Jellinek twierdzi, że unja realna może powstać tylko drogą umowy. Ale umowa może być zawartą nie tylko między państwami już istniejącymi. Państwo jedno może wyzwolić podbitą prowincję drugiego państwa i, nadawszy jej prawa państwa, połączyć się z nią przez unję realną.

Aktu wcielenia Finlandji do Rosji ta ostatnia nie wydała. Zwolennicy idei wcielenia opierają się na ustępie traktatu rosyjsko-szwedzkiego, w którym w art. IV powiedziano, że Finlandja i prowincje finlandzkie „*appartiendront désormais en toute propriété et souveraineté à L'Empire de Russie et lui restent incorporés*“. Ale stosunek Finlandji do Rosji nie może regulować się traktatem szwedzko-rosyjskim, który poprzedziła ugoda, zawarta między Aleksandrem I a reprezentacją Finlandji w Borgo.

Konstytucja finlandzka wyodrębniała Finlandję w państwo, rządzone na innych zasadach, niż państwo rosyjskie. Prof. Siergiejewicz (Lekcji i izsledowanja po istorji ruskago prawa. 1883) powiada, że przyłączona do Rosji Finlandja „stała się odrębnym państwem z woli Aleksandra I, w Finlandji władza zwierzchnia ma — powiada on — odmienny charakter, niż w Rosji. W Rosji monarcha jest samowładnym i nieograniczonym, w Finlandji panuje on z udziałem sejmu“.

Szwedzki prawnik Erich w dziełku „Prawno-państwowe stanowisko Finlandji“ pisze: „Cesarz Aleksander I za-
twierdził konstytucję finlandzką, t. j. ówczesną szwedzką konstytucję, która rozpościerała się także na Finlandję.

Przytym nastąpiły w starej konstytucji szwedzkiej te niezbędne ograniczenia i zmiany, które nieuniknienie zostały wywołane przez zmianę warunków, a mianowicie przez to, że monarcha, jako osoba fizyczna, stał się wspólnym monarchą dla obu krajów; pod względem międzynarodowym Finlandja jakby pokrywała się Rosją. Oczywiście, iż porządek prawny, wówczas ustanowiony, jest ustrojem państwowym: przeto i organizm społeczny, przezeń w swych funkcjach normowany, jest organizmem państwowym. Odnosnie do monarchy w szczególności, ustrój ten określa go i indywidualizuje z dokładnością, nie pozwalającą na wątpliwości o tym, co prawo finlandzkie stanowi pod tym względem; określa on osobę prawną monarchy, niezależnie od tego, czym się określa jego osoba fizyczna, t. j., innymi słowy, niezależnie od porządku dziedziczenia tronu. Stąd wynika, że połączenie konstytucyjnej Finlandji z autokratyczną Rosją, jest zrozumiałym tylko przez przypuszczenie, że Finlandja stanowi państwo odrębne i posiada odrębną władzę państwową¹⁾.

Seidler w pracy „Das juridische Kriterium des Staates“ uznaje istnienie w Finlandji „*Schranken der Reichsherrschaft*“, polegających na wyłącznym prawie Rosji stanowienia o porządku dziedziczenia tronu i określania międzynarodowych stosunków. Są to prawa zwierzchnicze, należące do Rosji; poza tym niema żadnych praw ogólnych, ograniczających wewnętrzną samodzielność Finlandji.

Ta okoliczność, że Finlandja nie jest subjektem prawa międzynarodowego i nim nigdy nie była, nie pozbawia jej charakteru państwowego. Jest ona państwem niesuwerennym.

¹⁾ R. Erich. Prawno-państwowe stanowisko Finlandji. Przekład rosyjski. 1908, str. 27.

Już w 1841 r. Nordstrem, profesor prawa państwowego Finlandji, dokładnie określił jej prawno-państwowe stanowisko. Mówi on: „Finlandja jest państwem monarchicznym. Monarcha rosyjski, na mocy aktu 1809 r., jest Monarchą także W. ks. Finlandzkiego. Rosyjskie prawa o dziedziczeniu tronu mają moc prawną w Finlandji. W. Księstwo jest to państwo, będące „ex unione civitatum“ pod zwierzchnictwem Rosji“.

Jeżeli rozważymy położenie Finlandji w ciągu pierwszych dziewięćdziesięciu lat jej współistnienia z Rosją, to zobaczymy, że korzysta ona z szerszej samodzielności, niż poszczególne państwa związku niemieckiego, niż poszczególne stany Unji północno-amerykańskiej, t. j., niż te organizmy polityczne, które są za państwa uznawane przez teoretyków prawa państwowego. Kompetencja władz finlandzkich oraz prawodawstwa finlandzkiego rozpościera się na wszelkie sprawy, z wyjątkiem polityki międzynarodowej. Władze finlandzkie, to nie władze, którym rosyjskie władze państwowe delegowały pewne funkcje centralne i nie działają one na mocy pełnomocnictwa tych ostatnich, lecz mają swe źródło w prawie finlandzkim. Finlandja więc jest nie prowincją autonomiczną, lecz państwem.

Zgodnie z prawami zasadniczymi kraju — powiada Mechelin — Monarcha rządzi krajem przy pomocy władz finlandzkich. Zasada ta została zachowaną we wszystkich wydanych po 1809 r. postanowieniach, dotyczących organizacji rządu finlandzkiego. Aleksander I już w pierwszym projekcie takiej organizacji własnoręcznie zaznaczył, że sprawy finlandzkie nie mają przechodzić przez ministerja cesarstwa, lecz referują się bezpośrednio Monarsze; następnie w manifeście, wydanym w 1816 r., wypowie-

dział, że senat finlandzki będzie pozostawał w bezpośrednich stosunkach z Monarchą.

Konstytucja, którą Aleksander I obiecywał zachowywać Finlandji, składała się ze szwedzkich aktów konstytucyjnych (o formie rządu) z 1772 r. oraz z tak zwanego aktu złączenia i aktu bezpieczeństwa z 1779 r.

Na mocy ustaw z 1772 r. (art. 40 i 41) monarcha „nie może wydać nowego prawa, ani znieść dawnego bez wiedzy i zgody stanów“; stany też „nie mogą wydać nowego prawa, ani znieść dawnego bez wiedzy i zgody Monarchy“. Pod prawem rozumiano jednak tylko prawa zasadnicze oraz kodeksy karny i cywilny wraz z procedurą sądową, tak karną, jak i cywilną. Prawodawstwo zaś zwane ekonomicznym (ekonomiska laystiftningen) zależało wyłącznie od monarchy; monarcha też wydaje rozporządzenia, moc prawa posiadające, w dziedzinie administracyjnej i policyjnej, tu się odnoszą prawa: prasowe, sanitarne, organizacja zakładów naukowych, dobroczynnych i t. p.

Prawa finansowe monarchy są rozległe, ogranicza je art. 45 ustawy o formie rządu, mocą którego monarcha „nie może nałożyć na poddanych nowych podatków, bez wiedzy i dobrowolnej zgody stanów“, z wyjątkiem wypadków nieprzewidzianych klęsk, jak np. najście nieprzyjaciela.

Budżet państwowy Finlandji składa się z dwóch części: budżetu zwyczajnego i nadzwyczajnego. Podział ten tylko nominalnie odpowiada podziałowi w innych państwach, nie chodzi tu o naturę finansową dochodów i wydatków, lecz o prawa budżetowe monarchy.

Budżet zwyczajny ustanawia monarcha bez udziału sejmu; nadzwyczajny — ustanawia sejm, a sankcjonuje monarcha.

Zwyczajny budżet składa się z dochodów, otrzymy-

wanych z majątków państwowych, kapitałów, regalii oraz z podatków ustanowionych bezterminowo. Do kategorii zwyczajnego budżetu rozchodowego należą wydatki na rząd, administrację i instytucje publiczne. Do 1865 roku Finlandja znała tylko budżet zwyczajny. Kredyty i podatki, ustanowione na pewien termin przez sejm z 1863 i 1864 r., dały początek budżetowi nadzwyczajnemu.

Do budżetu nadzwyczajnego należą:

a) wszystkie dochody, któremi rozporządzanie zależne jest od uchwał sejmu, jakoto: podatki terminowe i nadzwyczajne, dochody z kolei państwowych, banku finlandzkiego i z długów państwowych;

b) wydatki wotowane przez sejm, tak jednorazowe, np. budowa kolei żelaznych, jak i długoterminowe, np. amortyzacja długu państwowego.

Rezolucja sejmowa, dotycząca budżetu, tyczy się następującego po sejmie okresu, włączając weń i rok, w którym ma być zwołany następny sejm. Każdy kredyt, wymagany przez rząd, jest przedmiotem odrębnej propozycji. Jednocześnie wnosi się przedłożenie, zawierające zbiór tych kredytów, oraz projekt o dochodach na ich pokrycie. Do tej propozycji załączanym jest ułożone w skarbowym wydziale senatu obliczenie na cały okres następujący. Finansowa komisja sejmu przygotowuje to obliczenie, biorąc pod uwagę zamknięcie rachunkowe skarbu państwa. Winna ona zbadać, czy stan finansów państwowych rzeczywiście wymaga wydatków nadzwyczajnych. Komisja przedstawia referat co do każdego poszczególnego kredytu tudzież ogólny referat o zestawionym przez nią budżecie wraz z opinią o środkach na pokrycie wydatków.

Budżet zwyczajny rokrocznie w maju opracowuje senat, a idzie on na zatwierdzenie monarchy.

Mówiąc o budżecie Finlandji, trzeba uwzględnić fun-

dusze specjalne, nie włączane do budżetu zwyczajnego ani nadzwyczajnego, ale jednak figurujące w preliminarzach budżetowych oraz w zamknięciach rachunkowych. Są to np. fundusz milicyjny, pochodzący z dochodów z ziem państwowych, które były niegdyś przeznaczone na utrzymywanie oficerów i podoficerów, i z pewnej części podatku gruntowego. Oprócz tego istnieje fundusz kolejowy, powstały na mocy rezolucji sejmu z 1872 r., a przeznaczony na rozwijanie sieci kolejowej.

Główne źródło dochodów państwowych Finlandji stanowią podatki. Nie mogą one być ustanawiane, znoszone lub zmieniane bez zgody sejmu. Wyjątek stanowią taryfy cłowe, które rząd może zmieniać, nie odwołując się do sejmu, a również wszelkie opłaty z przedsiębiorstw państwowych, i regalie, zależne wyłącznie od decyzji rządu. Rząd nie ma prawa bez woli sejmu sprzedawać dobra państwowe, ale nieograniczona kompetencja rządu w gospodarowaniu temi dobrami nie daje temu zastrzeżeniu gwarancji, niezbędnej do zachowania majątku narodowego, o ileby rząd stał się nie organem narodowym Finlandji, lecz narzędziem władz rosyjskich.

Sejm posiada kontrolę nad finansami państwa. Ale według dawnej konstytucji szwedzkiej, którą odziedziczyła Finlandja, sejm zwoływał monarcha, gdy uznawał to za potrzebne. Korzystając z tej zasady konstytucyjnej, Aleksander I po 1809 r. sejmu Finlandji nie zwoływał. Wrogo traktujący wszelkie instytucje reprezentacyjne, Mikołaj I przez cały czas swego panowania był daleki od myśli zwołania sejmu w Helsingforsie. Sejmy osiągnęli Finlandczycy dopiero w 1863 r. z wielkim wysiłkiem, jak to zobaczymy poniżej.

W ciągu lat 55 Finlandja rządzona była bez sejmu. Ale jej byt narodowy i polityczny był zachowany.

Cesarz i W. Księżę ma do pomocy w sprawach zarządu Finlandji: generał-gubernatora, senat i sekretarjat stanu. Wszystkie te trzy organy powstały za panowania Aleksandra I, przetrwały do chwili obecnej, wywierają wpływ znaczny równie na stosunki wewnętrzne tego kraju, jak i na jego stosunek do Rosji. Gdy od 1809 do 1863 r. nie zwoływano sejmiku finlandzkiego, to powyższe trzy organy stanowiły o całym zarządzie kraju.

Senat finlandzki jest rządem krajowym i najwyższym trybunałem finlandzkim. Senat dzieli się na departamenty: sądowy i administracyjny.

Departament administracyjny posiada kilka oddziałów: spraw wewnętrznych, skarbu, dóbr państwa, wyznań, rolnictwa i robót publicznych i t. d. Na czele każdego oddziału stoi jeden z senatorów; oddziały spraw wewnętrznych i skarbu posiadają po dwóch senatorów.

Ogólne zebranie senatu liczyć musi przynajmniej 8-miu członków. W razie nieobecności generał-gubernatora (a zdarza się ona często, generał-gub. Mienszykow nie mieszkał nawet w Finlandji) przewodniczy najstarszy z senatorów. Prokurator senatu, mianowany przez cesarza, bierze udział w obradach, ale nie posiada głosu w decyzjach, które ma prawo oprotestować. Przy senacie istnieje stały komitet do opracowywania projektów praw.

Zgromadzenie plenum senatu przygotowuje projekty praw, podaje monarsze swą opinię o rezolucjach i petycjach sejmiku, otrzymuje i ogłasza prawa, sankcjonowane przez monarchę, i manifesty.

W komplecie ośmiu członków senat rozpatruje sprawy z dziedziny justycji administracyjnej, rozstrzyga spory o kompetencję urzędów, wydaje opinię w sprawach międzynarodowych, przygotowuje projekty ukazów i przepisów, mających być wydanymi przez monarchę, a w pew-

nych sprawach może wydawać przepisy, nie ulegające sankcji monarszej.

Cały zarząd kraju znajduje się w rękach departamentu administracyjnego.

Departament sądowy jest najwyższą instancją apelacyjną i kasacyjną, rozpatruje i przedstawia monarsze prośby o ułaskawienie; ma prawo ułaskawienia w przestępstwach, obłożonych karami poprawczemi. Departament sądowy przedstawia też do nominacji monarszej kandydatów na sędziów apelacyjnych i mianuje innych urzędników sądowych.

Wszyscy członkowie senatu winni być obywatelami Finlandji.

Senat finlandzki bierze swój początek w szwedzkiej Radzie państwa (Riksrädet), organizowanej na mocy ustaw z 1632 i 1789 r.

Instytucją, która zwykle — z wyjątkiem krótkiego okresu bezwzględnej rusyfikacji — stała na straży interesów Finlandji, jest finlandzki sekretarjat stanu w Petersburgu.

Dnia 6 listopada 1811 r. wyszło rozporządzenie cesarza Aleksandra I, ażeby sprawy, dotyczące Finlandji, kierowano bezpośrednio do niego z pominięciem ministrów rosyjskich. Przewodniczący komisji do spraw finlandzkich, autor manifestu Aleksandra I, gwarantującego konstytucję finlandzką, Speranskij, został referentem do spraw finlandzkich przy cesarzu. Był on pierwszym sekretarzem stanu dla Finlandji, zapoczątkował tę instytucję. Na jej charakter i kompetencję wpłynęła następnie instytucja sekretariatu stanu dla Królestwa Kongresowego. Jednak do r. 1826 istniała w Petersburgu komisja do spraw finlandzkich, i dopiero jej zniesienie przeniosło całe przedstawicielstwo spraw finlandzkich w Petersburgu w ręce sekretarza stanu, który w 1834 r. otrzymuje tytuł ministra se-

kreterza stanu. W myśl ustawy z 1826 r. sekretarz stanu kontrasygnuje wszelkie akty monarsze, odnoszące się do Finlandji.

Dnia 8-go kwietnia (27-go marca) 1857 roku ustanowiony został w Petersburgu komitet do spraw Finlandji. Powstał on z inicjatywy i za staraniem ministra sekretarza stanu Armfelda, który — jak podaje znany działacz fiński Snellman — nie chciał na własnych barkach dźwigać odpowiedzialności w ważnych sprawach. Oprócz tego zapatrywał się on na komitet, jako na przeciwwagę samowolnym i zwykle słabo obeznanym ze sprawami Finlandji generał-gubernatorom. Komitet składał się z sekretarza stanu, który w nim przewodniczył, pomocnika sekretarza stanu i trzech członków, jednego osobiście obranego przez cesarza, dwóch obranych przez senat i generał-gubernatora z pośród senatorów, gubernatorów i innych wyższych dygnitarzy Finlandji. Komitet ów zniesiono w 1891 r., pod wpływem wzmagającego się w Rosji nieprzychylnego dla Finlandji nastroju.

Z wyjątkiem Speranskiego i Plehwego, który w 1900 r. został sekretarzem stanu Finlandji w celu zniesienia odrębności Finlandji — wszyscy sekretarze stanu dla Finlandji byli Finlandczykami, Szwedami finlandzkimi. Sekretarjat stanu składał się, z wyjątkiem okresu Plehwego, także niemal wyłącznie z Finlandczyków. Znajomość spraw finlandzkich i stosunki, posiadane w Petersburgu, pozwalały bardzo często sekretarzom stanu odparowywać różne zakusy generał-gubernatorów Finlandji.

Organem rosyjskim w Finlandji jest generał-gubernator. Poddanie senatu władzy generał-gubernatora, przeobrażenie tego najważniejszego organu zarządu Finlandji w kancelarję generał-gubernatorską, przelanie na generał-gubernatora funkcji sekretarjatu stanu — oto

postulaty tych Rosjan, którzy planują rusyfikację i organiczne wcielenie Finlandji do Rosji. W okresie bezwzględnej rusyfikacji, który rozpoczął Bobrikow, a przerwała wojna rosyjsko-japońska, rozszerzono władzę generał-gubernatora Finlandji. W 1885 r. dodano generał-gubernatorowi pomocnika.

Z wyjątkiem pierwszego generał-gubernatora Finlandji, hr. Sprengtportena, który tylko przez parę miesięcy zajmował to stanowisko, wszyscy inni byli albo Rosjanami, albo rosyjskimi Niemcami.

Droga do generał-gubernatorstwa w Finlandji idzie przez służbę w wojsku rosyjskim lub przez gubernatorstwo w Rosji. Oto lista generał-gubernatorów Finlandji: hr. Sprengtporten 1808—9, Barclay de Tolly 1809—10, hr. Steinheil 1810—23, hrabia Zakrewskij 1823—31, ks. Mienszykow 1831—55, hr. Berg 1855—61, baron Rokasowskij 1861—68, hr. Adlerberg 1868—81, hrabia Heyden 1898, Bobrikow 1898—1905, Obolenskij 1905—1908, Beckman 1908—1909.

Pierwszym aktem zarządu Finlandją było 1 grudnia (19 listopada) 1808 roku mianowanie generał-gubernatorem Sprengtportena.

W reskrypcie na jego imię wydanym czytamy:

„Zatwierdziwszy, ułożoną przez Pana wspólnie z ministrem wojny generałem Knorringem, ustawę Głównego zarządu nowej Finlandji i na mocy szczególnego mego zaufania, wkładam na Pana obowiązek zarządu cywilnego krajem. Znane doświadczenie Pańskie i przywiązanie do Rosji wskażą Mu na miejscu sposoby rządzenia Finlandją i uczynienia jej mieszkańców wiernymi poddanymi“.

Gdy senat, jako organ Finlandji, dba o jej interesy, generał-gubernator staje na straży interesów Rosji. Jest to instytucja importowana z Rosji, podzielonej w owe czasy na generał-gubernatorstwa. Instrukcja generał-gubernato-

rów rosyjskich, o współdziałaniu przemysłowi, rolnictwu i wszelkim źródłom dobrobytu, została też daną i generał-gubernatorom Finlandji. Ale ich funkcją główną musi być nadzór nad zarządem kraju: generał-gubernator przewodniczy w senacie. Jednak większość generał-gubernatorów finlandzkich nie znała języka szwedzkiego, w którym odbywały się obrady w senacie. Generał-gubernator Zakrewskij żalił się, że w Finlandji nie można zrobić dwu kroków bez tłumacza.

Generał-gubernator otrzymywał „pro memoria” senatu, adresowane na imię monarchy i odsyłał je do sekretarjatu stanu; otrzymywał też reskrypty cesarza na imię senatu. On także otrzymuje listę spraw, mających być rozważanemi w senacie, i co sześć miesięcy dokładne wiadomości o sprawach, któremi zajmował się senat. Do „pro memoria” senatu generał-gubernator, gdy uzna to za stosowne, może dołączyć swoje „votum separatum”.

Generał-gubernator ma nadzór nad administracją kraju; szczególnie nad policją. W 1817 roku powstał w Rosji korpus żandarmski,¹⁾ którego sieć obejmuje i Fin-

¹⁾ Komendy żandarmskie miały współdziałać z władzami cywilnymi w wypełnianiu praw, spełniać wyroki sądowe, poskramiać nieposłuszeństwo władzom, rozpędzać zbiegowiska i t. d. W 1827 r. przy mianowaniu szefem żandarmów Benckendorfa zmieniono instrukcję żandarmerji wraz z jej organizacją. Żandarmerja miała nadal spełniać funkcję „oka gosudarewa”, donosić o wszelkich bezprawiach, nadużyciach i objawach nielojalności politycznej. Podzielona została na pięć okręgów z odrębnym zarządem; okręg liczył kilka oddziałów żandarmskich. Finlandja weszła w skład petersburskiego okręgu żandarmskiego, w Helsingforsie urzędował oficer sztabu żandarmów, naczelnik lokalnego oddziału. Instrukcja żandarmiska Benckendorfa rozpościerała się na Rosję i Finlandję. W Królestwie żandarmerja miała odrębną instrukcję.

Okólnik generał-gubernatora Finlandji Zakrewskiego w 1831 r. poruczał komendom żandarmskim w Finlandji spełnianie zleceń guber-

landję. Jest to organ rosyjskiej państwowości, którego samo istnienie w Finlandji narusza zasadę odrębności prawno-państwowej tego kraju. Ale odpowiada to tradycjom państwowym Rosji, która nietylko w Królestwie Kongresowym, ale i w dawnej Rzeczypospolitej polskiej utrzymywała swoją policję.

Senatorowie, prokurator senatu i gubernatorowie mianowani są przez monarchę, na mocy przedstawienia generał-gubernatora.

Inicjatywa zamachu stanu w Finlandji częstokroć wychodziła od jej generał-gubernatorów. Zdradzali oni najczęściej małą znajomość i małe poszanowanie praw Finlandji. Np. generał-gubernator Zakrewskij przekraczał częstokroć swą władzę, uzyskując sankcję monarszą dla wielu swych postanowień, które nie były rozpatrywane w senacie. Wówczas to senat zwrócił się do monarchy z przedstawieniem, że „generał-gubernator nie uwzględnił prawem ustanowionej procedury”, i że „pewne doręczone senatowi postanowienia nie zgadzają się z prawem. W oczekiwaniu decyzji W. C. M. senat nie może dawać dalszego biegu pięciu sprawom, które generał-gubernator przedłożył senatowi, ani innym, które mogą być przedłożone z tą samą tendencją”. W danym wypadku sprawa skończyła się zwycięstwem senatu.

Generał-gubernator hr. Berg, następnie namiestnik Królestwa, usiłował preparować Finlandję dla Rosji przez zmniejszanie wagi politycznej pierwiastka szwedzkiego,

natorów. Instrukcja, dana żandarmerji w 1871 r., o prowadzeniu śledztw w sprawach politycznych, nie miała zastosowania w Finlandji. Dopiero 10 listopada (28 października) 1903 r. poruczono żandarmom w Finlandji prowadzenie badań pierwiastkowych w sprawach „zamachów na porządek państwowy i spokój publiczny”.

w tym celu protegował on finomanizm i mawiał: „gdyby nie było finomanów, to należałoby ich stworzyć“.

Ten sam generał-gubernator Berg wypracował i rozesłał do gubernatorów cyrkularz, zakazujący prasie poruszania całego szeregu kwestji. Gdy w 1856—57 r. głód nawiedził Finlandję, Berg usiłował nie dopuścić do konstataowania i omawiania tej klęski w prasie finlandzkiej. Przez pewien czas zakazane było wspominać w prasie o prawach zasadniczych kraju. W komunikowaniu wiadomości zagranicznych, była również prasa finlandzka krępowana, n. p. w r. 1856, gdy wybuchła wojna włoska, a na czele ruchu narodowego stanął Garibaldi i Mazzini, hr. Berg zakazał komunikowania wiadomości, „które mogłyby zachwiać podstawy porządku“.

Nic dziwnego, że senat finlandzki był zniewolony wystąpić do monarchy z przedłożeniem: „poddanie cenzury generał-gubernatorowi wywołuje w całym kraju wrażenie jak najgorsze i jest przyczyną panującego tu niezadowolenia“. „Istotnie bowiem, zastępując J. C. Mość w Finlandji i będąc ogniwem łączącym W. Księstwo z Imperjum, generał-gubernator znajdować się musi w położeniu takim, że sprawy, wymagające wielkiej ostrożności i prowadzące do nieuniknionych konfliktów, szkodzą autorytetowi owej władzy“.

Ale sam Aleksander II. nie był bynajmniej zwolennikiem wolności prasy. W końcu roku 1861 r., z powodu drugiej części książki dr. Lugasa „Jurisdikt Album“, redaktor gazety „Borgoblatt“, napisał: „Widzimy, że system rządów absolutnych, zabezpieczając siebie, stawia przeszkody wolności słowa. Rządy absolutne posiadają jedyne oparcie w sile materialnej, ale jest ona uwarunkowana rozwojem dobrobytu narodowego, któremu przeciwdziała skrupowanie druku“... „Cenzor, w rzeczy samej, może zakazać

mi wydrukowania danej rzeczy w Finlandji, ale drukować mogą w Szwecji i w ten sposób zakomunikować myśli me krajowi“... „Wielu z czytelników naszych wie zapewne, jak dymisjonowany wojskowy Luid w Szwecji, podczas panowania Gustawa III., napadał często na samego króla, zapożyczając wyrazów Tacyty o Auguście i udając, że mówi o tym ostatnim, czytelnik zaś rozumiał, przeciwko komu było to skierowane“. Artykuł wywołał straszną burzę, zakomunikowano o nim Aleksandrowi II., który dał rezolucję: „Chciałbym wiedzieć zdanie komitetu (do spraw finlandzkich), jak postąpić z cenzorem, który przepuścił ów artykuł, i jak z autorem“. (W Carskiem Siole, 12 listopada (31 paźdz.) 1861 r.).

Ślusznie autor inkryminowanego artykułu wspominał, że myśl polityczna w Finlandji znajduje ucieczkę od ucisku cenzury w Szwecji. W gazetach sztokholmskich ukazały się liczne korespondencje z Finlandji i artykuły, poświęcone sprawom tego kraju. Artykuły te i korespondencje wyszły następnie w oddzielnej książce: „Finska Förhållanden“.

W czterdzieści lat potem w epoce rusyfikacyjnej Bobrikowa znów powstaje i rozwija się w Sztokholmie literatura poświęcona sprawom Finlandji, wytworzona przez emigrantów finlandzkich. W wypadkach takich zadziergiwały się znowu węzły, łączące oba kraje.

Dlaczego Finlandja uzyskała sejmy perjodyczne?

Związek ideowy ze Szwecją uchronił finlandzką myśl polityczną od zmarnienia w ciężkiej dobie reakcji rosyjskiej. Tradycje sejmowe nie mogły w Finlandji zamrzeć, gdyż sejmy, w których w ciągu wieków udział brała Finlandja, odbywały się nadal po drugiej stronie Bałtyku.

Wojna krymska nie mogła nie wywrzeć wpływu na myśl polityczną Finlandczyków. Nieprzyjaciół Rosji stał u wybrzeży fińskich — gdyby chciał szczerze, mógłby wyładować i zadać stanowczy cios Rosji przez opanowanie stolicy. Zachwiała się była siła państwowa Rosji, owa podstawa związku Finlandji z tym państwem. Stąd zrodzić się musiała idea związku politycznego z krajami skandynawskimi w myśl potrzeb rozwoju kulturalnego i tradycji historycznych kraju tego. Była to t. zw. idea skandynawska.

W listopadzie 1855 r., Szwecja zawarła traktat z Anglią i Francją: artykułem tajnym traktatu tego był, jak twierdzą niektórzy, zwrot Finlandji Szwecji. Stary król Oskar zachowywał ostrożność, ale arcyksiążę Karol parł otwarcie do wojny z Rosją. „Bracia, rzekł on do wojska podczas przeglądu, sądzę, że winniśmy rzucić do diabła neutralność!” Zbliżenie się Szwecji do państw koalicyjnych, jak twierdzi Borodkin, podnieciło i ożywiło nastrój pewnych sfer społeczeństwa w Finlandji, budząc nadzieję, że nowe przymierze zmienić może polityczne położenie

nie Finlandji. Gdy w r. 1857 obchodzono w Helsingforsie 700-letni jubileusz przyjęcia chrześcijaństwa, przybyli na uroczysty obchód w uniwersytecie — słuchacze uniwersytetu upsalskiego. Ojciec ruchu finomańskiego Snellman, wyraził się w toastie podczas uczty: „niema narodu, któryby mógł uważać siebie za równie bliski szwedzkiemu, jak naród finlandzki... W prawach i instytucjach Finlandji żyje jeszcze duch skandynawski... Tylko z piersi Finlandczyków płynąć może to wielkie uczucie wdzięczności, które ujścia sobie szuka, wznosząc toast za wielkich ludzi Szwecji“. Późniejszy znany podróżnik Adolf Nordenskiöld, w przemówieniu na wieczery pożegnalnej wkroczył ze sfery skandynawizmu kulturalnego do politycznego: „Człowiek posiada właściwość malowania przyszłości swej w barwach różowych. Beznadziejnie chory marzy o długich latach życia szczęśliwego; niewolnik, przechodzący z rąk jednego pana do drugiego, widzi się w marzeniach wolnym i niezależnym. Dlaczegożbyśmy, my Finlandczycy, nie mogli marzyć o przyszłości?... Żyje w nas poczucie praw naszych do wolności, a węzły, zerwane przed laty 50-ciu, znów się zadzierzgiwać poczynają, tak iż w walce, którą prowadzimy z ciemnymi siłami, nie stoimy na polu bitwy samotni“. Mowę zakończył wierszem emigranta fińskiego Wetterhoffa: „Niech tylko przyszłość nie niesie z sobą upadku Finlandji. Niech żyje nadzieja!“ Chociaż pisarze finomańscy polemizowali z Nordenskiöldem, na uczcie i w prasie mowa ta sprawiła wielkie wrażenie, jako wyraz idei skandynawskiej. Gubernator Berg kazał Nordenskiöldowi kraj opuścić.

Wspomniana wyżej „Finska Förhållanden“ (Sprawa Finlandzka) dowodziła, że Finlandczycy są wrogo usposobieni względem Rosji i władz rosyjskich, żądała oddzielenia Finlandji od cesarstwa rosyjskiego i połączenia ze

Szwecją, gdyż „zasadnicze interesy Finlandji stoją i zawsze stać będą w sprzeczności z zakusami polityki rosyjskiej“.

Ruch skandynawski przybrał znaczne rozmiary w roku 1863, — ośrodkiem naturalnym była dlań Szwecja, stąd też przedewszystkiem płynęły sympatje szwedzkie dla sprawy polskiej. Emisarjusze powstania polskiego zjeżdżali się w Sztokholmie, gdzie się porozumiewali ze znanym emigrantem finlandzkim Kwantenem. Dynastia, król, brat królewski byli bardziej od ministrów skłonni do wojny z Rosją.

Nastrój bojowy Szwecji sprawił w Petersburgu wrażenie. „Szwecja się zbroi nie na żarty“, zapisał w dzienniku swym ex cenzor, członek akademji Nikitienko, „grożąc nam odebraniem Finlandji, Petersburga niemal“. Konieczność zwołania sejmu już 17 października 1861 r. motywował komitet finlandzki potrzebą przeciwwagi ruchowi skandynawskiemu. „Komitet ma sobie za obowiązek dodać, że w czasach ostatnich były niejednokrotnie czynione próby szerzenia w Finlandji skandynawizmu i że rząd szwedzki, patronując idei owej, ze swej strony był — jak widać — nie całkiem obcy tym próbom. Jakkolwiek nie dostrzegamy dziś jeszcze żadnych skutków poważnych, nie zawsze były one bezowocne. Stąd komitet dochodzi do wniosku, że myśl wolnej autonomji, którą podług zasady Skandynawów zachowuje każda strona, należąca do konfederacji, posiada w Finlandji zwolenników i obrońców. Komitet żywi zresztą przekonanie, że — celem przeciwdziałania owej, bardzo słabej jeszcze i mało rozpowszechnionej sympatji do skandynawizmu i celem powstrzymania rozwoju jego — należy wynaleźć jakiś sposób zaspokojenia wymagań moralnych i materialnych narodu“. W tym samym raporcie komitet: „Ośmiela się my-

śleć, że J. C. M. wie, iż sejm jest niezbędny tak dla urządzenia spraw ekonomicznych kraju, jak i dla duchowego rozwoju Finlandji; życzenia więc Finlandczyków sprowadzają się do tego, aby sejm nakoniec był istotnie zwołany“.

Historyk tego okresu Finlandji podaje, że „najbardziej popierał Finlandczyków minister spraw zagranicznych Gorczakow. Prosił on Aleksandra II o szczególne zwrócenie uwagi na sprawę finlandzką wobec niespokojnego nastroju w Polsce. Obawiano się też komplikacji międzynarodowych“.

Ze względu na wrzenie w Polsce i interwencję dyplomatyczną mocarstw, rząd rosyjski wykazać chciał przed Europą, że się oprzeć może na opinii publicznej w Rosji; wywołał więc szereg adresów. Mianowany, zamiast znienawidzonego hr. Berga, gen. gub. Rokasowski otrzymał osobiście od Aleksandra II polecenie wywołania adresów w Finlandji. O adresy nalegali minister sekretarz stanu hr. Armfeld i wice-minister Schernwall-Wallen. Dnia 26 maja 1862 r. generał-gubernator zaprosił magistrat helsingforski, oraz wybitniejszych kupców i wypowiedział do nich w języku francuskim mowę, w której powoływał się na niezmiennie dobre chęci cesarza, udowodnione przez wyznaczenie zwołania sejmu na wrzesień: nawet dzień zwołania już oznaczono, jakkolwiek jeszcze nie można tego rozgłaszać. Okoliczność wszelako, iż prasa europejska przedstawia wciąż nastrój Finlandji w ten sposób, jakby czekano tu tylko napadu nieprzyjacielskiego, aby się stać zdrajcami, sprawia cesarzowi, acz nie zmieniając stosunku jego do Finlandji, przykrość wielką. Generał-gubernator proponuje więc rozważenie, co przedsięwziąć należy wobec powyższych wiadomości.

Na takie oświadczenie, obywatele Helsingforsu odparli,

że pogłoski, rozsiewane przez prasę zagraniczną, od stanu umysłów w Finlandji niezależne, nie dają powodu do uchwalania adresów.

We wszystkich niemal innych miastach gubernjalnych, z wyjątkiem Wyborgu, usiłowania, czynione przez gubernatorów w sprawie adresu, były również bezskuteczne.

„W Rosji mówiono wiele o adresie Finlandczyków — notował Nikitienko — lecz nie przynosi go prasa. Szkoda, że to tylko pogłoska“. Schernwall, członek komitetu finlandzkiego, pisał do gien.-gub. Rokasowskiego (11 stycznia 1862 r. — 30 grudnia 1861 r.): „Polska ma otwarte oczy na wszystko, co się dzieje w Finlandji“. „Manifestacja w Helsingforsie, dodaje w liście następnym, miała pewien odgłos i w Polsce“.

Potrzebne jej wyrazy lojalizmu Finlandczyków Rosja uzyskać mogła tylko w zwołanym sejmie.

Z wybitnych publicystów finlandzkich sam tylko Snellman wystąpił za złożeniem adresu wiernopoddanego i potępieniem ruchu w Polsce. Snellman pragnął przymierza narodowości finlandzkiej z absolutyzmem rosyjskim. Ten ostatni bardziej był skłonny do ustępstw z tego, co nie go nie kosztowało, a przeciwnie, wiązało Finlandję do Rosji, niż do ustępstw na rzecz samodzielności kraju. Ustępstwami pierwszej kategorii były koncesje językowe dla Finów, szachujące szwedzki stan posiadania, do ustępstw drugiej kategorii należał sejm.

Widzieliśmy, że okoliczności zewnętrzne sprzyjały zaspokojeniu postulatów finlandzkich. Zaznaczmy teraz przebieg bezpośredniej akcji, skierowanej do uzyskania sejm.

W marcu 1856 r. Aleksander II zwiedził Helsingfors, 24 (12) marca w senacie przeczytał w języku francuskim notatkę, poruszającą senatowi wypracowanie projektów podniesienia handlu i przemysłu oraz organizacji szkol-

nictwa, oprócz tego utworzenie pod przewodnictwem gien.-gubernatora komisji budowy kolei żelaznych i kanałów. Program Aleksandra II nie szedł dalej, tkwiła w nim myśl zjednania kraju przez współdziałanie z jego rozwojem ekonomicznym.

W 1857 r. 20 sierpnia odbyła się w Moskwie koronacja Aleksandra II. Uniwersytet helsingforski uczcił dzień ten obchodem. Rzucono wówczas hasło zwołania sejm w Finlandji. Śmiałą i wyraźną była zwłaszcza mowa prof. Franciszka-Ludwika Schaumana. Mówca zaznaczył, że Finlandczycy pragną zachować i rozwinąć swą indywidualność narodową, co wymaga wprowadzenia w życie jednego z najważniejszych punktów ustawy krajowej — naród przez przedstawicieli czterech stanów posiada prawo na zwołanych przez monarchę sejmach (riks eller landt dager) omawiać najważniejsze ustawy krajowe... „Jestem pewny, że obecnie, gdy powstaje u nas tyle ważnych kwestji społecznych, zwłaszcza wiążących się ściśle z przywilejami różnych stanów, gorące pragnienie narodu fińskiego polega na tym, by daną była możliwość rychłego, następnie zaś zależnie od okoliczności częstszego zgromadzania się sejm dla omówienia owych kwestji w prawem przepisany porządku. Pocieszającą jest rzeczą, że pragnienie podobne istnieje w kraju, gdyż świadczy ono o dokładnym uświadomieniu sobie przez naród, że posiada on wolne niezależne stany sejmowe pod władzą potężnego, lecz ograniczonego przez prawo monarchy; świadczy o ogólnym zainteresowaniu się sprawami kraju“.

Mowa ta była objawem wielkiej odwagi, gdyż prasie finlandzkiej zakazano pisać o sejmie. Mowę Schaumana wydrukowano w tłoczni uniwersyteckiej, ale gien.-gubernator hr. Berg nie dopuścił jej do handlu księgarskiego. Szef żandarmów Dołgorukow zakomunikował Aleksandro-

wi II o sprawie, spowodowanej tą mową, i tekst jej załączył. Cesarz wydał rezolucję następującą: „Za niewłaściwe sądy prof. Schauman podlega surowej naganie, a zwierzchność uniwersytecka, t. j. wice-kanclerz i rektor, surowym napomnieniom w mym imieniu. Nadal mowy podobne, nie mające wspólnego z uniwersytetem, cierpiane być nie powinny. Hr. Bergowi zakomunikować trzeba telegraficznie, aby mowy nie drukowano; gdyby już ją wydrukowano, wyrazić mu niezadowolenie, że pozwolił na to, zawiadamiając, że się dziwię, jak mógł on, znając mój sposób myślenia, postąpić tak nierozważnie“.

W końcu r. 1856 senat finlandzki roztrząsał kwestję: 1) zmiany ustaw o gorzelnictwie, 2) zwiększenia opłaty stemplowej. Niektórzy z senatorów wyrazili przekonanie, że tylko sejm może unormować powyższe sprawy. Senator K. Nordenheim zaznaczył nawet, że prawo z 1842 roku o opłatach stemplowych jest nielegalne, t. j. nie było wydane w porządku, ustanowionym przez prawa zasadnicze. Wywołało to niezadowolenie hr. Berga. „Podług mego zdania, pisał on do sekretarza stanu — wszystko to ma na celu wywołanie kwestji sejm. Uniwersytet (mowa prof. Schaumana) tak dalece podbudził umysły do starania się o sejm, że w Helsingforsie pragnienie to przybrało charakter manji, czego powiedzieć nie można o innych miejscowościach kraju“.

Wypadki polityczne, powyżej wspomniane przez nas, szły swemi torami, i ten sam hr. Berg w r. 1859 przedstawiał potrzebę prac przygotowawczych do sejm. W tym samym roku (1859) poruczono Langesheldowi objechać Finlandję dla zbadania stanu umysłów w kraju. Konkluzja sprawozdania Langeshelda brzmiała: „Kraj oskarża przedstawicieli władzy o ukrywanie przed monarchą dojrzalej potrzeby zwołania sejm“.

u Aleksandra II, czującego wielką niechęć do urządzeń konstytucyjnych, proponował zorganizowanie komisji, częścią obieralnej, częścią składającej się z członków komitetu do spraw finlandzkich. Komisję ową uważać można było zarówno za surogat jak za organ przygotowawczy do sejm.

Dnia 10 kwietnia (29 marca) 1861 r. ogłoszono manifest, proklamujący ową komisję. Brzmiał on, jak następuje:

„Mieliśmy sposobność przekonania się niejednokrotnie o konieczności wielu norm prawnych, od których zależy pomyślny moralny i materialny rozwój kraju, które jednak na mocy ustaw zasadniczych nie mogą być w kraju przyjęte bez współudziału stanów państwowych, i w ten sposób pewne sprawy od samego przyłączenia Finlandji do Cesarstwa pozostawały nietknięte.

„Chociaż zwołanie stanów odpowiadałoby naszym serdecznym pragnieniom szczęścia dla wiernych poddanych finlandzkich, inne jednak, bardziej ważne interesy państwowe nie pozwalają nam obecnie na skorzystanie z prawa tego, które nadają nam ustawy finlandzkie.

„Aby jednak wszystko, co zrobić można dla dobra Finlandji, nie ulegało nadal zwłoce, zezwalamy na powołanie specjalnej komisji, złożonej z osób, cieszących się zaufaniem swych współobywateli, a obranych z czterech stanów Finlandji, poruczając im rozważenie projektów ustaw w sprawach ważniejszych i wyrażenie opinii swych co do sposobu ostatecznego rozstrzygnięcia i zatwierdzenia tych spraw“.

Manifest ów przypomina reskrypt lutowy z r. 1905 do Bułygina, również przez rząd spreparowany, jako surogat reprezentacji narodowej. Mamy tu charakterystyczną ciągłość metody.

Ale jak w 1905 r. w Rosji, tak w r. 1861 w Finlandji

wypadki parły rząd do ustępstw, dalej idących. Manifest powyższy, wbrew oczekiwaniom Aleksandra II i sfer decydujących w Petersburgu, nie wywołał w Finlandji entuzjazmu, lecz rozgoryczenie i protest. W senacie wystąpił przeciw niemu prokurator senatu Karol Edward Hadd, 5 senatorów wyraziło pogląd, że manifest, dążący do zastąpienia sejmu przez komisję, sprzeciwia się prawom zasadniczym Finlandji i prosili, by dla uspokojenia ludności monarcha raczył zaznaczyć wyraźnie, że komisja obierana ma na celu tylko przygotowanie sejmu. Opinia publiczna w Finlandji przyjęła manifest jako proklamowany zamach stanu. „Gdyby manifest ten przyjęto spokojnie, pisał August Schauman, już przez to samo wyrzekłaby się Finlandja nazawsze swych praw politycznych“.

Najwybitniejsi publicyści i działacze społeczni zgromadzili się w mieszkaniu znanego w Helsingforsie kupca Henryka Borgströma i postanowili złożyć do tronu adres, podpisany przez obywateli z całego kraju, z wyłączeniem obaw, zbudzonych przez manifest. Mamy tu prece-dens adresu zbiorowego po zamachu stanu 1899 r. Po całym kraju rozesłano gońców w celu zbierania podpisów.

Dnia 22 (10) kwietnia odbyły się w Helsingforsie demonstracje. Tłumy publiczności zgromadziły się na Esplanadzie i śpiewając marsyljanekę finlandzką „Marsz Biörn-borski“ ruszyły ku mieszkaniu prokuratora senatu Hadda, odśpiewały pod oknami jego finlandzki hymn narodowy „Vart land“ i wznosiły okrzyki: „hurra, niech żyją prawa zasadnicze!“

Wobec rozwoju wypadków w Polsce i stosunku do nich Europy, dnia 23 kwietnia wyszedł w celu uspokojenia Finlandji reskrypt, zaznaczający, że sprawy, które wymagają drogi prawodawczej, oddane będą przez monarchę pod obrady sejmu.

Komitet do spraw finlandzkich pod wpływem prądów, panujących w kraju, wystosował 5 października do cesarza memorjał, wykazujący konieczność sejmu.

Uznając potrzebę koncesji, któreby złagodzić mogły opozycyjny nastrój Finlandji, Aleksander II d. 26 listopada 1861 r. daje dymisję znienawidzonemu przez prasę i uniwersytet hr. Bergowi. Jakkolwiek i hr. Berg nawrócił się w czasach ostatnich na sejm, był on jednak do końca zapamiętałym wrogiem i prześladowcą prasy i uniwersytetu, dwóch czynników politycznych, prących w Finlandji do zwołania tegoż sejmu.

W styczniu 1862 r. rozpoczęła swe posiedzenia świeżo obrana komisja finlandzka. Pracowała ona pilnie nad przedstawionymi jej przez rząd 54 pytaniami, dotyczącymi wszystkich niemal działów prawodawstwa: różnicy między prawami ziemskimi a miejskimi, prawa małżeńskiego, prawa spadkowego, testowania nieruchomości, wykupu przymusowego, procentów, przepisów upadłościowych, kodeksu karnego, redukcji instancji sądowych, zniesienia forum privilegium, reorganizacji działu wyznań, uporządkowania przepisów co do żeglugi, opodatkowania przemysłu, ofiary dobrowolnej na amortyzację długu państwowego i t. d.

Obszerna ta lista wykazuje dowodnie, jak bardzo cierpiała Finlandja na zastoju prawodawczym, rządzona bez sejmów w ciągu 50-lecia, gdy kraj wchodził w nową fazę ekonomiczną, powstawały koleje żelazne, wzrastała eksploatacja lasów etc.

Pomimo mnóstwa spraw natury praktycznej, które omówić miała komisja, członkowie jej byli zbyt trzeźwymi, praktycznymi ludźmi, by pomijać mieli zasadnicze sprawy polityczne, one bowiem tylko dać mogły warunki pomyślnego rozwoju dla ważnych spraw gospodarczych. „Wy-

magam — mówił I. von Essen — tego tylko, co każdy naród konstytucyjny ma prawo wymagać, t. j. abyśmy mieli kogoś, kto byłby odpowiedzialny na wypadek, gdy naród dostrzeże, iż jego prawa konstytucyjne nie są uszanowane... Bez tego cała konstytucja pozostanie tylko na papierze“. Wice-burmistrz Adolf Törngren podczas omawiania sprawy amortyzacji długu państwowego zwrócił uwagę, że nie odpowiada to porządkowi, ustanowionemu przez prawa zasadnicze. Stany sejmowe mogą się zgodzić na amortyzację długów państwowych tylko przy pewnych gwarancjach. Najważniejsze z nich są: zwoływanie sejmów co cztery lata i udzielenie stanom sejmowym prawa mocji.

Sprawę większego uwzględniania języka fińskiego w sądach, wymagania od sędziów znajomości tego języka — komisja również podnosiła. Nie pominęła też bolączki Finlandji — cenzury. Nietylko członkowie komisji, ale 1194 obywateli kraju zwróciło się do tronu z prośbą o zniesienie cenzury oraz o poddanie spraw prasowych wyłącznej kompetencji sądów krajowych, jak tego wymaga ustawa z 1734 r. Podano też petycję o zniesienie kursu przymusowego tak rosyjskich, jak finlandzkich banknotów.

W marcu komisja zakończyła swe prace. Są one pomnikiem dojrzałości politycznej Finlandji i służyły jako materiał jej sejmom.

Jednym słowem, ówczesna konjunktura polityczna została przez Finlandczyków wyzyskana umiejętnie i doprowadziła do zwołania sejmów w r. 1863.

Sejmy finlandzkie i ich działalność.

D. 18 (6) czerwca 1863 r. wyszedł w Carskim Siole reskrypt o zwołaniu sejmów:

„Najmiłościwszą zwróciliśmy uwagę na to, że wiele spraw, nader ważnych i wpływających na rozwój dobrobytu W. ks. Finlandzkiego, wymaga rozważenia przez stany ziemskie. Przeświadczeni o dobrej woli stanów Wielkiego księstwa w stosunku do naszych intencji, a przy traktowaniu spraw o ich spokojnej i dojrzałej rozprawie, której wymaga dobro publiczne, rozkazujemy zwołać Sejm walny w Helsingforsie 15 (3) września r. b.“

Rzecz charakterystyczna, w ukazie powyższym nie powoływał się Aleksander II ani na akt złączenia z r. 1772, ani na akt bezpieczeństwa z r. 1789, t. j. na te prawa dawne, na mocy których sejmy zwoływano.

Jeszcze na 3 lata przedtem musiał uniwersytet helsingforski kurs prawa państwowego przemycać pod inną etykietą. Profesor prawa publicznego Palmén w kursie, wydanym w r. 1859, pominąć musiał prawa zasadnicze kraju. Po r. 1809 nie zwoływano sejmów w ciągu lat pięćdziesięciu kilku, i zatarła się ich żywa tradycja. Sejm z r. 1809 w Borgo, jakkolwiek wzorowany na szwedzkich riksdagach, wobec okoliczności ówczesnych odstępował w wielu punktach od wzorów szwedzkich.

To też sejm finlandzki wymagał wiele pracy przygo-

towawczej. Profesor uniwersytetu helsingforskiego Rusenborg miał szereg wykładów publicznych w celu odświeżenia dawnych politycznych tradycji sejmu. By ułożyć regulamin sejmowy, posłano do Szwecji urzędnika dla przestudjowania wzorów szwedzkich. Wydano następnie: „Krótki przegląd postanowień i zwyczajów do stosowania ich na sejmach finlandzkich“. Rzeczą tą uzyskała sankcję monarszą (r. 1863 Nr. 13) i przeobraziła się w ustawę. Jest to kompilacja — ustawy domu rycerskiego z r. 1626, protokołu kanclerza państwowego z r. 1778, królewskiej rezolucji kalmarskiej 1728 r., aktu złączenia 1772, protokołów komitetu tajnego z r. 1789, t. zw. aktu bezpieczeństwa.

Dn. 14 (2) września przybył Aleksander II do Finlandji dla otwarcia sejmu, zwiedził uniwersytet i inne instytucje, wszędzie w przemówieniach zaznaczał życzliwość swą dla kraju.

Dn. 18 (6) września 1863 r. nastąpiło otwarcie sejmu mową tronową. Mowa ta, ułożona przez Snellmana i hr. Armfelda, była treści następującej:

„Przedstawiciele W. ks. Finlandzkiego! Widząc was, wokoło mnie zgromadzonych, szczęśliwy jestem, mogąc zrealizować chęci moje i nadzieje wasze.

„Oddawna zwróciłem uwagę na cały szereg spraw, podnoszonych kolejno a dotyczących się najistotniejszych interesów kraju. Rozstrzygnięcie spraw tych szło w odwłokę, gdyż wymagały one udziału sejmu.

„Względy wyższe, których ocenę zastrzegam sobie, nie pozwalały mi na zgromadzenie czterech stanów W. księstwa w ciągu pierwszych lat mego panowania. Poczyniłem jednak pewne zarządzenia przygotowawcze; dzisiaj zaś, gdy okoliczności nie powodują dalszej zwłoki, powołałem was do współudziału w wysłuchaniu opinji mego

senatu finlandzkiego o projektach ustaw i kilku spraw administracyjnych, któremi zajmiecie się panowie w ciągu sesji obecnej. Uznając wagę spraw tych, poruczyłem komisji, złożonej z ludzi, posiadających zaufanie narodu, by rozważyła je uprzednio.

„Jawność obrad komisji pozwoliła wam zapoznać się zawczasu z przedmiotem, rozważyć projekty zgodnie z opinią publiczną i potrzebami kraju. Stąd pomimo wielkiej liczby i ważności projektów będziecie je mogli roztrząsać w czasie przez prawo ustanowionym“. (Sejmy obradować miały 4 miesiące).

Dalej znajdujemy ustęp, poświęcony finansom Finlandji. Mowa tronowa zaznaczała rozwój sił materialnych i moralnych kraju, obiecywała pozwolenie na pożyczkę dla zaspokojenia braków, wywołanych przez wojnę ostatnią, i dla pokrycia kosztów budowy kolei żelaznej między Helsingforsem a Tawasthussem.

Najważniejszy ustęp mowy dotyczył praw politycznych kraju, ograniczając w pewnej mierze kompetencję sejmu.

„Wiele postanowień praw zasadniczych W. księstwa pogodzić się nie daje ze stanem rzeczy, który się wytworzył po przyłączeniu kraju tego do cesarstwa, innym brak jasności i ścisłości. Pragnąc naprawić te wady, zamierzam dać do opracowania projekt prawa, zawierającego wyjaśnienie i uzupełnienie tych postanowień, by złożyć go do rozważenia na przyszłym sejmie, który zwołać zamierzam za trzy lata.

„Utrzymując zasadę monarchji konstytucyjnej (le principe Monarchique constitutionnel), która przenika naród finlandzki i cechuje wszystkie prawa jego i instytucje, rozszerzyć chcę w projekcie tym prawo, przynależne stanom zarówno co do określania rozmiaru i ilości podatków, jak

co do przedstawiania projektów praw, z czego korzystały one dawniej, zastrzegając jednak sobie początkowanie we wszystkich sprawach, dotyczących się zmiany ustaw zasadniczych“.

W tym ostatnim zastrzeżeniu zawierało się właśnie ograniczenie kompetencji sejmu.

Mowę swą wygłosił Aleksander II w języku francuskim. Fakt ten zarówno jak charakter mowy, podkreślający ustrój konstytucyjny kraju, dowodził uznania przez monarchę rosyjskiego prawnopaństwowej odrębności Finlandji.

Aleksander II pragnął mieć opinię liberała, stąd gdy Europa oburzała się na represje Murawjewa i Berga w Polsce, cesarz czuł potrzebę wystąpienia w roli liberalnej w Finlandji.

„Prasa rosyjska, powiada Borodkin, żywiła nadzieję, że otwarcie sejmu ułagodzi w pewnej mierze rozjątrzenie Europy względem Rosji: czyż akt ów nie wybawi rząd od miana bizantyjskiego i obłudnego?“ — „Nie, nie wszędzie pomogło to, — odpowiada autor melancholijnie. — Prasa w Szwecji udzieliła szpalt swych na oświadczenie Bakunina, że kto czytał mowę tronową, wygłoszoną w Helsingforsie, ten pojmie puszczonego w obieg w drugiej połowie w. XIX żart złośliwy o konstytucji bez wolności. Finlandczycy zrozumieć winni ową grę przejrzyście. Wiedzą oni, że wszystko, co się odbywa u nich, zawdzięczają oni niepokojom wewnętrznym, zagrażającym całości państwa, a przedewszystkiem powstaniu polskiemu, dzięki niemu stali się oni przedmiotem fałszywej smekningar“ (Borodkin: Historia Finlandji za czasów Aleksandra II, str. 171).

Skład sejmu szwedzkiego na mocy dawnej ordynacji wyborczej — spuścizny po Szwecji, był następujący: 1600 członków warstwy szlacheckiej miało 148 przedstawicieli,

każdy ród szlachecki wysyłał na sejm głowę rodu. 2928 członków stanu duchownego, do którego zaliczano profesorów również — deputowanych 32. — 8413 wyborców miejskich — 39. — 727.417 włościan — 48. Nie posiadało reprezentacji 88.664 mężczyzn.

Stany obradowały oddzielnie, rezolucje swe komunikowały sobie wzajem na piśmie. W razie niezgodności zdań zbierać się mogły na wspólne komisje. Dla prawomocności uchwał potrzeba było zgody trzech stanów, a w razie zmiany praw zasadniczych — wszystkich czterech stanów, oprócz tego dwa stany uchwalić mogą rezolucję, odraczającą uchwały.

Na sejmie 1863 r. stan szlachecki chciał się zrzec dobrowolnie przywilejów swych, ustanowionych prawem z r. 1723, a polegających na prawie do pewnych urzędów, podleganiu samym tylko sądom hofgerichtu, posiadaniu pewnej kategorii dóbr, wolności od opłat miejskich za domy, posiadane w mieście itp. Stan szlachecki dzielił się na trzy kategorie: właścicieli ziemi, wojskowych i urzędników. Owoż dwie kategorie szlachty zgodziły się na zniesienie przywilejów, jedna głosowała przeciw. Rezolucja stanu szlacheckiego nie uzyskała sankcji monarszej. W ten sposób przywilej szlachty utrzymał się wbrew woli większości stanu tego.

W ciągu lat paru jednak przywileje stanowe zostały zniesione. Prawo z 1864 r. pozwoliło wszystkim Finlandczykom bez względu na stan kupować dobra szlacheckie. Prawo z 1867 r. zniosło odrębną jurysdykcję szlachty. Ustawa z 1870 r. dozwoliła każdemu Finlandczykowi zajmować się przemysłem wszelkiej kategorii.

Prawo karne finlandzkie stanowił kodeks z r. 1734, ale koniec st. XVIII i połowa XIX przyniosły nowe idee humanitarne w prawie karnym i podniosły poziom mo-

ralny społeczeństwa. Wobec tego prawodawstwo karne z r. 1734 musiało się znaleźć w rażącej sprzeczności z poglądami ogółu. Niezwolywanie sejmu w ciągu lat wielu konserwowało w karach finlandzkich barbarzyństwo dawnego wieku, nieco osłabione stosowaniem od r. 1826 ułaskawienia w wypadkach kary śmierci, ale system barbarzyńskich kar cielesnych pozostał. Otóż senat przedstawił stanom zasadnicze rysy projektu kodeksu karnego; stany aprobowaly, lecz wniosły petycję o niezwłoczne zniesienie kary śmierci i nie wprowadzanie jej do nowego kodeksu. Może to, co się działo w Wilnie i w Warszawie, wpłynęło na ową petycję. Pod datą 9 marca (25 lutego) 1865 r. położył Aleksander II rezolucję: „Karę śmierci zachować, aż do zatwierdzenia nowego kodeksu karnego“.

Sprawę zniesienia kary śmierci podnosił również następny sejm finlandzki w r. 1867, powołując się na to, że kary tej nie stosowano już w Finlandji w ciągu pół wieku. Lecz szkopułem, o który rozbić się musiała sprawa, była okoliczność, zaznaczona przez kilku deputowanych, że bez obłożenia karą śmierci przestępstw przeciw cesarstwu lub władzy zwierzchniczej prawo, znoszące karę śmierci, nie mogłoby uzyskać sankcji. Stąd też niektórzy proponowali uczynienie wyjątku z ogólnej zasady dla tych spraw drażliwych. Sprawa kodeksu karnego została załatwioną w Finlandji zaledwie w dziesięcioleciu ostatnim wieku ubiegłego.

Ze spraw, poruszonych na pierwszym sejmie, najdrażliwszą była rozważana w stanie szlacheckim kwestja prawa udziału w sejmie szlachty finlandzkiej, zostającej na służbie w Rosji. Podług bowiem praw finlandzkich, będących spuścizną szwedzką, szlachcie finlandzki, zostając na służbie obcego mocarstwa, nie może równocześnie korzystać z udziału w sejmie. Otóż względem trzech osób ze

stanu szlacheckiego Finlandji (Schanze, Uggle i Bruns) postanowiono większością 74 głosów przeciw 34 dopuścić ich na obrady szlachty, pod warunkiem, że jest to jednorazowy wyjątek dla sejmu obecnego. Uchwała ta zaznaczała odrębność prawnopanstwową Finlandji.

Prawa finansowe sejmu były szczupłe. Przedstawiono sejmowi sprawozdanie ekspedycji finansowej senatu od r. 1811 do 1862, lecz marszałek sejmowy nie dopuścił do rozpraw w tej kwestji, powołując się na § 50 ustawy o formie rządu z r. 1772.

Jednym z głównych zadań polityki finlandzkiej było zabezpieczenie perjodyczności sejmów i osiągnięcie statutu sejmowego.

W sprawie tej proboszcz Chejkiel podał na sejmie r. 1863 memoriał następujący:

„Po zniesieniu statutu sejmowego z 17 października 1723 r. przez ustawę o formie rządu 1772 r., wskutek nieposiadania innego, stosowano go na riksdagu 1772 r., jak w sejmach z lat uprzednich, zarówno wówczas, gdy Finlandja należała do Szwecji, jak na sejmie w Borgo r. 1809; a ponieważ ważną jest dla Finlandji rzeczą dokładny statut sejmowy, który określałby zasadę przedstawicielstwa w sejmach i regulamin sejmowy, przeto proponuję sejmowi podanie petycji, aby całkowity statut sejmowy został opracowany i przedstawiony na sejmie następnym, jako propozycja od tronu“.

Sejm uznał powyższe żądanie za słuszne.

Poprzedniczka sejmu, komisja styczniowa, żądała również statutu sejmowego, i żądanie to uznał za słuszne komitet do spraw finlandzkich.

Owoż komisja, układająca statut sejmowy, w głównych zarysach oparła się na wzorach sejmów dawnych,

pozostawiła stany, wybory bezpośrednie w miastach, a dwustopniowe po wsiach.

Uznana została nietykalność deputowanych. Działalność sejmów skoncentrowała się w komisjach: prawodawczej, gospodarczej, państwowej, podatków nadzwyczajnych i banków. Statut nie zawierał ścisłego rozgraniczenia praw sejmu i praw monarchy.

Najważniejszą zdobyczą statutu było zawarowanie, że sejmy zbierać się mają co 4 lata i w stolicy kraju. Przyznano sejmom kontrolę finansową, gdyż nałożono na zarząd finansowy obowiązek w ciągu pierwszych dwu tygodni po otwarciu sejmu przedstawić sprawozdanie o stanie finansów kraju i poddać je debatę sejmową, przytym część budżetu nie podlegała kontroli sejmu; nie otrzymał jednak sejm finlandzki prawa rozważania preliminarza budżetowego. Inicjatywa prawodawcza sejmu nie rozciągała się tylko do praw zasadniczych, których zapoczątkowanie warowano monarsze. W sprawach nie objętych prawami zasadniczymi, członkowie sejmu wnosili mocje, idące pod obrady sejmowe, w innych sprawach petycje, idące do uznania tronu. Propozycje od tronu szły pod obrady przed wszelkimi wnioskami sejmowymi.

Senat i generał-gubernator nie poczynili żadnych uwag nad projektem statutu sejmowego. Stany sejmowe r. 1867 aprobowaly go, marszałek sejmowy, oraz przewodniczący stanów, — talmanowie, — podpisali. Przed przedstawieniem statutu do sankcji monarszej uzupełniono go wstępem, w którym powołano się na ustawę o formie rządu z r. 1772 i Statut bezpieczeństwa z r. 1789¹⁾.

¹⁾ Według tych statutów m. in. tylko krajowcy mogą zajmować urzędy w Finlandji, co chociaż nie zostało zniesione, było jednak naruszone w okresie Bobrikowa.

Aleksander II długo się wahał i zwlekał z podpisaniem ustawy sejmowej. W styczniu 1868 r. przeszedł statut w senacie, dopiero zaś 15 (3) kwietnia ogłoszono manifest, zawierający w sobie statut sejmowy.

W r. 1872 stany sejmowe podały Aleksandrowi II adres dziękczynny za sankcję statutu.

* * *

Większe trudności miała do zwalczenia sprawa prasowa w Finlandji. Bez wolności prasy życie polityczne, nawet przy istnieniu sejmów, musiało być koszlawe, a normalna działalność sejmu utrudniona. Z drugiej strony istniejąca cenzura była takim naturalnym wynikiem ustroju państwowego Rosji, że wszelkie objawy wolności prasy w Finlandji wydawały się rosyjskim sferom, decydującym o losie obu państw, czymś całkiem zbytecznym. Nawet niektórzy z dygnitarzy finlandzkich obawiali się, by znaczniejsza wolność prasy finlandzkiej w porównaniu do rosyjskiej nie wywołała rozdrażnienia przeciwko Finlandji w owych sferach decydujących. Gdy nawet sfery te zgadzały się na zniesienie cenzury, uczynić to chciały tytułem próby tymczasowej i prawo prasowe uzależnić wyłącznie od decyzji monarchy; tymczasem Finlandczycy pragnęli uzależnić je od obu czynników: sejmu i monarchy.

Na pierwszym sejmie deputowany Schild wniósł petycję o zniesienie cenzury. Przeciw cenzurze przemawiał l. v. Essen, publicysta, późniejszy gubernator w Kuopio.

Zanim sejm uchwalił petycję w tej sprawie, nadeszła propozycja monarsza, zaznaczająca, że monarcha życzy sobie, aby prawo prasowe, o ile przyjęte będzie przez

stany, miało moc tylko do sejmu przyszłego, czyli było warunkowym i tymczasowym.

Sejm odpowiedział, że dla rzetelnej i trwałej gwarancji wolności słowa niezbędnym jest, aby zależała ona od obu czynników państwowych (sejmu i monarchy). Obecny stan oświaty narodu finlandzkiego i ustrój państwowy kraju dopuszcza, zdaniem sejmu, wolność słowa, i wolność ta jest warunkiem rozwoju społeczeństwa. Sejm uznaje proponowane prawo za lepsze od dawniejszego i zgadza się je przyjąć, ale wyraża nadzieję, że projekt wolności prasy wniesiony będzie do przyszłego sejmu.

Po sejmie sprawa przeszła do komitetu do spraw finlandzkich. Członek komitetu, senator Bruner twierdził, iż gdy propozycja popierana była przez komitety, sądzono, że i w Rosji przygotowuje się ustawa analogiczna i że obie wydane będą niemal jednocześnie. Wobec tego zaś, że kwestja prasy w Rosji nie jest jeszcze zdecydowaną i sprawa należy do kwestji najdrażliwszych w stosunku do Rosji, to Bruner proponuje odroczenie sprawy. Zdanie to aprobował Aleksander II. Mamy tu stały objaw wpływu politycznych warunków Rosji na sprawy finlandzkie. W danym wypadku generał-gubernator Rokasowski, odczuwający lepiej nastrój Finlandji, przedstawił, iż wobec przyjęcia propozycji monarszej przez stany, cofanie się jest już krokiem niezręcznym. Z mniemaniem tym zgodził się Aleksander II.

Rzecz charakterystyczna: liberalne gazety rosyjskie np. „Gołos“ (r. 1871 Nr 133), jakkolwiek oświadczał, iż jest w zasadzie za wolnością prasy w Finlandji, zastrzegał się zarazem, aby ta swoboda nie wychodziła poza ramy, w jakich się mieści prasa rosyjska.

Nowa ustawa wydaną była jako tymczasowa i na wstępie zawierała omówienie:

„Ustanawiamy niniejszym przepisy prasowe, zastrze-

gając sobie, gdy okoliczności wymagać tego będą po upływie terminu, na który postanowienie niniejsze ma być obowiązujące, że wrócimy znowu do całkowitego używania prawa decyzji o wszystkim, co się tyczy prasy i dozoru nad nią, samą tylko wolą Naszą“.

Postanowienie stało się obowiązującym od 1 stycznia 1866 r.

Finlandja nie otrzymała wolności prasy, wogóle nawet ustawa z r. 1866 była mało liberalną. Cała prasa ulegała cenzurze przewencyjnej, porządek koncesyjny zachowano, koncesji udzielał finlandzki główny zarząd prasowy. Podanie o założenie pisma zawierać musiało program jego, podanie o prawo wydania dziennika — numer próbny. Kary pieniężne nakładano w drodze administracyjnej. Ustawa wprowadzała system ostrzeżeń i zamykania pism, sposobem administracyjnym.

Zakazano podówczas drukowania artykułów dotyczących stosunku Finlandji do Rosji, „nieodpowiednich“ sądów o prawach władzy zwierzchniczej w stosunku do kwestji i uchwał sejmowych, oraz wszystkiego, coby mogło obrazić wojska, konsystujące w kraju.

Sejm r. 1872 wystąpił z petycją w sprawie poruczenia mu opracowania ustawy prasowej. Ale otrzymał w re-skrypcie Aleksandra II odpowiedź: „prawo prasowe Finlandji podług ustaw krajowych zależy wyłącznie od Naszej władzy i nie mamy zamiaru ustąpić niczego z praw nam przynależnych“.

Położenie prasy finlandzkiej pogorszył znacznie reskrypt Aleksandra II, wydany w czerwcu 1869 r. na imię generał-gubernatora Finlandji.

„Biorąc pod uwagę, że niektóre wydawnictwa fińskiej prasy perjodycznej mylnym tłumaczeniem stosunku Finlandji do Cesarstwa nie tylko wprowadzają w błąd

opinię publiczną i podniecają pretensje do praw zgola krajowi temu nie należnych, lecz nawet działalnością podobną wywołują ku mieszkańcom Finlandji niechęć innych poddanych berłu naszemu, co może posiadać szkodliwe następstwa dla W. Ks. Finlandzkiego, — uznajemy za pożyteczne udzielić Naszemu generał-gubernatorowi Finlandji prawa zawieszania gazet tymczasowo lub zupełnie podług jego uznania“.

Dnia 31 marca 1870 r., 589 wybitnych obywateli finlandzkich wystąpiło ze zbiorową petycją do tronu, prosząc o wolność prasy. Petycja ta była ogłoszoną w gazetach finlandzkich, lecz nie przyjętą przez monarchę.

Wolność prasy nie uzyskała w Finlandji należytych gwarancji prawnych; pewien liberalizm jej sądownictwa i administracji dawał znośne warunki rozwoju, dopóki nie nastąpił okres unifikacji i rusyfikacji kraju, okres, który się rozpoczyna rokiem 1890, a nabiera cech jaskrawszych między r. 1899 a 1905, — odczuła wówczas Finlandja w całej pełni brak ustawy, gwarantującej wolność prasy.

* * *

Zależność Finlandji od Rosji nie tylko odbiła się na prawodawstwie prasowym tego kraju, ale i na rozwoju państwowych instytucji finlandzkich.

Już na sejmie 1863 r., a następnie 1867 r. wyłoniła się myśl przeobrażenia senatu, utworzenia trybunału najwyższego z niezależnymi wskutek nieusuwalności sędziami. Petycja sejmu 1863 r. domagała się odpowiedzialności zarządu kraju przed sejmem i żądała, aby stany posiadały prawo obierania kontrolera legalności aktów rządowych z nadaniem mu prawa bezpośredniego komunikowania się z monarchą.

Na sejmie 1867 r. dały się słyszeć skargi: „przesta-

rzale instytucje sądowe nie odpowiadają potrzebom czasu obecnego“, „powolne rozstrzyganie spraw i brak kontroli społecznej wpływa ujemnie na życie gospodarcze kraju“. Generał-gubernator Rokasowski zajął względem tych żądań stanowisko bardzo wrogie, i uznano, że się one przeprowadzić nie dadzą obecnie.

Finlandczycy nie dali jednak za wygraną sprawie, i w r. 1872 wszystkie stany uznały konieczność petycji o nieusuwalność sędziów i kontrolę kraju nad administracją.

* * *

Sejmy finlandzkie pracowały usilnie nad wzmocnieniem odrębności i samodzielności Finlandji.

Głównym organem państwo - twórczym i zabezpieczającym byt państwa, jest armja. Dlatego to powołanie do życia oddzielnej armji finlandzkiej było przez długi czas sprawą pierwszorzędną dla Finlandczyków, sprawą rozwiązana pomyślnie w r. 1870 na lat przeszło 30.

W Finlandji istniał szwedzki system wojska osiedleńczego. Polegał on na tym, że wszystkie posiadłości ziemskie na mocy kontraktów, zawartych ze skarbem prowincji, obowiązane były dostarczyć pewnej ilości żołnierzy, przypadających na daną miejscowość. Rząd zaś przeznaczał ziemię skarbowe oficerom i pod-oficerom i wypłacał pewne sumy na ich utrzymanie. Przepisy określały, ile i które dobra dostarczać miały piechoty, które jazdy i koni.

Na początku XIX stulecia, Finlandja posiadała 11 tysięcy wojska, nie licząc rezerw, zorganizowanych podług systemu analogicznego.

Na pierwszym sejmie finlandzkim w Borgo, Aleksander I oświadczył, że Finlandja nie będzie znała rekruta-

cji przymusowej, i że rosyjskie wojska, konsystujące w tym kraju, utrzymywane będą kosztem skarbu rosyjskiego. Komisja sejmowa zaproponować chciała, aby i obrona krajowa uchyloną była na wieczne czasy. Lecz sejm zrozumiał znaczenie wojska narodowego dla kraju i wyraził życzenie, aby żołnierze i dowódcy byli krajowcami, i żeby obrona krajowa nie była posyłaną na żadne wyprawy poza granicę Finlandji. Zasadę tę uznał Aleksander I, ale zgodziwszy się na wojsko krajowe w Finlandji, zniósł system wojska osiadłego i rozpuścił armję (1810 r.), nie chcąc mieć żołnierzy, którzy współ z wojskiem szwedzkim tak mężnie walczyli przeciw Rosji. W r. 1812 werbunkiem utworzono trzy pułki strzelców, w r. 1818 bataljon helsingforski (w r. 1829 przemianowany w finlandzki pułk strzelców). W r. 1827 utworzono z pułków strzeleckich sześć bataljonów strzelców, lecz rozpuszczono je w r. 1830. Tegoż roku utworzono drogą werbunku „pierwszy finlandzki oddział morski“. W roku 1841 sformowano finlandzki bataljon gwardji. Wojna krymska 1853—54 r., wobec możliwości wylądowania wojsk sprzymierzonych w Finlandji, zmusiła Rosję do powiększenia sił zbrojnych tego kraju. Zorganizowano wówczas drugi oddział morski, a w r. 1854 zwołano wojska osiedleńcze. W ten sposób podniesiono siłę zbrojną Finlandji do 10 tysięcy ludzi. W r. 1854 gwardja finlandzka była wysłaną wraz z rosyjską na granicę pruską i austriacką.

Po zawarciu pokoju, cyfrę żołnierzy w bataljonach zredukowano. Zwrócono natomiast baczność uwagę na podniesienie jakościowej armji. W r. 1858 powstała tymczasowa szkoła strzelców z oddziałem ćwiczeń. Rząd rosyjski używał strzelców fińskich przeciwko powstańcom polskim 1863 r. Ukaz z r. 1867 (wykonany w r. 1868) skasował wojsko osiedleńcze. Uznano wojsko to, jako powo-

ływane pod broń na nieznaczną część roku i nieposiadające rezerw, za nieodpowiadające wymaganiom wojen współczesnych; pod względem policyjnym również za mniej pewne od wyszkolonej armji stał się.

Po r. 1868 wojsko fińskie składało się z bataljonu gwardji i drobnej flotyli. W r. 1877 bataljon gwardji finlandzkiej znowu brał współ z armją rosyjską udział w kampanji tureckiej. Bataljon został przed wojną pomnożony przez werbunek o 240 rekrutów, 90^{1/2}% oficerów bataljonu tego byli wychowañcami finlandzkiego korpusu kadetów.

Reforma wojskowa w Finlandji weszła na porządek dzienny w r. 1870, gdy zaprowadzono w Rosji powszechną służbę wojskową.

W r. 1871 minister wojny Milutin przedstawił w sprawie zaprowadzenia powszechnej służby wojskowej w Finlandji memoriał, w którym się wypowiadał przeciw oddzielnej armji w Finlandji, negując jej prawno-państwową odrębność.

„W. Ks. Finlandzkiemu udzielono wolę Monarszą samorząd całkowity. Kraj ów jednak, przyłączony do Rosji siłą zbrojną, stanowi nierozdzielalną część cesarstwa, stąd, korzystając ze swego zarządu lokalnego i ze swych praw lokalnych, nie może się domagać wszystkich atrybutów państwa niezawisłego.

„Niezbędny i nienaruszalny związek między Finlandją i Cesarstwem rosyjskim winien wyrażać się w jedności władzy zwierzchniczej, następnie w jedności zarządu sprawami dyplomatycznymi i wojennymi.

„Co się tyczy używania Finlandczyków w służbie wojskowej, panuje pod tym względem zasadnicza różnica poglądów. W Rosji opinja publiczna wymaga, aby Finlandczycy odbywali służbę wojskową na równi z pozo-

stałą ludnością cesarstwa i zlewali się z nami w jednej armji — rosyjskiej. Finlandja zaś ujmując sprawę inaczej: nie wymawiając się od służby wojskowej, pragnęłaby utrzymywać wojska swe oddzielnie, nie mieć nic wspólnego z armją rosyjską. Masa ludności jest, rozumie się, obcą wszelkiej tendencji politycznej, najpożądańszym wydałoby się dla niej uniknięcie i nowej powinności osobistej i nowych ciężarów podatkowych. Ale wśród wyższych warstw ludności, wśród tak zwanej „inteligencji“, nietylko nie budzi się niechęć przeciw zamierzonej służbie, ale raczej może zadowolenie z odtworzenia wojsk finlandzkich, jako czynnika, wzmacniającego autonomję kraju. Nieraz już powstawały projekty powołania w tym państwie do życia specjalnego systemu wojskowego, podobnego do pruskiej landwery. Szczęściem projekty te były odrzucane. A jeżeli uznana jest obecnie za niezbędną zgoda na istnienie w Finlandji wojsk osobnych, narodowych, chyba oprzećby je należało na tym, co zabezpieczałoby najlepiej interesy ogólne.“

Dalej żąda Milutin:

„1) Wojska finlandzkie, zarówno jak i arsenały ich i wszelkie niezbędne urządzenia wojskowe, winny być pod zawiadywaniem ministra wojny i zarządu wojskowo-okręgowego.

„2) Zostający na służbie wojskowej członkowie armji finlandzkiej podlegają ogólnym wojenno-sądownym instytucjom Cesarstwa.

„3) Gienerałowie, sztab i wyżsi oficerowie pochodzenia finlandzkiego służą bez różnicy w wojskach finlandzkich i rosyjskich, z drugiej strony do wojsk finlandzkich wyznaczani są oficerowie Finlandczycy i Rosjanie podług uznania Monarchy.

„4) Ustawy frontowe, komenda i uzbrojenie, winny być jednakie dla wojsk fińskich i rosyjskich.

„5) Wojsko finlandzkie tak w czasie wojny, jak pokoju może być podług uznania Monarchy użyte zarówno w granicach Imperjum, jak poza granicami“.

Na tej Milutina zapisce, Aleksander II dopisał notę: „Główne zasady, tu wyłuszczone, zgodne są z myślami memi“.

Prasa rosyjska była za unifikacją armji; „Gołos“ dowodził, że „uczciwy Finlandczyk musi zrozumieć, iż walczyć za potęgę Rosji, broni tym samym własnej ojczyzny bez względu na to, czy terenem walki będzie kraj Północno-zachodni (Litwa i Ruś), czy ujście Dunaju“.

Pomimo to sprawa wojskowa Finlandji została w roku 1878 rozstrzygniętą na zasadach odmiennych, pożądanych dla Finlandczyków.

Stosunek prasy finlandzkiej do danej sprawy wykazywał jej dojrzałość i wpływał dodatnio na świadomość polityczną ogółu finlandzkiego, co w odpowiedniej chwili dało całej sprawie obrót pomyślny.

Gazeta „Wiking“ (Nr. 2), pisała w kwestji przymusowej służby wojskowej, że Finlandja powinna wytworzyć odrębny system wojskowy, będący kombinacją systemu osiedleńczego z werbunkiem, powołać do życia towarzystwa strzeleckie i zaprowadzić ćwiczenia wojskowe w szkołach. Finlandja iść winna drogą, na której Szwecja i Anglja znalazły silne środki obrony.

W kraju panował prąd przyjazny powszechnej służbie wojskowej, ale przy odrębności armji finlandzkiej i komendzie fińskiej.

Czasopismo „Kirjallinen Kunkanslehti“, pisało w r. 1871.

„Znajdujemy się obecnie w dziwnej pozycji. Synowie

ojczyzny pograżyli się w takim dziwnym spokoju, że w wielu miejscowościach nawet z fuzji strzelać nie umieją, jakkolwiek w innych spotykamy dobrych strzelców. Całe nasze wojsko krajowe składa się z kilkuset gwardzystów. W ciągu 60 lat nie mieliśmy nic podobnego do artylerji lub jazdy, cała flota wojskowa polega obecnie na pustych koszarach w Skatudenie i kilku łodziach, nie wiadomo gdzie stojących. Strzelców sawolackich, piechotę bierneboorską i dragonję niulandską, spotykamy tylko w pieśniach i bajkach ludu. Rzecz jasna, że od Finlandji wymagana jest służba wojskowa, którą wprowadzają w Cesarstwie i, podług naszego zdania, — naród, pragnący zachować swą pozycję samodzielną, obok potężnego sąsiada, potrafi zadośćuczynić wymaganiom swego honoru i obowiązku. Oczywiście budzi się w nas poczucie niebezpieczeństwa, że w razie posłania synów naszych do wojska, mogą ich zmieszać z wojskiem rosyjskim i zapędzić na dalekie krańce Cesarstwa, skąd nie będą oni mogli powrócić do ojczyzny. Ale co do tej okoliczności nasi mężowie stanu potrafili otrzymać obietnicę, że o ile Finlandja dostarczać będzie wojska kiedyś, to nie będzie ono używane do postojów ani przedsięwzięć wojennych poza granicami Finlandji. Postanowienie to, wypełniane ściśle, może się okazać niewłaściwym, i podczas wojny mogą się zdarzać okoliczności wyjątkowe, zniewalające do odstąpienia od tej zasady. Ale jeżeli uprzytomnimy sobie olbrzymie przestrzenie cesarstwa, jeżeli uprzytomnimy, że wojna daleko rzadziej powstać może o nas, niż z powodu Rosji i, gdy nakoniec, weźmiemy pod uwagę, że wojsko finlandzkie ma i we własnym kraju do spełnienia ważne zadanie obrony stolicy z zachodu, to całkiem słuszne wyda się wymaganie, aby wojsko nasze nie było używane inaczej, jak na najbliższym teatrze wojny, nie zaś w Chiwie, Armenji, lub

w innych całkiem dla nas obojętnych krajach. Niezbędnym i zrozumiałym jest, iż gdy obowiązki służby wojskowej stają się powszechne, winien być przy komendzie używany język krajowy. To nam nie przeszkodzi, ma się rozumieć, walczyć obok wojska rosyjskiego, gdyż wiadomo wszystkim, że w bitwie komenda nie rozlega się odrazu dla całej armji“.

Sprawa wojska finlandzkiego tułała się w ciągu lat kilku po różnych komisjach i weszła nakoniec na sejm w r. 1877—8.

Opinia sejmu skryształizowała się jasno: „Finlandzka organizacja wojskowa nie może posiadać innego celu prócz obrony kraju własnego“ — mówił Schauman. „Gdy mię pytają, czy chcę przyjąć powszechną służbę wojskową dla obrony państwa rosyjskiego, dla obrony ojczyzny innego ludu i interesów politycznych innych krajów — oświadczam otwarcie: nie!“ „Pragniemy bronić własnego kraju i pozostawać w domu, nie porzucać ojczyzny“ — mówił Hartmann. L. Mechelin zaś powiedział: „Powszechna służba wojskowa może być obowiązkiem tylko dla obrony ojczyzny i ochrony jej interesów; obrona własna — oto wszystko; powszechna służba wojskowa nie może być wprowadzona w innym celu, jak dla obrony ojczyzny; pod słowem „tron“ (w projekcie było powiedziane, że armja finlandzka istnieje dla obrony tronu i ojczyzny) rozumieć należy tylko legalny rząd finlandzki; gdy się mówi, że broniąc Finlandji wojsko jej współdziała tym samym w obronie Cesarstwa, mówi się przez to, że nie ma ono obowiązku bronięcia Imperjum w inny sposób“. „Myśmy synowie Finlandji i nie uznajemy możliwości używania nas na dowolnym teatrze wojny“ — mówił jeden z twórców kierunku finomańskiego, Snellmann.

W systemie organizacji armji finlandzkiej sejm wpro-

wadził wiele cech swoistych, wzorując się na tradycyjnych szwedzko-norweskich urządzeniach, co podkreślało prawno-państwową odrębność Finlandji. Oficerami armji finlandzkiej mogli być tylko obywatele finlandzcy. Wojska podlegały nie wodzowi naczelnemu w petersburskim okręgu wojskowym, ale naczelnikowi władzy cywilnej kraju — finlandzkiemu generał-gubernatorowi. Żołnierze i oficerowie armji finlandzkiej składali przysięgę, zgodnie z § 18 ustawy o formie rządu z r. 1772, państwu (t. j. Finlandji) i jego stanom sejmowym.

Ustawa o służbie wojskowej została przyjętą większością $\frac{2}{3}$ głosów i chociaż w znacznym stopniu odbiegała od projektu rządowego, który swoją drogą dawał większe koncesje odrębności armji finlandzkiej, niż zapiska ministra wojny, jednak uzyskała sankcję monarszą dnia 6 grudnia 1878 r. Moc obowiązującą pozyskała ustawa od r. 1881.

Pomyślny obrót sprawy oddzielnej armji finlandzkiej zawdzięczać należy wojnie rosyjsko-tureckiej. W r. 1878 Rosja, obawiając się, aby Anglja nie zrobiła jej dywersji na morzu Bałtyckim w marcu, maju i czerwcu przystąpiła do budowy koszar i powołania pod broń bataljonów fińskich. Wobec tego już dnia 26 (14) marca zobowiązano się do sankcjonowania ustawy wojskowej i rezolucję monarszą przeniesiono do senatu.

W czasie powstania polskiego w roku 1863 uzyskali Finlandczycy sejmy, a podczas wojny zewnętrznej — odrębność armji.

Wyodrębnienie Finlandji monetarne i cłowe.

Przed oddzieleniem od Szwecji Finlandja posiadała w obiegu monetę szwedzką; moneta ta nawet po odłączeniu od Szwecji zajmowała wybitną pozycję na rynku finlandzkim, wobec znacznych obrotów handlowych między temi krajami. Sam fakt jednak politycznego oddzielenia Finlandji od Szwecji wysuwał potrzebę prawodawstwa monetarnego dla Finlandji. W chwili przyłączenia W. Księstwa do Rosji, ta ostatnia nie posiadała waluty metalowej; krążyły asygnaty, których kurs w r. 1808 spadł do połowy ceny nominalnej, w r. 1811 do jednej trzeciej, a następnie do $\frac{2}{7}$.

Pierwszy sejm finlandzki w Borgo musiał się zająć sprawą monety. Przyjął on jako jednostkę monetarną rubel srebrny (t. j. zawierający takąż ilość srebra co rosyjski), ale własnego stempla, z herbem finlandzkim. Rosyjskie pieniądze miedziane i papierowe, t. j. te, jakie Rosja posiadała wówczas faktycznie, przyjmowano w Finlandji podług kursu. Wszystkie opłaty skarbowe musiały być dokonywane monetą rosyjską. Pieniądze szwedzkie usiłowano wyłączyć z obiegu, rząd wydał nawet zakaz przywożenia pieniędzy szwedzkich pod karą konfiskaty. Był on jednak bezskutecznym: w Esterbotji, w gub. Aboskiej, w zach. częściach Niulandzkiej i Tawasthuskiej w czwartym jeszcze dziesięcioleciu kursowały niemal wyłącznie pieniądze szwedzkie,

tylko na opłatę podatków używano krajowych i rosyjskich. Pochodziło to ze ścisłego związku gospodarczego między tą częścią kraju, a Szwecją.

W r. 1834 Szwecja, w r. 1839 Rosja zaprowadzają walutę srebrną. Od r. 1834 Finlandja korzysta z waluty metalowej, którą traci następnie pod wpływem upadku waluty rosyjskiej.

Jedyny bank w kraju, założony w r. 1811 kantor dyskontowy, pożyczkowy i przechowawczy, późniejszy bank Finlandzki, posiadający prawo emisji banknotów, kursujących istotnie w kraju, obowiązany był przyjmować banknoty rosyjskie narówni z własnymi. Otóż gdy w r. 1854 do 1856 Rosja wypuściła, nie ze względu na potrzeby obrotu (w r. 1857 asygnat krążyło za 690,000.000 rubli), ale z powodu braku gotówki na wojnę, setki milionów asygnat i przestała je wymieniać na srebro, to bank finlandzki, aczkolwiek jego zapas metalowy wystarczał na pokrycie własnych asygnat, musiał, pod nawalem przypływu rosyjskich — zawiesić wymianę. Finlandja musiała wespół z Rosją przejść do chwiejnego i niskiego kursu pieniędzy. Znowu więc dała się podówczas odczuwać potrzeba odrębności monetarnej Finlandji.

W r. 1857 senat prosił o pozwolenie monarsze, by nadal przy pobieraniu podatków nie przyjmowano asygnat rosyjskich, lecz wymieniano je od 1 stycznia 1858 r. na finlandzkie bilety depozytowe. Zwracał uwagę przytym, że rubel jest zbyt wysoką jednostką monetarną dla kraju tak ubogiego, jak Finlandja, i wywołuje w niej sztuczną drożyznę. Żądanie to poparł gien.-gubernator Berg, uwzględniający gospodarcze potrzeby kraju, ale Petersburg przyjął je nieprzychylnie. W roku 1859 senat znów prosił monarchę o ustanowienie obiegu asygnat rosyjskich nie podług wartości nominalnej, ale podług kursu. Stan bo-

wiem handlowy Finlandji tracił wiele na chwiejności kursu asygnat rosyjskich i na olbrzymiej różnicy ich ceny na rynku posiadłości rosyjskich a na rynku światowym; szły więc petycje do senatu. Aleksander II oddał sprawę tę do rozważenia rosyjskiego ministra skarbu. Minister Brok uznał żądanie Finlandczyków za nieodpowiadające interesom Rosji, wyrażał obawę, że zezwolenie Finlandji na przyjmowanie asygnat rosyjskich podług kursu giełdowego obniży walutę rosyjską w Europie. Gienerał Rokasowski, jakkolwiek zwolennik koncesji politycznych dla Finlandji, zdradził w danej sprawie tendencje unifikacyjne, wyrażając się o żądaniu Finlandczyków, iż „zamiast zbliżyć, oddalają od Rosji bardziej jeszcze“. Przedstawienie senatu było odrzucone; chcąc jednak uspokoić opinię publiczną kraju, Aleksander II rozkazał, aby skarb rosyjski przyjął bilety depozytowe finlandzkie; 27 stycznia 1860 r. zezwolił bankowi finlandzkiemu wziąć ze świeżo wybitej brzęczącej monety rosyjskiej 50.000 rubli wzamian za asygnaty rosyjskie. Oprócz tego, opierając się na przedstawieniu senatu finlandzkiego, że rubel jest zbyt wysoką jednostką monetarną dla tego kraju, upoważnił senat do opracowania projektu wprowadzenia mniejszej jednostki monetarnej, pozostającej jednak w stałym stosunku do rubla srebrnego. Senat przedstawił niezwłocznie projekt odpowiedni. Za jednostkę monetarną przyjęto ćwierć rubla i dano jej nazwę monety, używaną w starożytnym języku fińskim — „maarka“. Senat uznał też za niezbędne prawo emisji asygnat 1 i 5 markowej.

Był to ważny krok do wyodrębnienia monetarnego Finlandji. Nie spotkał on przeszkody ze strony ówczesnego ministra skarbu Kniażewicza, przeszedł szczęśliwie przez komitet do spraw Finlandji i uzyskał 5 maja (23 kwiet-

nia) sankcję Aleksandra II, który kazał tylko przerobić orły podług wzorów, zatwierdzonych dla Finlandji.

Pozostawało jeszcze osiągnąć nieobowiązujący kurs rubli rosyjskich i odpowiedni zapas metalowy w banku finlandzkim dla emisji asygnat.

Na początku r. 1862 podczas obrad komisji przygotowawczej do sejmu, 2180 obywateli podało petycję o zniesienie przymusowego kursu asygnat rosyjskich, w tej samej kwestji w maju tegoż roku kupiectwo helsingforskie wnosi odpowiednią petycję.

Senat wystąpił z przedstawieniem, dowodząc, że asygnaty wobec spadku kursu przyczyniają skarbowi finlandzkiemu znaczne straty, a ujemnie wpływają na rolnictwo i przemysł. Dla usunięcia złego przyjęć należy jako miarę wartości monetę metalową. Reforma taka nie przyniesie Rosji straty, gdyż asygnat rosyjskich krąży w Finlandji bardzo mało, za jakieś kilkaset tysięcy rubli zaledwie.

Znakomicie umotywowany memoriał złożył w danej sprawie Langesheld. Wskazywał on na niezwłoczność potrzeby przyjęcia monety metalowej, gdyż w przeciwnym razie bank finlandzki zbankrutować może z powodu napływu żądań wymiany asygnat na monetę metalową. Langesheld zwracał uwagę, że nieuporządkowanie systemu monetarnego podkopuje sympatje Finlandji ku Rosji i wykazywał potrzebę pożyczki dla utworzenia zapasu metalowego banku Finlandji.

Komiteta dla spraw finlandzkich podzielił opinię senatu finlandzkiego i Langeshelda, i wyjednał w tej sprawie sankcję monarszą z dnia 5 lipca (23 czerwca) 1862 r.

Finlandja zaciągnęła wówczas pożyczkę w domu M. Rotszylda na 4,400.000 talarów. W r. 1862 wybudowała mennicę i jesienią 1864 r. przystąpiła do bicia własnej monety.

W listopadzie 1864 r. dyrektor wydziału skarbowego w senacie finlandzkim, znany publicysta Snellmann podniósł potrzebę uznania monety srebrnej za jedyny środek płatniczy. O to samo prosiło 62 kupców i przemysłowców Finlandji. Kombinacja taka była niedogodną dla osób, pobierających w Finlandji pensję ze skarbu rosyjskiego, zwiększała również koszt utrzymania wojsk rosyjskich w Finlandji. Owóż minister wojny żądał, aby skarb finlandzki asygnował w ciągu roku od 10—15% na sumę, wyznaczoną do utrzymania armji, senat się zgodził, przystał również rosyjski minister skarbu. Na mocy tego Finlandja zapłaciła Rosji za reformę monetarną 61.571 rubli, rozłożonych na dwie raty.

Dnia 5 listopada (23 października) 1865 r. Aleksander II zatwierdził reformę monetarną, ustanawiając walutę metalową.

W 8-ym dziesięcioleciu w. XIX Niemcy i kraje skandynawskie przeszły do waluty złotej. W tym samym czasie spadły znacznie ceny srebra. Stąd waluta srebrna stała się wielce niedogodną dla kraju, kurs papierów finlandzkich się zachwiał, bank finlandzki poniósł straty olbrzymie. Wówczas to delegaci sejmowi banku (od r. 1868 bank finlandzki znajduje się pod kontrolą i gwarancją sejmu) poruszyli sprawę zaprowadzenia waluty złotej. Minister sekretarz stanu Scherwall - Wallon zreferował tę sprawę Aleksandrowi II i odebrał odpowiedź typową, że reforma taka wprowadzoną będzie w Finlandji wówczas tylko, gdy i Rosja przejdzie do waluty złotej. Pomimo to udało się Finlandczykom pozyskać od Aleksandra II prawo utworzenia przy sekretarjacie stanu komisji dla zbadania danej sprawy.

Wkrótce opracowano projekt bicia w Finlandji monety złotej i przyjęcia jej za jednostkę monetarną. Dnia

13 (1) września 1876 r. Aleksander II przekazał rozważenie tej sprawy Komitetowi Finansów, instytucji rosyjskiej, do której składu należy obecny w danej chwili minister skarbu i dymisjonowani ministrowie skarbu. Komitet Finansów przystał po pewnym wahaniu na zaprowadzenie w Finlandji waluty złotej.

Rząd przedstawił sejmowi finlandzkiemu reformę monetarną, zaprowadzającą w Finlandji monetę złotą zamiast srebrnej; srebro uznano za drobną monetę, której kasy nie są obowiązane przyjmować wyżej 2 rb. 50 kop. Sejm przyjął reformę, Aleksander II sankcjonował ją podczas bytności swej w Bułgarji (r. 1877). Wojna rosyjsko-turecka czyniła Rosję skłonniejszą do ustępstw, niż czasy pokoju. Finlandja otrzymała więc całkowite wyodrębnienie systemu monetarnego od rosyjskiego.

Reforma monetarna przyczyniła się do gospodarczego wyodrębnienia Finlandji; kraj ów nie ponosił strat z powodu spadku kursu rubla po wojnie tureckiej 1877/8 r. Inwestycje ułatwiono przez ułatwiony przypływ obcego kapitału. Na razie jednak reforma ta spowodowała krach finansowy Finlandji, odczuty zwłaszcza przez zadłużoną własność ziemską i mniej mocne przedsiębiorstwa, oparte przede wszystkim na kredycie.

Finlandzka reforma monetarna napotykała na obstrukcję Petersburga, ale atak był systematyczniejszy, niż obrona „status quo”. Publicystyka rosyjska zignorowała niemal tę sprawę, prąd nacjonalistyczny w Rosji był jeszcze niemal wyłącznie zwrócony przeciw Polsce i nie wzbierał aż do kwestjonowania praw Finlandji.

* * *

Jednym z ważnych pierwiastków odrębności Finlandji jest jej odrębność cłowa.

Traktatem pokojowym we Fridrichshamie oraz późniejszymi konwencjami Rosji ze Szwecją ustanowiono, że materiały surowe, jako też wyrobione z nich przedmioty produkcji miejscowej przepuszczane będą do końca 1815 r. ze Szwecji do Finlandji i odwrotnie bez opłat cłowych, jak dawniej przed wojną. Uznano bowiem za niemożliwe nadwerężyć odrazu związek gospodarczy między Finlandją a Szwecją. Różnice zaś gospodarcze i prawne między W. ks. Finlandzkim a Rosją były tak znaczne, że wytworzenie jednoci terytorjum cłowego między Rosją a Finlandją uznano za nieodpowiednie. Uprzywilejowano Rosję na niekorzyść Finlandji. Towary rosyjskie dopuszczono do Finlandji bez cła i bez wszelkich ograniczeń, dla towarów zaś finlandzkich ustanowiono różne ograniczenia mające na celu zapewnienie aktywności bilansowi handlowemu Rosji.

Ustawa z 17 (5) listopada 1816 r. pozwalała przewozić do Rosji: a) bez świadectwa pochodzenia produkty leśne, zwierzęce i roślinne, tkaniny lniane, konopne i sukienne, samodiały włościańskie i miedź; b) ze świadectwami pochodzenia: towary, wytworzone w Finlandji — szkło i wyroby szklane, sukno fabryczne, wyroby fabryczne wełniane i bawełniane, wyroby rzemieślnicze, ser, cukier, patokę i tytoń. Wszystkie towary powyższe mogły być przewożone tylko przez komorę wyborską, wszelkie inne drogi do cesarstwa były zamknięte. Przewóz towarów obcych, tranzytowy był przez Finlandję wzbroniony całkiem. Przywóz towarów zagranicznych dozwolony został ukazem z 21 (9) maja 1817 r. z Cesarstwa do Finlandji, z opłaceniem taryfy cłowej na rzecz skarbu finlandzkiego, niezależnie od tego, czy była ona opłaconą przy wejściu towaru do państwa rosyjskiego.

Finlandzki zarząd cłowy ustanowiono 30 (18) lutego 1818 r.

W r. 1819 wprowadzono w Rosji nową taryfę cłową, nie normowała ona jednak stosunków handlowych między Rosją a Finlandją. Ukazem z tegoż roku ustanowiono komitet specjalny, mający nakaz: „mieć na widoku wydane doład postanowienia o handlu między Rosją i Finlandją, a także korzyści Rosji w handlu z Finlandją“, do czasu zaś opracowania przepisów tych kazano się rządzić taryfą z r. 1816.

W r. 1822 opracowano taryfę cłową dla Finlandji, była ona bardzo wysoką, o charakterze wybitnie protekcyjnym, faktycznie zaś prohibicyjną i wywołującą olbrzymią kontrabandę. Finlandzka dyrekcja cłowa wykazywała niejednokrotnie, że wysokie taryfy niepomrotnie podnoszą ceny wielu wyrobów obcych i pozbawiają ubogi kraj możliwości ich nabywania, a wywołują kontrabandę. Straż cłowa nie jest w stanie ochraniać należycie wybrzeży finlandzkich o 200-milowej rozciągłości z wyciętymi scherami i przystaniami. Skargi te powtarzały się rok rocznie, w r. 1839 wreszcie wyszedł nakaz zniesienia granicy cłowej dla wszelkich towarów „tytułem próby na 5 lat“.

W r. 1845 wyszły nowe przepisy dla wymiany towarów między cesarstwem a W. Księstwem, zamiast poprzednich przepisów. Wszystkie towary rosyjskie (z wyjątkiem wódki, której przywóz był zakazany) wpuszczano na mocy tych przepisów bez opłaty cła; towary zaś zagraniczne, przewożone via Rosja, opłacały cło tylko w razie, gdy były przewożone morzem. Natomiast towary, idące z Finlandji do Rosji, a będące wytworem przemysłu lub rzemiosł finlandzkich, z wyjątkiem dopuszczonych w ilości ograniczonej, nie dopuszczały się wcale do Rosji. Przywóz towarów dopuszczonych ograniczono jak najliczniejszymi for-

malnościami. Odpowiadało to tendencjom polityki ekonomicznej rosyjskiej w stosunku do krajów nierosyjskich, a z Rosją złączonych. Przypomnijmy sobie, że wyroby Królestwa musiały po r. 1831 opłacać znaczne cła.

Taryfa cłowa z r. 1845 zmniejszyła wywóz Finlandji do Rosji. Gdy w okresie uprzednim od 1813 do 1825 r. przeciętny wywóz Finlandji wynosił 6 mil. rubli asygacyjnych, to w r. 1839 spadł on do 1,544.000 rb. asygacyjnych, w 1845 — 833.000 rb., w 1851 r. — 949.000 rb. as., zaś w r. 1857 — aż do 272.000 rb. as. tylko. Różnice w wywozie z Rosji i do Rosji były na korzyść Rosji bardzo znaczne: w r. 1836 — 2,895.000 rb. as., w r. 1851 — 1,231.000 rb. as., w r. 1854 — 1,576.000, w r. 1857 — 1,373.000. W ciągu lat dwudziestu zapłaciła Finlandja Rosji przeszło 20 milionów rubli sr. przez bierność swego bilansu handlowego w stosunku do tej ostatniej.

Otóż po wojnie krymskiej, kiedy Rosja próbowała zjednać Finlandję ustępstwami na polu gospodarczym, wydano nową taryfę cłową 1 stycznia 1859 r. (20 grudnia 1858 r.).

Straty ekonomiczne Finlandji podczas wojny krymskiej: spalenie i sekwestr okrętów handlowych $\frac{1}{6}$ całej jej floty, straty taryfowe i wydatki na potrzeby armji rosyjskiej obliczał sekretarjat stanu Finlandji na 3·9 milj. rb. Aleksander II uczuwał więc potrzebę udzielenia pewnej rekompensaty.

Nowa ustawa wprowadzała znaczniejszą ilość towarów, które mogły iść do Rosji bez cel i bez świadectw pochodzenia, zwiększała również normę produktów fabrycznych, które mogły być przewożone bez cła w ilości ograniczonej. Przywóz towarów rosyjskich do Finlandji uległ pewnemu ograniczeniu, a mianowicie: wino, cukier i wszelkiego rodzaju patoka oraz sól winny były opłacać cło,

następnie przyłączono do tych towarów tytoń w liściach. Pewne towary zagraniczne: owoce świeże i suszone, kawa, cukier i patoka, oliwa i olej, ryż i sago, herbata, sól, farby i farbniki przy przywozie drogą lądową i przez jezioro Ładoskie winny były opłacać cło podług taryfy finlandzkiej. Oprócz tego wzbroniono przywozu herbaty zagranicznej do Finlandji, aby w ten sposób zmonopolizować jej rynek dla herbaty rosyjskiej.

O ulgach taryfowych r. 1859 mówić można tylko porównawczo wobec uciążliwości stanu poprzedniego. Przemysł finlandzki był w r. 1859 jeszcze w zarodku i nie mógł zająć wybitnego miejsca na rynku Rosji. Szóste dziesięciolecie stało się erą rozwoju gospodarczego kraju. Wówczas to olbrzymie sprzedaże lasów wytworzyły w Finlandji znaczne kapitały, budowa kanału Sajmeńskiego i pierwszych kolei żelaznych, następnie uporządkowanie gospodarki przez sejmy finlandzkie potęgowały rozwój gospodarczy kraju. Szybszemu swemu rozwojowi przemysłowemu Finlandja w znacznie wyższym stopniu zawdzięcza zmianę na swoją korzyść bilansu handlowego z Rosją, niż taryfie cłowej z r. 1858, przy której w pierwszych latach bilans handlowy księstwa przedstawiał się nader niekorzystnie.

Lata	wywóz finlandzki do Rosji w tys. rb.	wywóz rosyjski do Finlandji	Różnica
1858	584	2.779	— 2.195
1859—63	2.404	4.636	— 2.232
1864—68	3.368	8.023	— 4.655
1869—73	7.366	8.146	— 780
1874—78	10.238	11.836	— 1.598
1879—83	11.866	10.240	+ 1.626

Rozwój rosyjskiej taryfy cłowej szedł w kierunku zwiększenia protekcyjizmu. Stawki taryfowe zwiększono

w r. 1868, a zwłaszcza w r. 1877, gdy postanowiono pobierać cło w złocie, co wobec spadku kursu rubla rosyjskiego o trzydzieści proc. podnosiło stawki taryfowe; a zwiększono je znowu w r. 1881 o 10%. Przemysł finlandzki, nie mając tej nadmiernej opieki taryfowej, korzystał z tańszych półfabrykatów i materiałów zagranicznych oraz z tańszych maszyn. Temu ekonomiści rosyjscy przypisywać zaczęli zwycięstwo Finlandji w walce przemysłowej z Rosją; mieli oni poniekąd rację, chociaż zapominali o jednym głównym czynniku — o lepszych warunkach rozwoju kulturalnego kraju przy odrębnym jego życiu gospodarczym. Ale Rosja nie umiała wyciągnąć słusznej konsekwencji z tego. Podniesiono tylko kwestję rewizji finlandzkiej taryfy cłowej z r. 1858.

Minister skarbu Bunge dowodził, że sprawa stosunków cłowych Rosji z Finlandją może być rozstrzygniętą w jeden z trzech sposobów: 1) Włączenie Finlandji do terytorjum cłowego Rosji; 2) Stosowanie względem wszelkich bez wyjątku produktów finlandzkich taryfy cłowej, przyjętej przez Rosję w handlu z państwami europejskimi; 3) Rewizja ustawy z r. 1858 wobec zmiany warunków gospodarczych w Finlandji.

Politycznie sympatyzuje Bunge z pierwszą drogą, powołując się tu na żelazną wolę Mikołaja I, który wbrew petycjom fabrykantów okręgu moskiewskiego o zachowaniu linii cłowej między Królestwem Polskim a Cesarstwem, napisał na raporcie ministra skarbu. „Linję cłową taryfy znieść bez zastrzeżeń“. — Lecz Bunge widzi cały szereg trudności: warunki gospodarcze i przemysłowe obu krajów są całkiem odmienne, odmienne zapotrzebowanie towarów zagranicznych; odrębność zarządu podatkowego i finansowego nasuwałaby szereg trudności w rozkładzie i pobieraniu dochodu cłowego. Zniesienie więc taryfy cło-

wej między Finlandją a Rosją uważa Bunge za rzecz przedwczesną. Traktowanie wyrobów finlandzkich jako zagranicznych wydaje mu się niepożądane ze względów politycznych, gdyż się sprzeciwia zasadom polityki unifikacyjnej Rosji. Wobec tego zatrzymuje się minister przy trzecim sposobie rozwiązania sprawy, a mianowicie przy rewizji ustawy z r. 1858.

Na mocy opinii ministra Bungego ustanowiono nowe przepisy w dniu 13 (1) września 1885 r.; główne wytwory przemysłowe, wywożone z Finlandji do Rosji: wyroby żelazne i stalowe oraz stal i żelazo, papier i wyroby z papieru, wyroby ze skóry, z bawełny, fajans i szkło obłożono cłami specjalnemi, które miały zrównoważyć większą kulturę i pracowitość robotnika finlandzkiego, tańszy kredyt i użycie sił wodnych Finlandji; zakazano tranzytu towarów zagranicznych przez Finlandję do Rosji. Do Finlandji wszelkie towary rosyjskie idą bez cła; wyjątek stanowią napoje wysokokowe, tytoń, sól, margaryna i karty.

Zależność Finlandji od Rosji nie pozwalała jej być stroną równą przy umowie. Prawodawstwo cłowe wykonywał w Finlandji W. Książę i Cesarz, częstokroć bez udziału sejmu.

Nie będziemy tu roztrząsać wyników ustawy z r. 1885, do dziś dnia z pewnemi zmianami obowiązującej, ale skonstatujemy tylko, że wpłynęła ona na zmniejszenie wywozu z Finlandji do Rosji. Szczęście jednak dla pierwszej, mając w swych rękach taryfy cłowe handlu z Europą, taryfy kolejowe i system podatkowy, Finlandja mogła dołożyć starań o rozwój własnego przemysłu i szukać rekompensaty dla swego wywozu na rynkach europejskich. Z drugiej strony rozwój Petersburga, przytykającego geograficznie do Finlandji, jest czynnikiem, który zwiększa obroty handlowe Finlandji z Rosją.

Gdy się rozpoczął kurs unifikacyjny względem Finlandji za czasów Aleksandra III i zwołano w roku 1890 komisję z członków rosyjskich i fińskich dla zjednoczenia cłowego Finlandji z Rosją, to prasa finlandzka wystąpiła w obronie odrębności Finlandji.

„Już kilka lat temu, rozważając tę sprawę — pisała „Nya Pressen“ — wypowiedzieliśmy zdanie, że sama pozycja autonomiczna kraju naszego uzależnioną jest od możliwości pełnienia własnymi siłami finansowej funkcji, które razem wzięte stanowią, że tak powiemy, życie państwowe. To ostatnie funkcjonować może jedynie przy samodzielnym rozporządzaniu swemi dochodami, co jest związane nierozzerwalnie z istnieniem państwa jako takiego.

„Owóż połowę niemal dochodów Finlandji stanowią podatki pośrednie, dlatego samodzielne rozporządzanie swemi taryfami cłowemi jest dla Finlandji sprawą pierwszorzędnej wagi tak pod prawnopaiństwowym, jak i pod gospodarczym względem. Taryfa cłowa Rosji, w wysokim stopniu protekcyjna, jest możliwą dla kraju, co jak Rosja posiada olbrzymie przestrzenie i obfitość surowca. Ale nie do wytrzymania jest dla kraju o bogactwach naturalnych ograniczonych.

„Konieczność iść we wszystkim za przewrotami polityki cłowej innego kraju nie może nie wpływać ujemnie na nas pod względem gospodarczym, a także szkodliwą jest bardzo pod względem politycznym. To też zniesienie granicy cłowej między Rosją a Finlandją jest dla nas kwestją tak niesłychanej doniosłości, żeśmy domagać się winni koniecznie, aby sprawy tej nie rozstrzygnięto jednostronnie bez udziału sejmu“.

Kwestja cłowa nie dała się załatwić w Finlandji podług życzenia unifikatorów rosyjskich. Oprócz bowiem oporu Finlandczyków rząd rosyjski napotykał na opozycję Finlandja.

ze strony przedstawicieli pewnych interesów przemysłowych Rosji, zagrożonych przez jedność cłową z Finlandją.

W r. 1892 zwołano komisję mieszaną w celu rewizji finlandzkich stawek taryfowych i porównania ich z rosyjskimi. Wystąpiły tu przywileje cłowe Tamerfestu, zatwierdzone przez Aleksandra I, a następnie do r. 1905 przedłużone przez Aleksandra II. Okazało się, że z unifikacją cłową Finlandji wstrzymać się należy do r. 1905. W 1905 zaś roku rząd rosyjski miał sprawy i kłopoty tysiąc razy donioslejsze, niż zniesienie odrębności cłowej Finlandji.

Jakkolwiek posiadała Finlandja odrębność cłową, interesy gospodarcze kraju tego ucierpiały na walce ekonomicznej z Niemcami podczas wojny cłowej Rosji z Niemcami w 1893 roku. D. 22 (10) sierpnia 1893 r. ogłoszono w Finlandji manifest Aleksandra III, podwyższający cła finlandzkie o 50% dla towarów niemieckich.

Otóż gdy w r. 1891 handel towarowy Finlandji z zagranicą wynosił 250.600.000 mrk., to na Niemcy przypadało 54 milj., t. j. z górą $\frac{1}{5}$. Nic dziwnego więc, że — manifest ów wywołał protesty prasy finlandzkiej, na co rząd odpowiedział konfiskatą dzienników. Po konfiskacie jednak gazety finlandzkie zachowały swe opozycyjne w danej sprawie stanowisko.

Epizod ten miał również związek oczywisty z sympatjami niemieckimi dla Finlandji.

Polityka kolejowa.

Dążenia do odrębności Finlandji, zarówno jak dążenia unifikacyjne Rosji, występują we wszelkich sferach życia, między innemi, w polityce kolejowej.

Po wojnie krymskiej, Rosja usiłowała pozyskać Finlandję nie drogą ustępstw politycznych, lecz przez zadośćuczynienie głównym potrzebom gospodarczym kraju. Przejawia się to w sprawie środków komunikacji.

Jezioro Sajmeńskie, posiadające obszar przeszło 25 tys. w. kw., leży w pobliżu zatoki Fińskiej, (na odległości 50 w.). Myśl o połączeniu go z morzem powstała na początku w. XVI, zaś w r. 1600 przystąpiono do robót, przerwanych następnie na przeciąg lat z górą 200. W roku 1826, na posiedzeniu sądów ziemskich Sawolaksu i Karelji, postanowiono wysłać do Petersburga deputację chłopską z prośbą o ustanowienie najlepszego sposobu połączenia tych części kraju z miastami nadmorskimi. W roku 1834 gubernator wyborski Ramsai znowu podniósł sprawę kanału. Dzięki energicznemu poparciu senatora L. v. Hartmanna, przewodniczącego ekspedycji finlandzkiej, i życzliwemu w danej sprawie stanowisku gien.-gubernatora Mienszykowa, Petersburg zezwolił na utworzenie w Wyborgu komitetu do wypracowania planów i kosztorysu. Pracę tę wykonali inżynierowie zaproszeni ze Szwecji. Preliminowano na budowę 3 miliony rb. Taką niemal sumę kosztowała budowa — 12.381.800 mrk. Długość ka-

nału wynosiła 545 w., otwarto go w r. 1856, w dzień koronacji Aleksandra II, wcześniej o lat cztery, niż zamierzano.

W r. 1851 opracowano pierwszy projekt kolei żelaznej między Helsingforsem, a Tawasthusem. Ale wojna krymska powstrzymała wszelkie inwestycje państwowe nie tylko w Rosji, lecz i w Finlandji. W r. 1856, Aleksander II przybył do Helsingforsu i w mowie swej zaznaczył potrzebę połączenia kanałami i kolejami Finlandji z morzem i Petersburgiem. Zwołany w celu rozważenia kwestji rozwoju środków komunikacji w Finlandji, komitet doszedł do wniosku, że Finlandja potrzebuje przede wszystkim kolei żelaznych. W r. 1857, senat uchwalił większością głosów, że pierwszą potrzebą Finlandji jest budowa kolei Helsingforsko-Tawasthuskiej. Zdanie to aprobował hr. Berg. Kolej wybudowano w ciągu lat trzech, zajmuje ona co do wartości technicznej, a zarazem taniości pierwszorzędne miejsce w Europie. Budowali ją inżynierowie miejscowi, dobrze znający warunki kraju i obeznani z budową kolei szwedzkich, prowadzoną w warunkach analogicznych. W sprawie tej, jak w tylu innych, zarysowuje się związek naturalny Finlandji ze Szwecją.

Z powodu słabego jeszcze rozwoju sił produkcyjnych Finlandji, pierwsza jej kolej dawała deficyty. Zraziło to jednak do budowy kolei część tylko opinii kraju. Sejm z roku 1863 otrzymał do rozważenia projekt rządowy budowy kolei od Richimiaki do wsi Lachtys, oraz przedłużenia linii od Tawasthusu do Tammerforsu.

Sprawa nowej kolei do Petersburga przedstawioną była sejmowi w 1867 r. Sejm aprobował i uchwalił pożyczkę 18 milionów. Prasa finlandzka podniosła, że budowa kolei wąskotorowej wyniosłaby taniej i odpowiadałaby najzupełniej potrzebom kraju. Lecz specjalne narady

komisji, zwołanej do rozważenia memorjału gub. finlandzkiego, domagającego się kolei szerokotorowej ze względów strategicznych, zdecydowały inaczej. Komisja, do której, obok ministra sekretarza stanu Finlandji oraz jego zastępcy, weszli rosyjski minister skarbu i gien. Melnikow, postanowiła aby:

1) W. Ks. Finlandzkie zobowiązało się wybudować kolej żelazną pięciolokciowej szerokości od st. Richimiaki do Petersburga.

2) Skarb państwa dał na to subwencji 2,5 milionów i otrzymał udział w dochodach, w stosunku $\frac{1}{3}$.

3) Jeżeli na początku kolej dawać będzie deficyty, to W. Księstwo zostanie wynagrodzone za nie z pierwszych dochodów netto, dopiero następnie skarb państwa otrzymywać będzie ustanowione w paragrafie poprzednim dywidendy.

Opinię komisji Aleksander II sankcjonował.

Ruch na linii Petersburg Richimiaki rozpoczął się we wrześniu 1870 r. Kolej ta, długości 372 klm., kosztowała tylko 27.525.000 mrk., chociaż preliminowano 30 milionów mrk. Prasa rosyjska domagać się zaczęła, by dla podniesienia dochodów kolei petersburskiej przedłużyć ją do Hange i zbudować most na Newie, w celu połączenia jej z kolejami rosyjskimi. Otóż w r. 1908 rząd rosyjski wbrew woli Finlandji narzuca jej wydatki na owe przedsięwzięcia, mające służyć do zjednoczenia Finlandji z Rosją.

W r. 1882, Finlandja spłaciła Rosji pożyczkę swą, zaciągniętą na budowę kolei żelaznych. Część kolei przechodzi przez terytorjum gub. petersburskiej, cała jednak linja jest finlandzką i funkcjonariusze poddani są władzy senatu finlandzkiego.

Gdy kolej, łącząca Finlandję z Petersburgiem, cie-

szyla się poparciem Rosji, to natomiast projekt kolei, łączącej Finlandję ze Szwecją, linią od Uleaborgu do Torneo, o którą uchwalił sejm finlandzki petycję w r. 1891, napotkał *vet* ze strony Rosji, ze względów strategicznych rzekomo, gdyż, zdaniem prasy rosyjskiej, kolej ta łączyłaby się z kolejami strategicznymi Szwecji.

Niektórzy pisarze rosyjscy uważają rozwój sieci kolejowej w Finlandji za rzecz niebezpieczną dla Rosji ze względów strategicznych, gdyż wojsk rosyjskich w słabo wogóle zaludnionej Finlandji jest i z natury rzeczy być musi mało, kolej więc finlandzkie łatwo trafić mogą do rąk nieprzyjaciół Rosji, co zagrażałoby Petersburgowi od północy i północo-wschodu.

Finlandczycy usiłują połączyć wewnątrz kraju ze swemi miastami portowemi, co się przyczynia do zwiększenia udziału w handlu międzynarodowym. Powstawał przeciwko temu publicysta rosyjski Ordin, gdyż, zdaniem jego, wtedy z portem petersburskim współzawodniczyć będzie jedenaście portów finlandzkich w zatokach Fińskiej i Botnickiej, zwłaszcza 6 pierwszych: Wyborg, Kotke, Helsingfors, Hange, Borgo, Uleaborg, jako geograficznie bliższych.

Sieć kolejowa Finlandji zgęszczała się szybko.

W r. 1862 było kolei państw. 107 klm.

W r. 1873 było kolei państw. 492 klm., prywat. 149 klm., razem 641 klm.

"	1883	"	"	"	1158	"	"	33	"	"	1191	"
"	1893	"	"	"	2098	"	"	33	"	"	2131	"
"	1900	"	"	"	2650	"	"	281	"	"	2931	"
"	1905	"	"	"	3046	"	"	273	"	"	3319	"

Dla określenia gęstości sieci kolejowej, bierze się współczynniki: przestrzeni, np. ilość klm. kolei żelaznej na 100 kw. mil, i ludności — na 10.000 mieszkańców i wyciąga się z nich

średnio-proporcjonalne. Otóż ta średnio-proporcjonalna równa się dla Rosji europejskiej około 2, dla Finlandji 3.

Już wzmiankowaliśmy, że Finlandczycy tanio budowali koleje żelazne, umieją je także tanio administrować. Przeciętny koszt kilometra, włączając w to koszt ulepszeń i wzmocnienia toru kolejowego, wynosi 113 tys. marek finlandzkich, 45 tysięcy rb. od wiorsty, minimalny zaś koszt 28 tys. od wiorsty. Tymczasem przeciętny koszt budowy kolei rosyjskich, według sprawozdań kontroli państwa, wynosi 110 tys. rb. od wiorsty, minimalny zaś koszt budowy w Rosji 40.000 rb. od wiorsty,

Szyny, podkłady i zwrotnice na kolejach finlandzkich nie są słabsze, niż na kolejach rosyjskich. Szyny ostatniemi czasy są wyrabiane w zakładach rosyjskich. Podkłady są dłuższe, niż rosyjskie, jodłowe tak samo, jak rosyjskie, ale gdy te ostatnie są wyrabiane z tańszych części drzewa, na finlandzkie używają się najdroższe części. Podkłady przeto finlandzkie trwają około lat 10, rosyjskie 5.

Mosty kolejowe, budynki w szwedzkim stylu, odznaczają się wygodą i elegancją. Funkcjonariusze mają wygodne mieszkania z centralnym ogrzewaniem i elektrycznością, na wielu stacjach są biblioteki i kluby dla personelu kolejowego. Niżsi funkcjonariusze na kolejach finlandzkich są lepiej płatni, niż na rosyjskich, zato Finlandja nie zna wygórowanych pensji najwyższych urzędników kolejowych, oraz tłumnych biur dyrekcji. Koszt dyrekcji na wiorstę w Finlandji wynosi 316 rb., w Rosji 1100 rb.

Następująca tabela wykazuje skalę wynagrodzeń personelu kolejowego w Finlandji i w Rosji.

	Finlandja:	Rosja:
Naczelnik drogi	7.000 rb.	12.000—15.000 rb.
Naczelnik służby	4.500 rb.	6.000—9.000 rb.

Finlandja:	Rosja:
Naczelnik dystansu 2.000—2.300 rb.	2.400— 3.600 rb.
Naczelnik depo 2.000—2.300 rb.	2.000— 3.000 rb.
Naczelnik stacji (minimum) 800 rb.	360 rb.
Młodszy konduktor 480 rb.	240— 369 rb.
Najmniejsza pensja na linii 300 rb.	120 rb.

Oprócz tego niżsi urzędnicy, o ile nie korzystają z mieszkań kolejowych, otrzymują dodatki mieszkaniowe od 25—50% pensji.

Wyższa stopa życiowa mniej zamożnych warstw w Finlandji w porównaniu z Rosją, większy procent ludzi zdolnych do zajęcia stanowisk, wymagających wyższego wykształcenia technicznego, słowem, większa demokracja Finlandji tłumaczy różnice skali wynagrodzeń wyższych i niższych kolejarzy w Finlandji a Rosji. Lepsze wynagradzanie niższego personelu kolejowego w Finlandji nie zmusza go do nadużyć, praktykowanych przez rosyjskich funkcjonariuszy kolejowych, co też dodatnio wpływa na rentowność kolei finlandzkich. Unifikacyjna polityka Rosji, o ile znajdzie swe zastosowanie w kolejnictwie, wpłynie ujemnie nie tylko na byt personelu kolejowego, lecz i na całą gospodarkę kolejową, a więc pośrednio i na całą gospodarkę kraju.

W maju 1899 r. wydano ukaz o niezwłocznym załatwieniu sprawy połączenia dróg rosyjskich z finlandzkimi.

W marcu 1901 r. zorganizowano w tym celu komisję, której prezesem był hr. Ignatjew; latem tegoż roku i w 1902 r., czyniono pierwsze badania warunków; w kwietniu 1904 r. nastąpiło Najwyższe zatwierdzenie ogólnego kierunku. Chodzi o budowę mostu na Newie i przystosowanie toru kolejowego finlandzkiego do wago-

nów rosyjskich, aby następnie połączyć zarząd kolei finlandzkich z zarządem rosyjskich. Jeszcze przed budową mostu na Newie i linii, łączącej koleje rosyjskie z finlandzkimi, rada ministrów pragnie stworzyć rosyjską inspekcję nad kolejami żelaznymi Finlandji. Przeobrażenie kolei finlandzkich, aby rosyjski tabor kolejowy mógł po nich kursować, ma wymagać 47 milj. marek wydatku.

Zaoszczędzi to kosztów przeładowywania, nie wynoszących 100.000 marek. Kapitał więc, wyłożony na takie przebudowanie kolei finlandzkich, nie będzie się z natury rzeczy rentował.

Koleje finlandzkie, dziś nie dające deficytu, wskutek swego przystosowania do warunków rzadko zaludnionego kraju, mogą stać się przyczyną ruiny finansowej Finlandji, lub przynajmniej czynnikiem poważnych strat.

Okres unifikacji.

Atakując odrębność Finlandji, publicystyka rosyjska podkreśliła tę okoliczność, że W. Księstwo posiada dziś znaczniejszą odrębność, niż za czasów Aleksandra I, lub Mikołaja I.

Obrona tych Finlandczyków, lub ich przyjaciół, którzy twierdzą, że stosunek Finlandji do Rosji nie uległ zmianie w ciągu panowania Aleksandra II, nie jest zgodna z prawdą. Zmiana taka odbywała się na korzyść Finlandji, ale bez szkody dla realnych interesów Rosji.

Po zdobyciu zwoływania sejmów, pracując nad rozwojem swych instytucji, nad przystosowaniem do swych potrzeb systemu monetarnego, oraz taryf cłowych, Finlandja bezwarunkowo wyodrębniała się od Rosji. To wyodrębnienie następowało w imię realnych interesów kraju; Rosja zaś oponowała tylko w imię zasady unifikacji, będącej jej zasadą państwową. Ale zasada ta nie była w danym wypadku ugruntowana na żadnych interesach realnych, była zatem względnie chwiejną, opór więc Rosji nie mógł być tak konsekwentnym, jak parcie Finlandji do odrębności.

Z biegiem czasu jednak, zmieniają się warunki. Już za czasów Aleksandra II, powstaje w społeczeństwie rosyjskim silna dążność do niwelacji, a przynajmniej do niedopuszczenia rozwoju odrębności Finlandji; przypo-

mnijmy sobie chociażby opinię liberalnego „Gołosa“, niechętną odrębności armji finlandzkiej.

Rzeczą jest charakterystyczną, iż, jak podaje Snellmann, Aleksander II, zatwierdzając wbrew życzeniom Finlandczyków projekt kolei szeroko-torowej z Helsingforsu do Petersburga, powiedział: „Jeżeli kolej finlandzka będzie wązkotorową i rosyjski tabor kolejowy nie będzie mógł kursować, to w Rosji powstanie taka burza przeciw Finlandji, że nie będę miał siły obronić Finlandczyków; dla nich więc samych jest lepiej, jeżeli kolej zbudowaną będzie na wzór rosyjskich“.

Istotnie już za czasów Aleksandra II część prasy rosyjskiej prowadziła kampanję przeciw Finlandji, a dla przeciętnego Rosjanina, o ile się zetknął kiedy z Finlandją, solą w oku była odrębność tego kraju.

Katkov, zwycięzca Hercena w sprawie polskiej, a wyraziciel instynktów rdzennie rosyjskiej psyche, wystąpił przeciw odrębności Finlandji w chwili, gdy kraj ów otrzymał sejmy. Wówczas to, z powodu powstania w Polsce, Katkov podniósł sztandar jedności państwowej Rosji i z tego punktu widzenia atakował koncesję, udzieloną Finlandji. „Separatyzm, pisał on, jest to wewnętrzna rana, która w swym rozwoju stać się może cierpieniem nieuleczalnym... Antagonizm narodowy jest siłą zbawienną, gdy jest zwrócony na zewnątrz i gdy idzie o obronę państwa od niebezpieczeństwa zewnętrznego. Lecz cóż może być okropniejszego od tego zła, które płynie z antagonizmu narodowego, zwróconego wewnątrz i przyjętego w łono samego układu państwowego?“

Federalizm w państwie rosyjskim doprowadziłby, zdaniem Katkova, do zerwania związku z Rosją kresów obcoplemiennych.

Organ Katkova nie pomijał nigdy sposobności pod-

niecenia opinii publicznej Rosji przeciwko Finlandji. W tym samym duchu działali pisarze jego szkoły: Abow, Jelenin, Messaros, Pietrow i Ordin, a ostatniemi czasy Borodkin. Pierwszorzędni uczeni rosyjscy, prof. Korkunow i Tagancew występują jako szermierze unifikacji Finlandji. Najwplywowszym z pisarzy anti-finlandzkich był Ordin, wysoki urzędnik rosyjski, nabywca majątku ziemskiego w Finlandji, autor obszernego historycznego studjum: „Pokolenie Finlandji“, nagrodzonego przez petersburską Akademię Umiejętności. Borodkin jest też autorem paru podstawowych dzieł z zakresu najnowszej historii Finlandji, pierwszorzędnej wagi ze względu na materiał faktyczny, lecz przesiąkniętych tendencją unifikacyjną.

Finlandja leży o 30 wiorst od stolicy Rosji, stąd polityka unifikacyjna jest uzasadniana względami na bezpieczeństwo stolicy. Większą tu jednak rolę odgrywają względy psychologiczne niż strategiczne, — Rosjanina drażni to, że rzeczy jego poddawane są rewizji cłowej, że pieniądze rosyjskie musi wymieniać na marki, że się nie może rozmówić po rosyjsku. Te i tym podobne cechy zewnętrzne Finlandji odczuwa on jako obrazę swej dumy narodowej zdobywcy. Tyle plemion fińskich pochłoneła i pochłania Rosja, dla czegożby i Finlandczycy nie mieli pójść na karm narodowości rosyjskiej? oto pytanie, powstające w umyśle Rosjanina; przeszkód w asymilacji dopatruje się on w pierwiastku szwedzkim, stąd chęć wykorzenienia pierwiastku tego, stąd ideologia rusyfikacji, jako wyzwolenia Finlandji z pod jarzma szwedzkich instytucji i kultury szwedzkiej. Doświadczenia na Litwie, na Kaukazie itp. dają pewien szablon polityki rusyfikacyjnej, szczegóły pozostawia się inicjatywie gien.-gubernatora i jego kancelarii.

Reakcyjna epoka Aleksandra III, przesiąknięta nacjonalizmem rosyjskim, skierowanym przeciwko nierosyjskim

narodowościom w monarchji rosyjskiej, zapoczątkowała w Finlandji akcję unifikacyjną rządu rosyjskiego.

„Rosja dla Rosjan“, oto hasło epoki owej; sformułował je prezes komitetu ministrów Bunge w referacie swym o programie rządu, przedstawionym temu komitetowi. Program ów zwracał się przeciw narodowościom nierosyjskim kresów obcoplemiennych, między innemi, przeciw Finlandji. Była to nietylko dążność rządu, lecz i społeczeństwa rosyjskiego, jakeśmy wzmiankowali powyżej.

Jak dalece inicjatywa zarządzeń, skierowanych przeciw odrębności Finlandji, pochodziła od społeczeństwa rosyjskiego, to widać z losów finlandzkiego kodeksu karnego. Projekt kodeksu tego został w r. 1889 zatwierdzony przez sejm i uzyskał już nawet sankcję monarszą, gdy rozpoczął przeciwko niemu kampanję Ordin, nie ograniczając się, co prawda, do artykułów publicystycznych w prasie rosyjskiej, złożył bowiem dla wręczenia Aleksandrowi III memoriał przeciw temu kodeksowi, uprzednio zaś, acz bez skutku, zwracał się z rewelacjami ustnemi do ministra sprawiedliwości i zarządzającego wydziałem kodyfikacyjnym.

W kampanji przeciw nowemu kodeksowi finlandzkiemu udział wybitny wzięł liberalny senator rosyjski Tagancew. Żadnym realnym interesom Rosji nowy kodeks finlandzki nie zagrażał, lecz dla pp. Tagancewów i Ordinów nie do zniesienia była widniejąca zeń odrębność państwowa Finlandji, np. to, że kodeksowi finlandzkiemu podlegały nie tylko przestępstwa, popełnione w Finlandji, lecz i na okręcie finlandzkim lub popełnione przez obywateli finlandzkich przeciw Finlandji, że kodeks mówił o przestępstwach przeciw bezpieczeństwu państwa finlandzkiego i rosyjskiego, o przestępstwach, skierowanych przeciw zaprzyjaźnionym mocarstwom — w czym dopatrywano się, iż autorowie kodeksu uważali Finlandję za kraj samodzielny

w stosunkach międzynarodowych itp. itp. Bardzo raziło ich znacznie lżejsze karanie przestępstw politycznych.

Tagancew zarzucał Finlandczykom ignorowanie prawnej krytyki rosyjskiej ich kodeksu, branie za wzór kodeksu karnego Rzeszy niemieckiej, zamiast ówczesnego projektu kodeksu karnego Rosji, niechęć względem tego ostatniego. Fakt ów dowodził istotnie, że pojęcia prawne rosyjskie i finlandzkie są bardziej obce sobie, niż niemieckie i finlandzkie.

Agitacja Ordina, artykuł Tagancewa, hałas, wszczęty przez prasę rosyjską, skutek odniosły. Zawieszono wejście w życie kodeksu karnego i zwrócono go senatowi finlandzkiemu dla przerobienia paragrafów, drażniących rosyjskie uczucia państwowe.

Omawiając sprawę kodeksu karnego Finlandji, Tagancew wystąpił w piśmie „Juridическая летопись” przeciw temu, że „treść praw finlandzkich, ich redakcja oraz forma są dziełem wyłącznym senatu, sejmu i sekretarza stanu Finlandji, a po części komitetu do spraw finlandzkich w Petersburgu, składającego się, z wyjątkiem członka rosyjskiego, z samych Finlandczyków”. Owóż, zdaniem Tagancewa, zabezpiecza to tylko interesy finlandzkie, rosyjskie zaś nie są zabezpieczone, gdyż tylko niekiedy sekretarz stanu zapytuje ministerja rosyjskie, zainteresowane w sprawie. Stąd domagał się Tagancew, by wszelkie prawa finlandzkie były rozważane przez odpowiednie instytucje rosyjskie.

Porządek referowania spraw finlandzkich, ustanowiony ukazem z r. 1908, czyni temu zadość. Dzisiejsza Rosja wykonała postulaty unifikacyjne doby Aleksandra III. 14 (1) maja w myśl tego programu zniesiono komitet do spraw finlandzkich, będący niby delegacją senatu Finlandji.

W r. 1892 ukaz powołał do życia Radę specjalną,

pod przewodnictwem Bungego, złożoną z dygnitarzy rosyjskich, dla roztrząśnienia zakresu i znaczenia konstytucji finlandzkiej. Reformy z roku 1899 i 1908, tworzące szczyby w odrębności prawno-państwowej Finlandji, zapowiedziane były przez powołanie do życia Rady owej.

Zapowiedź unifikacji była jednak wcześniejszą, datuje z r. 1890. Na początku roku tego w oficjalnej gazecie finlandzkiej „Finnlands Allmänna Tidning” podano 1 lutego (20 stycznia) wiadomość telegraficzną o reskrypcie, nakazującym opracowanie noweli prawodawczej, mającej na celu wytworzenie większej zgodności instytucji Finlandji z instytucjami w Cesarstwie. W tym celu powołano do życia w Petersburgu trzy komisje pod przewodnictwem gien.-gubernatora finlandzkiego, złożone z przedstawicieli Rosji i Finlandji. Jedna z komisji tych zająć się miała sprawą taryfową, druga monetarną, trzecia — urządzeniem poczt.

Powołanie do życia tych komisji przyjęła cała niemal prasa rosyjska aplauzem, wysuwając jako ideologię i uzasadnienie reform unifikacyjnych, że instytucje finlandzkie są dziełem i służą interesom tylko warstw wyższych tego kraju. Znajdowało to odparcie w prasie finlandzkiej, będącej wyrazicielką uczuć i myśli mas. Helsingforska gazeta fińska: „Paivalehti” (Gazeta codzienna) 24 lutego pisała:

„Pewna część prasy rosyjskiej twierdzi i usiłuje wmówić w swych czytelników, że w narodzie naszym niema jednomyślności co do położenia naszego, że istnieje tu wielka niechęć i antagonizm między ludem a warstwami wyższymi. Dowodzi to tylko nieznamość stosunków naszych. Do jakiegobyśmy tylko miejscowości w kraju naszym przybyli, jakąbyś byśmy warstwę narodu obserwowali, wszędzie, tam nawet, gdzie z trudnością można się spo-

dziewać tego, spotkamy się z poczuciem sprawy ogólnej, z odczuciem losów ojczyzny. Komu z mieszkańców Helsingforsu zdarzyło się podróżować teraz po wsiach, potwierdzi to bezwarunkowo. W każdym domu pierwsze pytanie mieszkańców dotyczy współczesnego stosunku Finlandji do Rosji; z wyrazem troski gromadzą się wokół przybysza wszyscy mieszkańcy domu, starzy i młodzi, aby posłuchać wieści o tych sprawach. Nie wszyscy je rozumieją, częstokroć można napotkać pojęcia mylne, ale wszyscy uczuwają wspólne niebezpieczeństwo, grożące ojczyźnie i gorącą chęć usunięcia jego. Wiele braków dostrzec można w naszych stosunkach, wiele jest rzeczy, wymagających nieodzownej naprawy, z tym zgodzić się należy, ale nigdy nasze rozterki wewnętrzne nie dzielą nas, gdy na porządku dziennym staje sprawa ojczyzny naszej, gdy niebezpieczeństwo grozi jej cennym prawom. Ci więc Finlandczycy, którym wypadło wpływać na decyzję spraw, mogą być pewni, że broniąc praw swej ojczyzny, posiadają za sobą poparcie całego narodu, a od ich własnego postępowania zależy, czy naród zachowa o nich wdzięczne wspomnienie, czy też, pełen goryczy, rozmyślać będzie o ich czynach“.

21 (9) marca dokonano pierwszej reformy unifikacyjnej w Finlandji, a mianowicie zjednoczenia pocztowego z Rosją. Reforma polegała na tym, że 1) Sprawy pocztowe Finlandji poddano głównemu zarządowi poczt i telegrafów w Rosji. 2) Główny dyrektor poczt mianowany był nie na mocy przedstawienia senatu finlandzkiego, lecz na mocy porozumienia wzajemnego gubernatora Finlandji z rosyjskim ministrem spraw wewnętrznych. 3) Zarząd pocztowy Finlandji winien rządzić się wszędzie temi samemi instrukcjami i przepisami, jakie wydane będą przez zarząd główny poczt i telegrafów, i ulegać wszędzie kontroli tegoż. 4) Urzędnicy

i funkcjonariusze urzędów pocztowych Finlandji znać winni język rosyjski. Równocześnie zaprowadzono w Finlandji znaczki pocztowe rosyjskie, co uzewnętrzniało wyłom, dokonany w jej odrębności prawno-państwowej.

Unifikacji monetarnej Finlandji z Rosją przeprowadzić było naówczas niepodobna, nie podkopując skarbowości i życia gospodarczego Finlandji, kraj ten korzystał już bowiem z waluty złotej, gdy Rosja zaledwie dążyła do niej, gromadząc zapasy złota, co spowodowało przeciążenie podatkowe ludności i głód 1891 r., który ze swej strony zachwiał kurs rubla.

Nakazano więc tylko przyjmować na kolejach skarbowych oraz przy pobieraniu podatków ruble podług kursu, wyznaczonego w Petersburgu i komunikowanego codzień telegraficznie przez specjalnego urzędnika ministerjum skarbu senatowi finlandzkiemu; następnie cenę biletów z Helsingforsu do Petersburga wyznaczono w rublach, niezależnie od chwiejności ich kursu.

Przed jednością słową z Finlandją cofnięto się na razie.

Zarządzenia powyższe wywołały, jak już widzimy z przytoczonego głosu prasy finlandzkiej, niepokój w kraju; dał mu wyraz sejm z r. 1891.

Marszałek sejmowy v. Hartman wspomniał na początku mowy swej o pierwszym sejmie „gdy narodowi naszemu jako odrębnej jednostce politycznej przyznano prawo wolnego, pod ochroną własnych praw i zwyczajów, działania i pracy dla ojczyzny“... „Spokojny postęp został pogwałcony i rok ostatni przyniósł ludności Finlandji ciężką próbę, a przyszłość wydaje się też nieznaną i groźną“...

Arcybiskup Renwall, talman stanu duchownego, powiedział: „Stan duchowny żywi nadzieję, że ojczyzna nasza przy nienaruszonym zachowaniu jej praw i ustano-

wionej nazawsze konstytucji korzystać będzie jak i poprzednio z potężnej i miłościwej opieki J. C. M.“.

Talman stanu miejskiego, Kurtein zaznaczył niepokój, wywołany w kraju przez zarządzenia unifikacyjne, „lecz stan miejski wierzy, że te zmiany, które okazać się mogą niezbędnymi i pożytecznymi, przeprowadzone będą zgodnie z istniejącymi, przez J. C. M. zatwierdzonymi prawami“.

Slotte, talman stanu włościańskiego, powiedział: „W ciągu 8 dziesięcioleci naród fiński, w łączności z potężnym państwem rosyjskim, żył szczęśliwie pod ochroną swych praw własnych. Stąd wszystko to, co utwierdza prawa owe, wywołuje w nim uczucie radości, a wszystko, co im zagraża, głęboko go zasmuca. Stan włościański w Finlandji nie spełniłby obowiązku swego, gdyby nie oświadczył najpoddaniej, że ów cichy spokój, który do niedawna panował w umysłach, w czasach ostatnich zamienił się po najuboższych nawet chatkach w niepokój i smutek“... „On (lud fiński) wie, że Aleksander I zatwierdził po wszystkie czasy, jak sam powiedział, odrębną konstytucję kraju tego pod panowaniem swoim i następców swych“...

Odpowiedzią na owe mowy był reskrypt Aleksandra III na imię gien.-gubernatora, zredagowany prawdopodobnie przez Pobiedonoscewa, wbrew zwyczajowi, bez kontrsygnatury sekretarza stanu:

„Do Giener.-gubernatora Finlandji. Przy otwarciu przez Pana, na mocy mego rozkazu sejmu w dn. 20 (8) stycznia r. b. marszałek krajowy i talmani stanów oświadczyli Mi uczucia wiernopoddające i uznali zarazem za swój obowiązek podanie do Mej wiadomości o zaniepokojeniu, wywołanym w kraju przez zarządzenia, zamierzone przezemnie w celu osiągnięcia bardziej ścisłej łączności W. Księstwa z innymi częściami posiadłości rosyjskich“. „Nieustanna dbałość moja o dobrobyt

i rozwój wewnętrzny Finlandji i wielokrotne dowody życzliwości Mojej i zaufania względem jej mieszkańców nie usprawiedliwiają podobnego nastroju kraju.

„Tylko niewłaściwe tłumaczenie zasad, na których się opierają stosunki W. Księstwa do Cesarstwa i władzy Zwierzchniczej, i rozpowszechnianie tych błędnych opinii wśród ludności, ze szkodą jej interesów istotnych, wywołać mogło te smutne objawy. Kraj finlandzki, od początku bieżącego stulecia a w pewnej części i przedtem, będąc własnością i znajdując się pod władzą zwierzchnią (w dzierżawom obładani) Cesarstwa rosyjskiego, otrzymał z woli błogosławionej pamięci Cesarza Aleksandra I odrębny porządek zarządu wewnętrznego i Najłaskawsze zapewnienie zachowania jego praw, przywilejów i ustaw zasadniczych. Zapewnienie to było zatwierdzone również przez jego Monarszych następców“.

Dalej manifest zaznacza:

„Niezgodność niektórych urządzeń Finlandji z ustawami ogólnopaństwowymi i niedostateczna jasność postanowień, dotyczących stosunków W. Księstwa do Cesarstwa, daje, niestety, powód do mylnego rozumienia zarządzeń, podjętych dla osiągnięcia celów wspólnych dla wszystkich części państwa rosyjskiego. Mam jednak nadzieję, że rozsądek narodu finlandzkiego rozproszy te błędy, a dobre (prawilnoje) zrozumienie korzyści własnych pobudzi do mocniejszego zadzierzgnięcia węzłów, łączących Finlandję z Rosją“.

Owo mocniejsze zadzierzgnięcie węzłów nie kazało długo na się czekać.

W grudniu 1891 wydano ukaz, na mocy którego wszyscy urzędnicy w Finlandji obowiązani zostali posiąść znajomość języka rosyjskiego, zwłaszcza wszyscy funkcyonariusze kolei państwowych i urzędów cłowych oraz admi-

nistracyjnych, przede wszystkim w miastach, gdzie są rozlokowane wojska rosyjskie. W każdym sądzie miejskim musi być przynajmniej jeden urzędnik, znający język rosyjski, to samo tyczyć się ma sądów wiejskich, w pogranicznych z Rosją miejscowościach.

Na mocy ukazu z r. 1892 utworzono Radę specjalną (osoboje sowieszczanie), pod przewodnictwem Bungego, złożoną z dygnitarzy rosyjskich, gien.-gub. finlandzkiego Hejdena, ministra wojny Wannowskiego, ministra spraw wewn. S. Durnawo i ministra sprawiedliwości Manaseina, z Finlandczyków powołano: prokuratora senatu finlandzkiego Kaloniusa i członka senatu Alftana. Rada miała, jak mówiliśmy, rozważać zakres i znaczenie konstytucji finlandzkiej. Już samo mianowanie prezesem tej rady Bungego, przedstawiciela nacjonalizmu rosyjskiego, zwolennika hasła „Rosja dla Rosjan“, tj. podporządkowania interesom narodowości rosyjskiej wszystkich ludów nierosyjskich — mówiło o intencjach, w jakich zwołaną została komisja.

W r. 1893 pomocnikiem gien.-gubernatora mianowany został były komendant Sweaborgu, zwolennik rusyfikacji Finlandji, gien. Gonczarow, następnie mianowano komisję generała Wieliczki dla opracowania planu reorganizacji armji finlandzkiej i zlania jej z rosyjską. Jednym z członków komisji, jako przedstawiciel instytucji finlandzkich, mianowany został naczelnik sztabu wojsk finlandzkich Schauman, aresztowany w r. 1905 po zabiciu Bobrikowa przez młodego Schaumana i pociągany do odpowiedzialności jako inicjator Wojny, organizacji zbrojnej, którą wytworzyć usiłowała Finlandja.

Tak więc zainicjowaną przez nieoficjalną Rosję dążność do unifikacji Finlandji podjęła potym konsekwen-

tnie, zgodnie z całą swą tradycją Rosja oficjalna za Aleksandra III.

W listopadzie 1894 r. umarł Aleksander III, wywołało to bardzo charakterystyczne głosy prasy finlandzkiej.

„Pierwsze wrażenie, wywołane przez Aleksandra III, jako monarchę — pisała gazeta helsingforska „Hufvudstadsbladet“ (Nr. 298) — kojarzyło się z projektem inicjatywy prawodawczej sejmu i wstąpieniem do składu rządu krajowego naszych przywódców sejmowych (L. Mechelina, Irje Koskinena i in.). Większa część panowania Aleksandra III przeszła bez cienia nieporozumień między Monarchą a ludem fińskim. Dostrzegano u nas niebezpieczeństwo w tym, że myśl rosyjska zwraca się przeciw nam, a więc przypuszczać można było, że Monarcha nie może nie wziąć pod uwagę uczuć swych poddanych w Cesarstwie, których liczba tylekroć przewyższa cyfrę mieszkańców Finlandji“...

„Nya Pressen“ (Nr. 298) pisała: „Pierwsze lata panowania Aleksandra III charakteryzują nie tylko poglądy konstytucyjne, jako spuścizna okresu uprzedniego, ale zarazem dbałość o nienaruszanie praw naszych. Jeżeli, pomimo sympatji Cesarza do kraju naszego i zamiarów uszanowania konstytucji Finlandji, mogły być na kraj nasz czynione nieustannie napady i rozpoczęto wygotowywać plany przeobrażenia naszego ustroju, to przyczyny tego szukać należy w kierunku myśli wpływowej części narodu rosyjskiego“.

Te głosy prasy nie były wyrazami pochlebstwa, do którego Finlandczycy zdradzają niekiedy zbyt wielką skłonność, odpowiadały one tu mniej więcej warunkom obiektywnym. Wszak w grudniu 1882 r., z powodu niezgodnego z prawem finlandzkim aresztowania finlandzkiego obywatela Leontjewa i oburzenia opinii publicznej

w kraju, Aleksander III wydał na imię gien.-gubernatora Bruna reskrypt, ogłoszony 30 grudnia 1882 r. w oficjalnej „Finlands Allmänne Tidning“:

„Z ubolewaniem dowiedziałem się z najpoddanego doniesienia Pańskiego, że był on zmuszony użyć środków, niezupełnie odpowiadających ustawom finlandzkim. Uznałem za pożyteczne rozkazać Panu na przyszłość, że, gdy skutkiem niepełności i niejasności postanowień prawa, powstaną wątpliwości co do jego treści istotnej, aby żądał on zdania prokuratora senatu cesarskiego“.

Tu zaznaczyć musimy, że na początku panowania Aleksandra III, rząd rosyjski, zaprzątnięty zadaniem zgniecenia ruchu rewolucyjnego w Rosji, musiał być powściągliwy wobec aktów, mogących wywołać wzburzenie Finlandji. Natomiast w ostatnich latach panowania Aleksandra III, rosyjski program nacjonalistyczny skierował politykę rządu ku rusyfikacji bezwzględnej, którą prowadził dalej rząd za panowania obecnego Cesarza Mikołaja II.

Okres rusyfikacji bezwzględnej.

Tendencje rosyjsko-unifikacyjne, występujące nader silnie w ostatnich latach panowania Aleksandra III, budziły w Finlandji silne zaniepokojenie i chęć zawarowania swych praw.

Aleksander III umarł w Liwadji 20 października 1894 r., zaś 21 wydano manifest, który nadszedł do Finlandji i ogłoszony został 22 października w języku fińskim i szwedzkim. Manifest zawierał rozkaz złożenia przysięgi hołdowniczej monarsze, który na tron wstąpił, oraz następcy tronu jego podług formuły z r. 1877, nie zawierającej ustępu o władzy absolutnej i mówiącej o służeniu krajowi (Finlandji). Wojska rosyjskie w Finlandji, oraz kancelarja gienerał-gubernatora złożyły przysięgę 21 października, jednocześnie z całą Rosją, senat finlandzki wraz z pewnymi instytucjami złożyły również przysięgę w ciągu pierwszych dni panowania Mikołaja II. Ale magistrat Helsingforsu złożył gubernatorowi niulandzkiemu przedstawienie, że przysięgę odłożyć należy do otrzymania „zapewnienia monarszego“, tj. zobowiązania się zachowania konstytucji. Za przykładem Helsingforsu, prowincja czekała „zapewnienia monarszego“. Gdy to ostatnie nadeszło po dniach kilku, kraj złożył przysięgę dnia 27 i 29 października.

W tych wymaganiach Finlandji nie było nic rewolucyjnego, gdyż nietylko Aleksander I, przyłączając Finlan-

dję do Rosji, gwarantował jej prawa zasadnicze, ale to samo uczynili wszyscy następcy jego: Mikołaj I, Aleksander II i Aleksander III. Tylko manifest pierwszy Mikołaja II, celowo może, nie zawierał tradycyjnych gwarancji, o nie więc upomniła się Finlandja. Przysięgą monarszą usiłowali Finlandczycy zabezpieczyć swe prawa, wobec piętrzących się niebezpieczeństw.

Ataki prasy rosyjskiej na kraj ten stawały się coraz częstsze; w Petersburgu pracował stale komitet, przygotowujący unifikację Finlandji. Położenie międzynarodowe sprzyjało Rosji. Uważaną była ona w Europie za potęgę pierwszorzędną, a państwa europejskie zadowolone były, że Rosja skierowała ekspansję swą ku dalekiemu Wschodowi. Dążąc do posiadania portów niezamarzających na Oceanie Wielkim, posiadzsy już Port-Artura, Rosja pragnęła stać się państwem, opartym o dwa oceany; stąd popierała ona separatyzm Norwegji, pomnąc, że monarcha rosyjski nosił między innymi tytuł następcy tronu norweskiego. Stąd też wyłania się dążność do zniweczenia odrębności Finlandji, owej barjery między Rosją a Szwecją.

Generał Nikołaj Iwanowicz Bobrikow, naczelnik sztabu i petersburskiego okręgu wojennego, był obrany za narzędzie bezwzględnej a szybkiej unifikacji i rusyfikacji Finlandji.

Nominacja jego, zdecydowana już w r. 1897, doszła do skutku w maju 1898 r. W sierpniu gien. Bobrikow przedstawił cesarzowi memoriał, zawierający program przyszłej akcji rusyfikacyjnej.

„Zdobycie Finlandji, pisał B. w swym memoriale, było wywołane przez konieczność odsunięcia od Petersburga granic Rosji północnej. Pomimo jednak 90 lat upływających, cel tej zdobyczy nie został osiągnięty. Zamiast

państwa obcego w pobliżu stolicy Rosji, wytworzyła się prowincja, dotychczas obca Rosji i dążąca jawnie do osiągnięcia niewzruszonych praw państwa niezależnego, połączanego z Rosją tylko osobą wspólnego monarchy“.

Memoriał uskarża się na niedostateczność władzy generał-gubernatora, na zupełny brak Rosjan w senacie, sekretarjacie stanu, uniwersytecie, szkole kadetów, w sejmie itd., mówi, że język rosyjski wykładany jest w szkołach tylko formalnie, historia i geografia Rosji nie jest w kraju znana, obroty handlowe z Rosją zmniejszają się. Początkiem polityki rusyfikacyjnej w kraju nadbałtyckim była rewizja senatorska Manasseina, owóz Bobrikow proponuje analogiczną rewizję w Finlandji. Program polityki rosyjskiej w Finlandji Bobrikow tak formułuje: 1) Zjednoczenie armji. 2) Zniesienie lub ograniczenie sekretarjatu stanu, nadanie gien.-gubernatorowi prawa być obecnym przy raportach sekretarza stanu. 3) Kodyfikacja praw lokalnych i ustanowienie specjalnego porządku rozważania spraw wspólnych Finlandji i Rosji. 4) Wprowadzenie języka rosyjskiego do senatu, oraz innych urzędów i szkół. 5) Dopuszczenie Rosjan do urzędów w Finlandji, wbrew prawu z r. 1808, monopolizującemu wszystkie urzędy, poza gien.-gubernatorskim, dla krajowców. 6) Ustanowienie dozoru nad uniwersytetem i szkołami. 7) Zniesienie granicy cłowej i odrębnej monety finlandzkiej. 8) Zaprowadzenie rosyjskiej gazety oficjalnej i ułatwienie Rosjanom wydawania gazet w Finlandji. 9) Uproszczenie ceremonjału przy otwarciu sejmu. 10) Rozszerzenie władzy generał-gubernatorskiej, poddanie jej gubernatorów finlandzkich.

W marcu 1899 r., Bobrikow uzupełnił swe postulaty rusyfikatorskie punktami następnymi: 1) Rewizja podręczników szkolnych. 2) Wydanie aktu, potwierdzającego le-

galność praw samowładnych monarchy rosyjskiego w Finlandji. 3) Wyzwolenie szkół prawosławnych w Finlandji z pod władzy miejscowej. 4) Rewizja ustawy o cenzurze. 5) Polepszenie bytu bezrolnych.

Polityka zamierzana nie odznaczała się oryginalnością — wypróbowano ją na Litwie, stosowano potem w Królestwie, na Kaukazie, w kraju Nadbałtyckim. Uwarunkowaną jest ona przez charakter raczej Rosji, niż krajów, będących przedmiotem rusyfikacji. Charakter krajów tych wywoływał tarcie siły rozmaitej i zmuszał częstokroć do zwalniania tętna polityki rusyfikacyjnej.

Nie było przypadkiem, że pierwszym punktem programu Bobrikowa być miało zniesienie armji finlandzkiej. Armja jest istotnym organem państwowym, zabezpieczającym byt państwa. Pierwszym organem państw powstających jest armja. Państwo bez armji zdane jest na łaskę i niełaskę innych, jest kaleką, istniejącym z łaski państw sąsiednich. Finlandja, posiadając własną armję, mogącą stać się ośrodkiem pospolitego ruszenia, może też z łatwością wyzyskać swój teren skalisty, tak nadający się do walki partyzanckiej, i stworzyć Rosji nie mniej silny opór, jak spotkany przez Anglję w Transwaalu. Własna armja nie posiada przytym znaczenia wyłącznie przez swą siłę fizyczną, lecz i przez ten duch wojenny, który utrzymuje w narodzie, przez to, że jest wcieleniem, a więc wzmocnieniem idei obrony kraju krwią i życiem.

Rząd rosyjski mógł być najmocniej przekonany, że sejm finlandzki nie zgodzi się nigdy na wyzbycie się podstawowego organu państwowego — armji, że więc tu zamach stanu będzie dla Rosji nieodzowny. Owóż 15 (3) lutego 1899 r. ogłoszono manifest, mocą którego ustawy w sprawach wspólnych dla Finlandji i Rosji wnoszone są przez rosyjskiego ministra do rosyjskiej Rady Państwa,

chociażby regulowały sprawy w granicach terytorjum Finlandji.

Dosłowne brzmienie przepisów z dnia 3 (15) lutego jest następujące:

„1) Prawa, wydawane dla Cesarstwa z W. Ks. Finlandzkim włącznie są zapoczątkowane każdorazowo z Najwyższego zezwolenia w tych razach, gdy w ogólnym biegu spraw zarządu okazuje się niezbędnym ułożyć nową ustawę albo zmienić czy uzupełnić prawo istniejące.

„2) Porządek ten zachowuje się równie w stosunku do praw, działających na całym obszarze Cesarstwa, z W. Ks. Finlandzkim włącznie, jak i do spraw w granicach terytorjum Finlandji, o ile tyczą się one potrzeb ogólnopństwowych i są w związku z prawodawstwem Cesarstwa.

„3) Najwyższe pozwolenie na wydanie praw, powyżej wskazanych (art. 1 i 2), wyjednywuje odpowiedni minister Cesarstwa; Minister Sekretarz stanu W. Ks. Finlandzkiego, o ile dostrzeże w biegu zarządu potrzebę uzupełnienia praw, posiadających moc obowiązkową, komunikuje o tym odpowiedniemu ministrowi Cesarstwa i generał-gubernatorowi Finlandji.

„4) Po otrzymaniu Najwyższego pozwolenia na wydanie prawa dla Cesarstwa wraz z W. Ks. Finlandzkim, Minister Cesarstwa porozumiewa się z gen.-gubernatorem Finlandji, Ministrem Sekretarzem Stanu W. Ks. Finlandzkiego i z Senatem finlandzkim.

„5) Co do tych wszystkich projektów prawodawczych, które w porządku zarządu W. Ks. F. przedkładane są sejmowi Finlandji, potrzebna jest uchwała sejmu w porządku wydania praw podług art. 2 ustaw niniejszych. Uchwała sejmu zapaść ma na najbliższym sejmie zwykłym, o ile nie na-

stąpi decyzja Najwyższa o zwołaniu sejm nadzwyczajnego.

„6) Po otrzymaniu opinii gien.-gub. finlandzkiego, ministra Sekr. Stanu W. ks. Finl. oraz cesarskiego senatu finlandzkiego, a w wypadkach przewidzianych art. 5 sejm finlandzkiego, minister Cesarstwa wnosi projekt do Rady państwa w trybie dla tej instytucji ustanowionym, do sprawy załącza się uchwała senatu i sejm.

„7) Projekt ów rozważany jest w Radzie państwa w trybie zwykłym, lecz z udziałem gien.-gubernatora finlandzkiego, Ministra Sekretarza Stanu oraz tych senatorów z senatu finlandzkiego, którzy będą powołani specjalnie przez wybór Najwyższy.

„8) Zatwierdzona opinia Rady państwa co do tego projektu prawa w trybie ustanowionym ogłoszoną ma być tak w Cesarstwie, jak w W. Ks. Finlandzkim“.

Z kraju, używającego odrębności prawnopaństwowej, Finlandja 15 (3) lutego 1889 r. zdegradowaną została do prowincji autonomicznej o bardzo nieokreślonej autonomji. Środek ciężkości spraw Finlandji przeniesiono z sejm do rosyjskiej Rady państwa, elastyczna zaś redakcja ustawy powyższej umożliwia oddanie każdej sprawy żywotnej dla Finlandji pod decyzję tej Rady państwa.

Manifest 15 (3) lutego, obwieszczający ów przepis, zre-dagowany był poza granicami Finlandji przez konferencję tajną w Petersburgu — wbrew prawom krajowym. W konferencji tajnej, która wykuła te przepisy, stosunek członków Rosjan do Finlandczyków wynosił 8:1. Jedyń przedstawiciel Finlandji, Sekretarz Stanu Prokope złożył protest na piśmie. Prokurator senatu finlandzkiego Soderhelm oraz znaczna część senatorów uznała akt za nielegalny i jako taki nieulegający publikacji; tylko głos przewodniczącego w senacie dał przewagę opinii oportunistów, uznających

za potrzebne ogłoszenie aktu, którego nielegalność sami uznawali. Prokurator senatu Soderhelm założył protest. W „Zbiorze ustaw W. ks. Finlandzkiego“ postanowienia te ogłoszono bez podpisu senatorów. Senat postanowił jednogłośnie wysłać deputację do cesarza dla przedstawienia mu, że przepisy z dnia 15 (3) lutego naruszają ustawy zasadnicze Finlandji, zaprzysiężone przez monarchów. Delegaci jednak senatu finlandzkiego, prokurator Soderhelm oraz wice-przewodniczący senatu Tuder, nie uzyskali żądanej audjencji.

Prasa finlandzka ogłosiła 18 (6) lutego jednobrzmiący artykuł wstępny, w którym wykazywała naruszenie ustaw zasadniczych Finlandji.

W lutym 1899 r. zwołano sejm nadzwyczajny w Helsingforsie. Rząd rosyjski przedstawił na nim nowe prawo o służbie wojskowej Finlandji, znoszące odrębność jej armji.

Komisja prawnicza sejm finlandzkiego wskazała, że projekt reformy sił zbrojnych Finlandji wniesiono na mocy § 2 nowych przepisów, wobec których sejm ma tylko wydać w danej sprawie opinię swą, mającą być materiałem dla Rady państwa, nie zaś mieć głos rozstrzygający. „Komisja prawnicza zaprzecza prawomocności tych nowych przepisów, jako wydanych wbrew ustawom zasadniczym z r. 1772 i 1869, które wymagają przy wydawaniu praw zasadniczych dla Finlandji odpowiedniej uchwały sejmowej. Manifest zmienia ustawy zasadnicze i jako wydany bez udziału sejm nie jest prawomocny, co podać do wiadomości Monarchy uznają stany za swój obowiązek względem kraju oraz Monarchy. Komisja prawnicza prosi marszałka sejmowego i talmanów (przewodniczący stanów poszczególnych) o podanie opinii powyższej do wiadomości Monarchy“.

Sejm wysłał do Petersburga marszałka i talmanów. Delegaci owi nie zostali przyjęci przez cesarza, lecz tylko przez finlandzkiego ministra sekretarza stanu. Ten im zakomunikował słowa cesarza, że najlepszą gwarancją zachowania nienaruszalności spraw wewnętrznych Finlandji jest okoliczność, iż cesarz sam decyduje w każdym wypadku, czy sprawa jest ogólnopanstwową, czy też tylko finlandzką.

Dnia 27 maja sejm uchwalił obszerną, prawniczo uмотywowaną odpowiedź stanów na manifest 15 (3) lutego. Sejm był pewny poparcia całego kraju, gdyż protest przeciw naruszeniu praw Finlandji zmobilizował cały naród.

Na początku r. 1899 powstała w Helsingforsie tajna organizacja patryjotyczna, która zajęła się zorganizowaniem protestów pokojowych. Dnia 20 lutego w Helsingforsie w gmachu Ateneum (akad. sztuk pięknych) odbyło się liczne zgromadzenie tajne. Postanowiło ono obrać komitet dla zorganizowania adresu masowego i obrało 20 elektorów tego komitetu. Rozesłano agentów z litografowanymi odezwami, pokryły je następnie tysiące podpisów.

W niedzielę 5 marca 1899 r. odbyły się zgromadzenia w miastach i wioskach, dworach i chatkach. Gdzie nie było innego obszerniejszego lokalu, zgromadzenie odbywało się w oborze, a nawet w kościele. Wszędzie rozpoczynano od modlitwy i śpiewania hymnów, następnie zaś wygłaszano mowy, będące parafrazą rozsyłanej odezwy treści następującej:

„Niema chyba w Finlandji całej ani jednej chatki najmniejszej, gdzieby wiadomość o wypadkach politycznych ostatniej doby nie wywołała smutku i niepokoju. Smutek ogarnął Finlandję, bo Finlandja ma się czego smuć. Poszanowanie prawa było zawsze wiernym puklerzem dla każdego obywatela państwa tego, dla całego narodu na-

szego kamieniem węgielnym szczęśliwego rozwoju były prawa zasadnicze, potwierdzone przez monarchów, stan konstytucyjny. Smutek przejmują mieszkańcy domu, gdy się chwiać zaczynają fundamenty jego — dziś my mieszkamy w domu takim. Manifest cesarski z dnia 15 (3) lutego, ogłoszony tak niespodziewanie dla nas, ma na celu podkopać skarb nasz najwyższy; prawo ludu do brania przez swych przedstawicieli udziału w prawodawstwie — czymś złudnym się staje i podkopaną mocno nasza samodzielność wewnętrzna... Oczywiście, surowsza, niż za zwyczaj cenzura zakazała pismom wypowiedzieć się otwarcie; pomimo tego jednak większość rozumie, co ma na względzie manifest i dokąd prowadzi. Odbiera on od stanów sejmowych „prawo decyzji“, zmieniania ustaw naszych w sprawach, które mogą się wydawać poruszającymi interesy cesarstwa i jego całości. Każdy wie, jak rozciągle jest to pojęcie i jak prawodawstwo sejmowe w najważniejszych dla nas dziedzinach, — służby wojskowej i monety — może być całkiem usunięte. Projekt zastosowania rosyjskiej ustawy wojskowej mógł być wydany jako prawo obowiązujące. Obawiać się można, że ten manifest zasadniczy, gwałcący prawa nasze, kiedy zastosowany będzie do służby wojskowej, wyrwać może z kraju naszego dowolną ilość żołnierza i rzucić go w najodleglejsze krańce Rosji, przysłać może tu oficerów rosyjskich, zwiększać nasze ciężary podatkowe. Manifest dotyczy w zakresie nieograniczonym całego prawodawstwa... Stany sejmowe będą pozbawione udziału we wszystkich tych sprawach, które „dotyczą interesów Cesarstwa“... Manifest pozbawia sejm prawa mocy. Odtąd projekty nowych praw będą podawane tylko przez ministrów rosyjskich z ministrem sekretarzem stanu i gubernatorami“.

Jak przyjęto myśl adresu, widać z zebrania w ciągu

dwóch tygodni przeszło pół miliona podpisów (524.000); adres podpisała piąta część ludności Finlandji.

Przełożone na kilka języków opowiadanie „Jak mieszkańcy parafji Pedersadskiej zwrócili się do monarchy zimą 1899 r.“ ilustruje bardzo dobrze stosunek Finlandczyków do adresu.

„Manifest, podróż talmanów do Petersburga, postępowanie senatu i prokuratorów, wszystko to omawiane było po drogach, zagrodach, w kole domowym, przy pracy w lasach i w czasie odpoczynku. Ciężki stan ducha wywoływał reakcję, smutne wieści uderzały jak młot o rozpalone żelazo, aż z hukiem sypały się iskry, materiału zaś palnego dorzucano od rana do wieczora. Zdawało się, że nie już uczynić się nie da, że jedno tylko pozostaje wyjście, i oto od domu do domu, od chaty do chaty przeleciał okrzyk: „Do Ameryki, do wolnej Ameryki!“

„Owóz pewnego wieczora przyszedł do mnie młodzieniec jakiś i położył egzemplarz adresu. Zamieniliśmy słów kilka zaledwie — śpieszył w drogę.

„Pograżyłem się w zadumie. Więc idea żyje, czyżbym ja stępieł aż do dziwienia się wszystkiemu, co wielkie...

„Była już 8-ma, w tym czasie po chałupach chłopskich już spać idą, lecz czy miałem prawo przetrzymywać u siebie papier noc całą? Nie!

„Był mróz na dworze, gwiazdy błyszczały, dotarłem wśród zasp do pierwszej zagrody włościańskiej i wszedłem do izby.

„Till Kungs?“ (Do króla, do monarchy).

„Wysoki gospodarz siedział w drugim końcu stołu —

„Till Kungs“, powtórzył, patrząc na mnie.

— Tak, proszę czytać!

„Możem się mylił, lecz wydało mi się, że drżały mu

wargi, gdy po chwili rzekł do domowników: „Idźcie, zwołajcie tu wszystkich ze wsi!“

„Wieś była dawnego typu, składała się z mnóstwa zaułków między małemi czerwonymi domkami i podwórzami. Taka gęsto zabudowana wioska mieści się częstokroć na przestrzeni nie większej, niż przelatuje kula strzelby. Zrozumiałe więc jest, że się izba przepełniła ludem w ciągu kwadransa. Chodziło o wielką sprawę bieżącą, wstawano choćby o północy.

„Adres odczytano na głos razy kilka. Sam za siebie mówił, ogrzewał, zapalał. Dla tych wolności żadnych ludzi wszelkie frazesy były zbyteczne. Jeden z młodych chłopów, który niedawno wrócił z Ameryki, opowiadać zaczął o swym udziale w podpisywaniu jakiegoś papieru do prezydenta. Szczere, silne wyrazy dźwięczały twardo. Język chłopski miękkości nie posiada. Rozumie się, iść trzeba z podaniem do monarchy, wszak było to od wieków prawem narodu; prawa tego żadne dowolne tłumaczenie ustawy odebrać nie może; szło więc podpisywanie nazwisk spokojnie, poważnie, odbywało się na honorowym końcu stołu, jako czynność honorowa.

„Przesiedziałem tam czas pewien. Gdym wychodził było już pod adresem 99 podpisów.

„Niech Bóg was strzeże“ — wyrzekłem.

„Niech strzeże ojczyzny naszej“ — brzmiała odpowiedź.

„Było już po północy. Wiatr wył, lecz spokój pannał w mej duszy.

„Dziwne to wyrażenie starodawne: Till Kungs. Często rozlegało się ono na wyżynach Esterbotji. Siłę niewyczerpaną mieściło w sobie. Przelatywało ono szybko z zagrody do zagrody, z krańca w kraniec i dokąd tylko doleciało, wszędzie lud gromadziło wokół siebie. Odrodziło

się ono teraz w ten wieczór lutowy w chacie chłopskiej, rośło, szerzyło się szybko i o wschodzie słońca biegło już od wsi do wsi.

„Największa wieś parafji Pedersade leży w jej części wschodniej. Tam w dniu następnym zgromadziło się 400 włościan. W stronach naszych jest wiele sekt i stosunki między nimi nie należą do najlepszych. Jakaż siła tajemna połączyła wszystkich, gdy śpiewano razem hymn ulubiony: „Bóg nam ucieczką i mocą“!... Jakaż siła tajemna kazała im złożyć ręce, jak do modlitwy przy hymnie: „Kraj nasz“! Zdawało się, że ściany runą od potężnego śpiewu.

„Wskutek wielkiego napływu ludności podpisano adres na trzech stołach.

„Till Kungs“ poleciało dalej po lodach i lasach, a wszyscy, jak jeden mąż, śpieszyli, porzucając domostwa, na wspólne nabożeństwo. Wieść biegła po kraju a zapal rósł coraz większy. Powtarzano, że ktoś wygłosił zdanie: „To panowie są niezadowoleni, lud się cieszy“... — „Kłamstwo!“ — rozlegała się odpowiedź — „teraz my włościanie powiemy swe słowo!“... i sprawa podpisów ożywała się coraz bardziej“.

Adres był umiarkowany w tonie, zawierał pierwiastek, dający karm uczuciu monarchicznemu, nie dawał poczucia siły, lecz oszańcowywał słabość pojęciami humanitaryzmu i sprawiedliwości.

„Manifest 15 (3) lutego W. C. M. — czytamy w adresie — wzbudził smutek i zamieszanie w Finlandji całej. Starodawne prawo narodu finlandzkiego do udziału w sejmach przez swych przedstawicieli zatwierdzone było przez nieodżałowanej pamięci cesarza Aleksandra I, rozszerzone i uregulowane przez ś. p. monarchów Aleksandra II i Ale-

ksandra III (?). Obecnie jednak zgodnie z ustawami, wydanymi wraz z manifestem, stany ziemskie we wszystkich sprawach, które będą uznane za dotyczące się Cesarstwa, nie będą dopuszczone do udziału w prawodawstwie z głosem rozstrzygającym. W ten sposób manifest ów narusza podstawy naszego ustroju społecznego...

„Pod berłem wspaniałomyślnych monarchów i pod obroną swych praw Finlandja wciąż rozwijała się pomyślnie pod względem materialnym i duchowym. Naród finlandzki starał się sumiennie i lojalnie spełniać obowiązki względem swych monarchów i posiadłości rosyjskich. Wiemy, że ojczyzna nasza posiadała ostatnimi czasy wrogów, którzy usiłowali oszczerstwem wzbudzić podejrzenia co do lojalności i uczciwości narodu fińskiego. Lecz jest to oszczerstwo, z kłamstw zrodzone. Niema kraju, gdzieby poszanowanie władzy legalnej i prawa zapuściło tak głęboko korzenie, jak w Finlandji. W ciągu 90-letniego związku z potężną Rosją porządek nie był w społeczeństwie finlandzkim zakłócony ani razu. Teorie rewolucyjne nie znajdowały u nas gruntu. Poczucie spokoju i zadowolenie z losu coraz to silniej zadzierzgały węzły, łączące Finlandję z Rosją, a nie przeszkadzające narodowi temu zachowywać i rozwijać swą odrębność narodową, którą dał mu Bóg i która nie może być zgwałconą.

„Nie możemy wierzyć, aby w zamiarach W. C. M. leżało zagrożenie przez ów manifest porządku i pokoju wewnętrznego Finlandji. Raczej gotowiśmy przypuścić, że W. C. M. raczy przyjąć do serca wrażenie, wywołane przez manifest, i rozkaże zmienić nowe przepisy, aby się stały zgodne z prawami zasadniczymi Finlandji. W sercach naszych niema wątpliwości co do nienaruszalności słowa cesarskiego. Wszystkim nam znane są wyrazy, wypowiedziane przez Najłaskawszego Monarchę naszego, w obliczu

ludzkości całej, o sile, która ustąpić musi przed prawem¹⁾. A prawa małego ludu są również święte, jak prawa największego narodu, patryjotyzm jego cnotą jest w obliczu wszechmocnego Boga“.

Olbrzymia deputacja składająca się z 500 osób przybyła do Petersburga. Tu policja kazała jej się rozbić na grupy po 20 osób, aby uniknąć charakteru manifestacji ulicznej. Nie mogła więc deputacja przedstawić się ministrowi sekretarzowi stanu „in corpore“ i wysłać doń musiała delegację dla zameldowania o adresie.

Dnia 17 marca minister sekretarz stanu Prokope zakomunikował Mikołajowi II pisemnie o przybyciu deputacji finlandzkiej i o adresie z podpisem pół miliona. Odpowiedź cesarską przeczytano deputacji dnia 18 marca. Brzmiała ona:

„Zawiadomcie deputację, że nie przyjmę jej oczywiście, choć się nie gniewam. Niech wróci do domu, petycję zaś niech złoży swym gubernatorom, którzy ze swej strony przesłać ją mają gien.-gubernatorowi dla przedstawienia mnie, o ile się okaże ona godną mej uwagi. Wyjaśnijcie deputacji ustawy z dnia 3 lutego, poczym niech się rozjadą do domów“.

Konsul E. Wolf, stojący na czele deputacji, odpowiedział na to mową, która, obok licznych oświadczeń lojalizmu Finlandji, posiadała zwroty twarde.

„Wrócimy spokojnie do domu, ale wrócimy innemi, niż wyjechalіśmy. Myśmy przyjechali przepełnieni nadziejami, a oszukani powrócimy... Powiedzcie Cesarzowi, żeśmy przywykli do ciężkich ciosów losu. Niezliczoną liczbę razy mróz pustoszył nasze szczupłe pola, jedna noc obracała

¹⁾ Napomknienie o manifeście, wzywającym na konferencję w Hadze.

wniwecz całoroczny wysiłek rolnika — z pokorą znosiłimy ten ciężki dopust Boży, wspierając się wzajem i pocieszając nadzieją na przyszłość, gdyż ciosy te oszczędzały przynajmniej część nas. Ale nocy tak mroźnej, jak 15 lutego, nie pamiętamy. Jednym pociągnięciem pióra zniweczono najcenniejszy skarb nasz, któryśmy mieli nadzieję przekazać potomnym w dawnej, jeżeli nie rozszerzonej postaci. I oto dotknęliśmy wszyscy. Moźni i słabi, bogaci i ubodzy — wszyscyśmy porażeni jednym ciosem. Nie jesteśmy w stanie dostrzec odrazu teraz wszystkich zgubnych skutków jego, myśl się płacze i cofa się trwożnie przed ogarnięciem całej perspektywy. Co się stanie z dziećmi naszymi? Mielіśmy nadzieję przekazania im ideału wyższego niż nasz, teraz zaś, kto wie, czy, wobec zachwiania się podstaw naszego bytu politycznego, nie staną się one tłumem faryzeuszy, z sercami pełnemi kłamstwa i obłudy? Sława uczciwości i wierności Finlandczyków stanie się, być może, tylko wspomnieniem“...

Za mowę tę został Wolf na żądanie władz rosyjskich usunięty ze stanowiska wice-konsula w Wyborgu. Natychmiast 11 pozostałych wice-konsulów angielskich narodowości finlandzkiej podało się demonstracyjnie do dymisji.

Nareszcie dnia 20 czerwca adres przedstawiono cesarzowi w drodze oficjalnej i cesarz położył na nim rezolucję następującą:

„Nie udzielam adresowi uwagi. Uznaję go za niewłaściwy, gdyż manifest z 3 lutego tyczy się ogólnego, nie zaś miejscowego prawodawstwa“.

Gien.-gubernator Bobrikow chciał wytoczyć proces wszystkim Finlandczykom, którzy jeździli z adresem do Petersburga, opierając się na art. 16 kodeksu karnego, mówiącym o zbrodniach lub pogwałceniu porządku i bezpieczeństwa przez tłum. W tym celu zwrócił się do se-

natu finlandzkiego, dowodząc, że zamiast władzy legalnej rządzi teraz ludnością „siła tajna“. Ale senat nie dostrzegł w danym wypadku istoty przestępstwa.

Widząc, że opinia publiczna Finlandji nie ma wpływu na sfery decydujące Rosji, Finlandczycy usiłowali ku obrońce swej sprawy poruszyć opinię publiczną Europy, w nadziei, że jej oświadczenie się za prawami Finlandji zmusi rząd rosyjski, tak niedawno występujący na konferencji w Hadze, do cofnięcia zarządzeń unifikacyjnych, potępionych przez liberalną Europę. Finlandczycy mało znali historję Europy i Rosji, nie wiedzieli o silnych wystąpieniach w parlamentach europejskich 1832 i 1864 r. za sprawą polską. W wystąpieniach tych brzmiał wówczas grom bojowy, ale skutku nie miał przeważnie i nie powstrzymał rządu rosyjskiego od represji względem Polski. Finlandczycy usiłowali zjednać dla swej sprawy humanitarnych rzeczników pokoju, — oświadczyli się oni za Finlandją; naturalnie ani krwi, ani prochu nie czuć było z ich oświadczeń i chociaż pod nimi figurowały nazwiska pierwszorzędnych uczonych europejskich, rząd rosyjski przeszedł nad nimi do porządku dziennego.

Zniesienie armji finlandzkiej, roztopienie rekrutów finlandzkich w armji rosyjskiej — oto cel bezpośredni przepisów z dnia 15 (3) lutego 1899 r. W tym samym też roku zwołano sejm finlandzki i przedstawiono mu ustawę o służbie wojskowej, opracowaną przez komisję przy rosyjskim sztabie głównym; do komisji tej powołano paru Finlandczyków.

Wiemy, że minister Milutin był przeciwnikiem odrębności armji finlandzkiej i tylko okolicznościom zewnętrznym — wojnie rosyjsko-tureckiej — zawdzięczali Finlandczycy tę odrębność. W r. 1891 ministrem wojny był Wąnowski, ale pomimo instynktów unifikacyjnych, będących

pierwiastkiem najistotniejszym rosyjskich dążeń politycznych, zamach na odrębność armji finlandzkiej odroczone.

Językiem komendy i służbowym były w tej armji obydwaj języki krajowe; szeregi jej napełniali wyłącznie krajowcy; oficerowie odbierali wykształcenie w finlandzkim korpusie kadecim; armja posiadała na swym czele kolegium wojskowe, własną ekspedycję wojenną przy senacie. Najstarszy generał armji finlandzkiej miał tytuł naczelnika armji. Rekrutacja odbywała się na zasadach odmiennych, niż w armji rosyjskiej; urządzenie rezerwy było inne. Armji tej nie wolno było wyprowadzać poza granice Finlandji. Roczny komplet rekrutów wynosił 1920, zaś przy zachowaniu stosunku cyfry ludności do rekrutów, przyjętego w Rosji — wynosiłby 7200. Wydatki Rosji na armję wynosiły w r. 1899 po 2 rb. 83 kop. na osobę, w Finlandji 1 rb. 35 kop.

Przy otwarciu sejmu nadzwyczajnego w r. 1899 zaznaczono w mowie tronowej, że „Finlandja, jako związana nierozdzielnie z Cesarstwem, nie potrzebuje armji oddzielnej“.

Kwestja armji poruszyła żywo opinię kraju. „Nya Pressen“, główny organ partji szwedomańskiej, pisał: „Od r. 1809 Finlandja nie zawsze miała wojsko własne i znajdowała się pod obroną sił zbrojnych Rosji; lecz czas ten minął i, mamy nadzieję, na zawsze. Sejm 1877—1878 r. stworzył finlandzką armję narodową... Siła armji tej i jej zdolność odpowiadania potrzebom zależy od jej charakteru narodowego. Niema racji w imię interesów Cesarstwa wyzekać się armji narodowej“...

Sejm przystał chętnie na zwiększenie armji finlandzkiej na stopie pokojowej z 5.600 do 12 tysięcy, lecz domagał się zachowania konstytucji kraju. Wojska finlandzkie, zdaniem sejmu, muszą stale zostawać w kraju i za-

chować zarówno co do języka, jak i składu swój charakter narodowy.

Senat finlandzki wystąpił również w obronie odrębności armji i niezależnie od projektu, opracowanego w Petersburgu, wniósł swój własny projekt ustawy wojskowej.

Po zakończeniu się sejmku 1899 r. Bobrikow pisał w swym dzienniku: „Sejm przedstawionego mu zadania nie wykonał i zamiast swej opinji podał kontr-projekt, przekraczając granicę udzielonego mu pełnomocnictwa, przyczem miał niewłaściwą odwagę wdawania się w krytykę manifestu 3 lutego“.

Sprawa ustawy wojskowej dla Finlandji w myśl przepisów z 15 (3) lutego rozważaną była przez rosyjską Radę państwa, gdzie weszła na porządek dzienny w lutym i w marcu 1901 r. Instytucja, składająca się z dymisjonowanych dygnitarzy cywilnych i wojskowych, pozbawiona kontroli społecznej, instytucja ta uznała, oczywiście, że kwestja konstytucyjna i polityczna Finlandji przesądzoną już została manifestem 15 (3) lutego. W sprawie jednak odrębności armji finlandzkiej wyłoniły się dwa zdania, a na tym tle zarysowała się sprawa polityczna — stosunku Finlandji do Rosji.

Minister skarbu Witte wystąpił jako zwolennik odrębności finlandzkiej wogóle, a przeciwnik brania Finlandczyków do wojsk rosyjskich. Finlandja, zdaniem Wittego, nie posiada niewzruszonych praw konstytucyjnych, ale dobra wola Aleksandra I i następców jego nadała jej przywileje, które w każdej chwili mogą być przez Rosję cofnięte. Cofnięcie ich nie leży jednak w interesach Rosji, która nie powinna stwarzać sobie drugiej Polski. Powstanie Polski 1831 r. kosztowało Rosję 185 milionów rubli; powstanie 1863 r. przeszło 150 milj. rb. Ze wszystkich kresów Finlandja kosztowała Rosję najtaniej. Poskromienie

Kaukazu pochłoneło obliczyć się nie dające miliony. Turkiestan od r. 1869—1896 kosztował 135 milj. rubli. Branie Finlandczyków do wojska rosyjskiego nazywał Witte niepożądanym ze względu na to, że żołnierze finlandzcy wracać będą z uczuciem nieprzyjaznym względem Rosji, wobec tego zaś dobrze wyćwiczony ich zapas może w chwili stanowczej nie stanąć po stronie Rosji. Więc też w chwili obecnej, w chwili konfliktu nie należy brać Finlandczyków do wojska rosyjskiego. Żądał natomiast Witte, aby w nowej ustawie ściśle sformułowano myśl, że armja finlandzka istnieje nie dla samej tylko Finlandji, lecz dla obrony wspólnej ojczyzny Rosji. Zdaniem Wittego „nie ustawy finlandzkie określają kompetencję rosyjskiej władzy państwowej, lecz, przeciwnie, ta ostatnia, jako zwierzchnicza, określa kompetencję prawodawstwa Finlandji“. Otóż władze rosyjskie winny uczynić wszystko, co w danej chwili leży w interesach Rosji: wprowadzić oficerów i podoficerów rosyjskich do armji finlandzkiej, aby osłabić jej ducha separatystycznego.

Senator finlandzki Bergbom, powołany do owych narad, zwrócił uwagę na to, że dla powodzenia reformy należy się liczyć z ustrojem prawnym kraju, stąd proponował uwzględnienie projektu stanów sejmowych. Lecz wywołało to ogólne protesty, przeciwnie, oświadczono się za ignorowaniem postanowienia sejmku, posiadającego tendencję polityczną.

Minister Kuropatkin, b. minister wojny Wannowski, Plehwe, Sipiagin, Pobiedonoscew i in. występowali w obronie zasad projektu ministerjum wojny.

Dnia 12 lipca (29 czerwca) 1901 r. wydano manifest, głoszący, że położenie W. Ks. Finlandzkiego w państwie rosyjskim nakłada na ludność Finlandji obowiązek brania udziału w obronie tronu i ojczyzny, ulegając w tym wzglę-

dzie narówni z innemi poddanemi Rosji prawodawstwu, zabezpieczającemu jedność armji rosyjskiej. Wojska Finlandji podlegają ministrowi wojny i naczelnikowi finlandzkiego okręgu wojskowego. Ustawa o służbie wojskowej Finlandji z r. 1878 wraz ze wszystkimi dopełnieniami kasuje się, a wzamian zatwierdza się nowa.

Przedtym jeszcze, w marcu tegoż roku wydano re-skrypt, rozwiązujący armję finlandzką.

Z papierów po Bobrikowie przytacza Borodkin sformułowane przez Bobrikowa motywy rozwiązania armji finlandzkiej:

„1) Oddzielne wojska fińskie, nie mogą, z powodu swej nieliczności, posiadać istotnego znaczenia dla Rosji.

„2) Wojska te już dzięki szkole i prasie miejscowej przesiąkły mylnym pojęciem o „odrębnym tronie finlandzkim“ — „odrębnej ojczyźnie“ — „poddanstwie finlandzkim“ i „obowiązku bronienia tylko swej ojczyzny“.

„3) Wśród Finlandczyków dostrzec się daje sympatja ku Szwecji, wskutek jedności języka i religji.

„4) Pomimo stosowania środków odpowiednich nie udało się dotychczas wyrobić świadomości braterstwa broni i spójni między wojskiem finlandzkim a rosyjskim.

„5) Sprawa finlandzka utraci swe ostrze, położy się kres wielu nieporozumieniom i osłabnie ten wrogi nastrój, z którym ludność pod wpływem zuchwałego postępowania sejmu spotkała nową ustawę o służbie wojskowej, niezależnie od ustanowionych przez nią ulg i udogodnień.

„6) Osłabi to emigrację z kraju, o ile pewne jej zwiększenie się jest wynikiem obawy zastosowania nowej ustawy.

„7) Ułatwi przeprowadzenie Finlandczyków przez szeregi wojsk rosyjskich.

„8) Usunie konieczność specjalnego przygotowania ofi-

cerów dla specjalnych oddziałów wojsk finlandzkich, a przeobrażenie się finlandzkiego korpusu kadetów w zakład rosyjski nastąpi samo przez się.

„9) „Państwo“ finlandzkie zostanie pozbawione swej „armji“, będącej wraz z odrębnością cłową i monetarną podstawą błędnej teorji o prawno-państwowym stanowisku W. Ks. Finlandji a źródłem pewności i śmiałości dla separatyzmu lokalnego.

„10) Skasowanie wojsk finlandzkich odpowiadałoby duchowi czasu i stanowisku Rosji w sprawie rozbrojenia się, wobec tego, że prasa europejska i finlandzka łączą sprawę zrównania ciężarów wojennych finlandzkich z rosyjskimi z konferencją pokojową w Hadze.

„11) Wobec przeciwdziałania przedstawicieli narodu woli monarszej, skasowanie wojsk finlandzkich byłoby wystąpieniem władzy zwierzchniczej w odpowiedniej jej mocy.

„12) Skasowanie w czasie właściwym odrębnej armji finlandzkiej usunie możliwe komplikacje w tym kraju“.

W dalszym ciągu memorjału swego zaznacza Bobrikow, że się w przyszłości ukaże pokolenie, do nowych przystosowane warunków, a wówczas zastosować można będzie w całej pełni ustawę o służbie wojskowej w Finlandji. Obecnie radził pozostawić tylko trzeci bataljon strzelców i finlandzki pułk dragoński jako przedstawicieli armji finlandzkiej. Oszczędności finansowe, powstałe ze skasowania wojsk finlandzkich, winny, zdaniem Bobrikowa, iść do kasy państwowej rosyjskiej, część zaś na wytworzenie funduszu finlandzkiego na uwłaszczenie bezrolnych.

Już w r. 1901 podczas dyskusji w Radzie państwa nad ustawą wojskową dla Finlandji wielu ministrów wypowiedziało się za skasowaniem armji finlandzkiej, Wanowski zaś przytaczał, że już Aleksander III wiedział

o panowaniu wśród wojsk finlandzkich tendencji separatystycznych.

Dnia 16 (4) lipca 1901 r. nastąpiła decyzja cesarza rozwiązująca armię finlandzką. W ciągu 8 miesięcy zniesiono ją doszczętnie, a ostatnie jej pozostałości, kolegium wojskowe i ekspedycję milicyjną przy senacie zniesiono dnia 23 (10) czerwca 1903 r., zaś 18 (5) lipca t. r. korpus kadetów. Miano zachować zrazu pułk dragonji, ale Bobrikow sponiewieraniem pułkownika pułku tego Schaumana i przemówieniem do żołnierzy finlandzkich na temat, że rozkaz jego jest prawem, spowodował podanie się do dymisji wszystkich oficerów.

Dla przełamania oporu biernego, jaki wywołała branka, oraz dla celów polityki rusyfikacyjnej Bobrikow zapełnił Rosjanami urzędy finlandzkie... Gubernatorem Niulandzkim mianowano Kajgorodowa, Wyborskim — Miasojedowa, Wazowskim — Kipowicza, St. Michelskim — Watackiego, Tawasthuskim — Popowa, Dyrektorem policji — pułkownika gieneralnego sztabu Feina. Wszystkie posady sekretarzy ziemskich w pięciu gubernjach zajęli Rosjanie; kancelarja gienerał-gubernatora, licząca kilku funkcjonariuszy, liczyła przy Bobrikowie do 30 urzędników, przybyłych z Rosji. Kancelarja gienerał-gubernatora miała być rozsądnikiem rusyfikatorskim Finlandji. Chcąc zapełnić urzędy finlandzkie Rosjanami, Bobrikow musiał przystąpić do zaprowadzenia języka rosyjskiego w szkołach i urzędach.

Dnia 24 (12) stycznia 1899 r. na mocy osobistego referatu Bobrikow uzyskał od Mikołaja II prawo, uzależniające nominacje na wyższe urzędy Finlandji od znajomości języka rosyjskiego; wykluczające więc od prawa do nominacji na senatora, gubernatora i naczelników głównych zarządów w Finlandji tych, którzy nie umieją po rosyjsku. A to równało się wykluczeniu z tych urzędów

dziewięciu na dziesięciu przedstawicieli inteligencji finlandzkiej. Język rosyjski w Finlandji jest mało rozpowszechniony: uczą go, ale z powodu wielkich trudności nie mogą nauczyć go w szkołach średnich Finlandji.

Już w 1897 r., gdy na sejmie chłopci fińscy żądali, aby wyroki sądowe były wydawane w sądach finlandzkich w języku ojczystym stron, gienerał Gonczarow, pomocnik gienerał-gubernatora, w swym referacie o języku urzędowym sądów Finlandji żądał wprowadzenia rosyjskiego języka w senacie. Sprawa wprowadzenia języka rosyjskiego do urzędowania zajęła Bobrikowa w 1899 roku i w tej kwestji pisał do sekretarza stanu: „Nie wątpię, że jest możliwym zaprowadzenie języka rosyjskiego w senacie (28 (16) lutego 1899 r.)“ „Zaprowadzeniu języka rosyjskiego nadaję pierwszorzędną wagę, nie mniejszą, niż ustanowieniu nowych zasad powinności wojskowej (1 grudnia (19 listopada) 1899 r.)“ „Bez zaprowadzenia języka rosyjskiego będziemy chodzić tu jakby po ciemku (15 (3) grudnia 1899 r.)“.

Dnia 30 (18) sierpnia 1899 r. sekretarzem stanu Finlandji mianowano Plehwego.

Od czasów Sperańskiego wszyscy sekretarze stanu Finlandji byli Finlandczykami, mianowanie sekretarzem stanu rosyjskiego ministra Plehwego znamionowało zdecydowaną politykę unifikacyjną, która z konieczności musi być rusyfikacyjną.

Projekt, wypracowany przez gienerał-gubernatora o wprowadzeniu języka rosyjskiego do instytucji finlandzkich, rozpatrzony został przez Radę specjalną przy sekretarjacie pod przewodnictwem rosyjskiego sekretarza stanu Fricza. Rada przyjęła niemal wszystkie postulaty Bobrikowa. Dnia 19 (7) czerwca 1900 r. wydano manifest o zaprowadzeniu języka rosyjskiego w wewnętrznym urzędowaniu.

waniu wielu instytucji Finlandji. Od 30 (18) sierpnia 1900 r. sekretariat stanu i ekspedycja paszportowa winne były zaprowadzić w wewnętrznym urzędowaniu i w korespondencjach język rosyjski; od 31 (18) sierpnia 1903 r. — senat, a od 31 (18) sierpnia 1905 roku — urzędy gubernjalne.

Senat finlandzki zrazu protestował przeciwko rozporządzeniu o zaprowadzeniu języka rosyjskiego w swoim urzędowaniu; przedstawiał, że to sprzeciwia się konstytucji kraju, lecz rozporządzenie powtórzono, poczym znaczna część senatorów podała się do dymisji.

W ciągu lat kilku rząd rosyjski usiłował wprowadzić do urzędowania Finlandji taką dawkę języka rosyjskiego, jaką całemi dziesięcioleciami wprowadzał na Litwie (od zaborów do 1830 r.), a następnie w Królestwie (od 1831 do 1877 r.). Precedensy rusyfikacyjne posiadała Rosja, miała już wydосkonálny aparat rusyfikacyjny, więc osądziła, że można działać szybko.

Z rusyfikacją urzędów historycznie i logicznie związana jest rusyfikacja szkół. Litwa, Królestwo i Kaukaz dają po temu przykłady. Na Litwie ostateczna rusyfikacja szkół i urzędów odbyła się po r. 1832 niemal równocześnie. W Królestwie wolniej wznosiły się fale rusyfikacyjne, rozpoczęły się w 1833 r., trwały, wznosząc się stopniowo do wojny krymskiej, następnie opadły w 1861 r., a zaczęły się wznosić na nowo w 1867 r., ulegając powtórnie pewnemu spadkowi w ostatnich miesiącach rosyjsko-japońskiej wojny.

Otóż: „dopóki — pisał Bobrikow w 1900 r. — rządowi nie uda się wziąć w swe ręce całego działu szkolnego w kraju i nie będzie zaprowadzoną kontrola nad podręcznikami i nauczaniem w tutejszych zakładach naukowych, — dotąd nie można myśleć o wykorzenieniu se-

paratyzmu“. Jak w 1801 r. podręczniki szkół polskich w zaborze rosyjskim wydały się rosyjskiej komisji szkolnej niebezpiecznymi pod względem politycznym, tak Bobrikow i Plehwe podręczniki szkolne Finlandji uznali za zdrożne i politycznie nielojalne. „Podręczniki historii zbyt wiele udzielają miejsca dawnym wojnom Finlandji z Rosją; podręczniki geografji obszerniej traktują geografję Finlandji, niż Rosji“. „Wielkie znaczenie ma przejrzenie podręczników historii i geografji“ — pisał Plehwe w październiku 1900 r. — „w przeciwnym bowiem razie szkoły są legalnemi organami propagandy w kraju“. Pod propagandą rozumieli działacze rosyjscy wszystko to, co wzmacnia poczucie narodowej indywidualności Finlandczyków. Tak więc w 1904 i 1905 r. projektowano zaprowadzenie w szkołach finlandzkich nauki historii i geografji w języku rosyjskim.

Tak samo według znanych precedensów w okresie od 1900—1905 r. obarczono młodzież finlandzką olbrzymią ilością godzin języka rosyjskiego. Do liceów wprowadzono wówczas tygodniowo (w 8 klasach) do 40 godzin nauki języka rosyjskiego.

Bobrikow nie darował i szkołom żeńskim. „Przyszłe matki rodzin winne są tak samo — pisał on — jak i mężczyźni dostatecznie obeznac się w szkole z językiem rosyjskim. Po pierwsze bowiem korzystają one z praw społecznych, powtórę będą miały święty obowiązek wychowywać dzieci w prawidłowych poglądach na stosunek ich ojczyzny do Rosji i pomagać im w uczeniu się tego języka. Samo upowszechnienie języka rosyjskiego będzie zabezpieczone wtedy dopiero, gdy przeniknie z kobietą do tutejszej rodziny“. Przypomina to nadzieje Apuchtina na rosyjskie śpiewy matek-Polek przy kolebce dziecięcej. Również podług znanych wzorów pisał Bobrikow w hi-

starycznym wstępie do swego projektu wprowadzenia języka rosyjskiego w urzędach finlandzkich: „Narzucić gwałtem język rosyjski ludności Finlandji t. zw. funkcjami państwowymi i stosunkami oficjalnymi niema najmniejszej potrzeby, gdyż narodowa, etnograficzna i kulturalna odrębność Finów zawsze była i jest uznawaną; w rodzinie, w literaturze, w kościele język fiński może posiadać pełnię praw...”

Finlandja jest krajem kultury skandynawskiej; kraje skandynawskie są kolebką uniwersytetów ludowych. Otóż rozpowszechniły się one w Finlandji w ten sposób, że słuchacze helsingforskiego uniwersytetu w ciągu lata miewają wykłady dla dorosłych. Rzecz naturalna, że takie wykłady wzmagają narodową świadomość Finlandczyków, więc musiały być uznane przez generał-gubernatora rosyjskiego za szkodliwe... „Moja opinia o szkodliwej działalności młodzieży uniwersyteckiej w dziale oświaty ludowej oparta jest na doświadczeniu” — pisał Bobrikow do kanclerza uniwersytetu. „Wykłady słuchaczy uniwersytetu już dawno przynosiły szkody, i dlatego należałoby ich nie dopuszczać w imię czysto rosyjskich interesów”.

W 1902 r. Finlandja liczyła 1034 różnych towarzystw. „Wiele z nich — pisał sam generał-gubernator Bobrikow 28 (15) października 1902 r. — przynosi krajowi znaczną korzyść, popierając wzrost dobrobytu i podnosząc poziom umysłowy i moralny kraju”. Lecz duch narodowy towarzystw Finlandji wydawał się przedstawicielom władz rosyjskich niebezpiecznym. W okresie od 1900—1905 r. widzimy więc liczne próby ograniczenia prawa zgromadzeń i towarzystw.

Przed laty trzydziestu jeszcze ludność Finlandji wyradzała się pod wpływem alkoholu, ale dzięki organizacji towarzystw wstrzemięźliwości, pijaństwo zostało tu niemal

wyćpione. Towarzystwa oświatowe, śpiewackie, sportowe i gimnastyczne uczyniły dla duchowego poziomu ludności kraju bardzo wiele. Ale, skupiając siły narodowe kraju, wzmacniają one siłę odporną przeciwko polityce rusyfikacyjnej. W chwilach jej wzmagającej się agresywności, usiływały zwiększyć swą działalność... W 1900 r. odbył się zjazd towarzystw śpiewackich, przybyło do 20 tysięcy uczestników, w 47 chórach uczestniczyło 1500 osób. „A gdy śpiewa chór, to drży serce wroga”. Na helsingforskim zjeździe śpiewackim prof. Setele mówił, że naród finlandzki „potrafi bronić swego prawa do życia i zachowania narodowości własnej. Naród finlandzki nie chce umierać”. Na zgromadzeniu deklamowano poezję, wyrażającą bóle i nadzieje Finlandczyków. Nie dopuszczać nadal takich zjazdów było to naturalnym odruchem Bobrikowa i jego pomocników.

W Finlandji istnieje towarzystwo literackie, jest ono ulubionym dziecięciem Finów, którzy wiedzą, że tylko przy staraniach całego społeczeństwa, przy poparciu drogą składek, loterii i t. p. można zebrać środki materialne na podtrzymywanie i rozwijanie literatury, tej duszy narodu, najistotniejszego pierwiastku bytu jego. Gdy prasa finlandzka ulegała represjom, gdy języki krajowe, szwedzki i fiński, wypierano ze sfery publicznej do użytku wyłącznie domowego, prywatnego, to ofiary na prasę i literaturę w Finlandji rosły. We wszystkich miastach urządzano wspaniałe festyny i bale prasy, wszędzie rozsprzedawano bilety na towarzystwo literatów i dziennikarzy. Ale „święto prasy, jednocześnie dozwolone przez wszystkich gubernatorów, szło w parze z demonstracjami” — pisał Bobrikow. „Nowego nic się nie zdarzyło — donosił generał-gubernator Plehwemu — ale na wszystko byłem gotów. Oto ta loteria, Finlandja.

która objęła całą Finlandję, wywołuje moje starania o jej ograniczenie na przyszłość“.

Finlandczycy posiadali własną organizację państwową, własny skarb, własną armję, własne ciało prawodawcze, rząd. Ich stosunek do Rosji z istoty prawnej był, jak widzieliśmy, unją realną. Ale nie było istotnego warunku unji realnej, gdyż nie było gwarancji w stosunku sił Finlandji do Rosji.

Rosja posiadała w Finlandji tylko generał-gubernatora i żandarmerję. Ale opierając się na fizycznej sile, z jakiej korzystał organ wspólny, władza zwierzchnia z Rosji, Rosja użyła władzy generał-gubernatora do niweczenia nie tylko odrębności prawno-państwowej, lecz i autonomji Finlandji. Dziesięciu senatorów, czterech gubernatorów, szesnastu członków sądu nadwornego w Abo, burmistrzowie jedenastu miast, zostali pozbawieni urzędów przez Rosję, która dostała się do Finlandji za czasów Bobrikowa.

„Dopóki na czele głównych zarządów Finlandji będą stali krajowcy, dotąd interesy Rosji nie będą należycie zabezpieczone“ — pisał Bobrikow do Plehwego w 1904 r.

Dnia 8 sierpnia (26 lipca) 1902 r. wydano drogą ukazu prawo, całkowicie uzależniające senat finlandzki od generał-gubernatora, w którego nieobecności zakazano referować ważniejszych spraw. Kancelarja senatu została bezpośrednio poddana generał-gubernatorowi. Następnie wydano instrukcję 26 (13) marca 1903 r., oddającą generał-gubern. kierownictwo wszystkich spraw w Finlandji. W 1903 r. rozszerzono funkcje żandarmerji rosyjskiej w Finlandji, oddano jej śledztwa w sprawach politycznych i o opór władzom.

W ciągu kilku lat Rosja przeprowadziła w Finlandji bardzo znaczne reformy unifikacyjne. Okres Bobrikowa w Finlandji odpowiada okresowi Paskiewicza w Kró-

stwie. Tu i tam dla polityki rusyfikacyjnej koniecznością było posługiwać się krajowcami; tu i tam pozostawiano na razie formy odrębności, ale treść znoszono. Polityka ta ma nawet etapy częstokroć analogiczne. W Królestwie rozpoczyna się ona po zniesieniu armji polskiej po powstaniu 1831; w Finlandji, która nie знаła powstania, znosi się armja, i to rozpoczyna okres unifikacji i rusyfikacji. Język rosyjski w 1833 r. do szkół Królestwa, w 1902 r. do szkół w Finlandji wchodzi przez zaprowadzenie nauczania historii w języku rosyjskim. Przyczyny i metoda rusyfikacji i unifikacji są bardziej zależne od charakteru rusyfikującej Rosji, politycznego subjektu, niż od charakteru obiektu, t. j. kresów podbitych.

Po zniesieniu armji finlandzkiej Bobrikow był pewny powodzenia swego dzieła.

W styczniu 1904 r. pisał do Plehwego: „Wojna, jeżeli się rozpocznie, nie pogorszy spraw finlandzkich w tym stopniu, jak pan sądzi. Gwoździe są wbite mocno“. „Pomimo wojny nie mam zamiaru zmienić systemu“ (w lutym 1904 r.) „Ze zniesieniem wojsk fińskich Rosja pozbyła się komplikacji“ — pisał Bobrikow.

Decydujące sfery w Petersburgu przez pewien czas nie zdradzały ochoty do zmiany systemu. Mianowany po zabiciu Bobrikowa generał-gubernatorem Finlandji ks. Obolenski ze względu na swą przeszłość nie mógł być uważany za gołębicę, niosącą oliwną gałązkę pokoju. Ale wkrótce Petersburg przyszedł do przekonania, że Finlandja nawet pozbawiona wojska „może zrodzić komplikacje“, uznał więc za stosowne na pewien czas zaniechać polityki unifikacyjnej i rusyfikacyjnej. Było to wynikiem reagowania Finlandji na tę politykę i piętrzących się w samej Rosji spraw trudnych i pilnych.

Reagowanie Finlandczyków na politykę unifikacyjną.

„Jeżeli nowy porządek da się zaprowadzić w kraju bez żadnego oporu — to zniknie wszelka możliwość pozbycia się go w przyszłości“ — była to rezolucja, uchwalona na zgromadzeniu, liczącym 235 uczestników, zwolenników biernego oporu.

Organizm żywy nie mógł nie reagować na to „mocne wbijanie gwoździ“, o których pisał Bobrikow, chlubiący się z czynów swoich. Reagowanie na politykę unifikacyjną i rusyfikacyjną rozpoczęło się równocześnie z nią; pierwszym tego objawem była agitacja, związana z adresem masowym, następnie przejawiało się ono w oporze przeciw brance, dokonywanej, na mocy ustawy o wojennej powinności, już do wojska rosyjskiego.

Walka z rekrutacją była centralnym kołem rozpędowym walki Finlandczyków o swą odrębność prawno-polityczną. Wydano hasło — nie stawiać się do wojska. Hasło analogiczne po rozwiązaniu pierwszej Dumy wydali Kadeci w 1905 r. Lecz hasło Finlandczyków tym się różniło od kadeckiego, że miało moc czynu i wywołało szereg czynów w całym kraju; hasło zaś, rzucone przez konstytucjonalistów rosyjskich, było przedstawieniem w teatrze Illusion, odbytym bezpiecznie poza granicami bezpośredniej władzy policji rosyjskiej, do niczego samych aktorów nie zobowiązującym.

Akcję rozniecały i podtrzymywały demonstracje, wy-

wołujące odpowiedni nastrój w kraju. Rozpoczęto od ogłoszenia powszechnej żałoby, która szczególniej była przestrzegana przez kobiety. Dla usymbolizowania mroku, jaki ogarnia Finlandję, urządzano „czarne dni“. Gaszono światła na ulicach, zawieszano okna, zamykano sklepy.

W roku 1901 wobec zapadłego postanowienia unifikacji armji, rekrutacja w Finlandji napotkała na znaczny opór bierny. 68 pastorów odmówiło ogłoszenia ustawy wojskowej w zborach, aczkolwiek arcybiskup Johanson wzywał duchowieństwo do wypełnienia obowiązku ogłaszania, nie wchodząc w legalność ustawy. W większości wypadków zgromadzona na nabożeństwie publiczność przeszkadzała ogłoszeniu ustawy; tylko w 28 parafjach ogłoszono ją bez oporu. Szereg gmin odmówił wyboru komisji rekrutacyjnej, Borgowska gmina wiejska postanowiła nie wybierać komisji wojskowej, „aby nie przygotowywać gruntu do wprowadzenia w Finlandji absolutyzmu“¹⁾. Lekarze odmawiali udziału w pracy asenterunkowej.

Paru gubernatorów rosyjskich, zamianowanych w okresie Bobrikowa, tłumiło opór gmin wiejskich i miejskich nakładaniem olbrzymich grzywien. Guber. Niulandzki Kajgorodow nałożył na gminę Helsingforsu grzywnę 30.000 marek, na pozostałe — od 2 do 10 tys.; gubern. Tawasthuski Swierczkow na małą gminę Tammek nałożył 14 tysięcy marek kary.

Rozporządzenie gien.-gubernatora, by przeprowadzić rekrutację wszelkimi środkami, natrafiło na stanowczą odmowę czterech gubernatorów: v. Kremiera, Munka, Furnhelma i Brienberga, zostali oni pozbawieni urzędów bez emerytury. Gienerał-gubernator uzyskał pełnomocnictwo

¹⁾ Borodkin: Finlandja pod zarządem Bobrikowa (w jęz. rosyjskim, str. 97), z listów Bobrikowa.

dla tymczasowego usuwania z urzędów wszystkich urzędników administracyjnych w 1902 r., a 14 (1) sierpnia 1902 r. — też i członków sądu.

Pobór 1902 r. odbywał się wobec znacznych rozruchów w Wyborgu, Helsingforsie i Tammerforsie. W Helsingforsie 17 (4) kwietnia, w pierwszy dzień poboru, zgromadzony dokoła koszar kilkutysięczny tłum starł się z policją; nazajutrz trzy tysiące ludzi napęłniły plac koło koszar trzeciego strzeleckiego pułku, gdzie odbywał się asenterunek poborowych, przyczym pomocnik policmajstra Maksimow był raniony. Odbyły się demonstracje na placu senackim, gdzie gubernatora Kajgorodowa spotkano gwizdaniem. Gubernator wezwał kozaków, którzy nahałkami okładali demonstrantów i przechodniów. „Stłumione siłą rozruchy uliczne zostały zaniechane” — pisał Bobrikow do Plehwego w kwietniu 1902 r. — „ale podziemna robota rozwija się”. Znaczniejszy czynny opór rekrutacji okazały miasta Ekenes i Lowina. Władze rosyjskie nakazały pociągnąć do odpowiedzialności sądowej tych, którzy nie stawili się do powinności wojskowej. Lecz procesy kończyły się z reguły uniewinnieniem oskarżonych.

Sąd nadworny w Abo uznał, iż ukaz jest sprzeczny z prawem i jako taki pozbawiony mocy prawnej.

W r. 1901 nie stawilo się do odbycia powinności wojennej 51⁰/₀, w 1902 r. — 58⁰/₀, w 1903 r. około 40⁰/₀, w 1904 r. procent ten uległ zmniejszeniu. Bierny opór ma to do siebie, że nie może być długo stosowany, musi przejść albo w opór czynny, albo zostać złamany przez represję.

Otóż w Finlandji zrodziła się idea oporu czynnego. Wytwarzanie bojowego pogotowia, aby naród nie był bezbronnym, oraz akty terrorystyczne, skierowywane przeciwko

przedstawicielom nowego systemu, szły tu niemal równolegle. Aktom tym towarzyszy opozycja prasy i sejmu. Mamy tu organiczny spłot różnostronnej akcji, wzajemnie dostarczającej sobie motoru. Bez energicznych wystąpień prasy finlandzkiej, zarządzenia okresu bobrikowskiego nie zarysowałyby się w świadomości narodowej Finlandczyków, jako czyny, wobec których opór jest obowiązkiem.

Poczucie legalności kojarzyło się bowiem w duszy Finlandczyka nierozzerwalnie z etycznością. Legalność w ciągu wieku była synonimem obowiązującego prawa. Raptem znalazła się z nim w antagonizmie. Rozpoczęła się walka z obowiązującym prawem, które znalazło się w sprzeczności z wyższym prawem moralnym.

Przez długi czas Finlandczycy nie zdawali sobie sprawy co do przyczyn zadawanych im ciosów. Panowała wśród nich zupełna dezorientacja. Liczyli tylko na moralną siłę opinii europejskiej, zbierali podpisy uczonych europejskich pod adresami do monarchy rosyjskiego o „zachowanie praw lojalnego narodu finlandzkiego”. Byli obcy wszelkim tradycjom rewolucyjnym, powstaniowym: ulubionym przymiotnikiem, którym siebie obdarzali, był wyraz „lojalny”. Lojalnym i odważnym narodem — nazywał ich Aleksander I. w mowie tronowej. Odtąd wyraz „lojalizm” oznacza jakby arkę przymierza między Finlandją a Rosją. Wdrożeni do porządku prawnego, legalizm uznawali oni za cnotę kardynalną i naturalną zasadę rządzenia. Ich literatura polityczna, ich publikacje polityczne dla obcych, wygrywały głównie jeden tylko motyw: nielegalność rasyfikacyjnych zarządzeń, czego usiłowali dowieść cytatai z licznych aktów historycznych.

Tymczasem rewizje żandarmskie, aresztowania bez sądu, wygnania administracyjne sypały się, jak z rogu ob-

fitości. Pod wpływem tych ciosów psychologia Finlandji przeobrażała się. Zradza się pogląd, że prawo nie jest ostoją przeciwko sile, że właśnie źródłem jego jest siła. Stąd powstaje chęć stworzenia siły narodowej, nie tej tylko, która jest źródłem oporu biernego, lecz tej, która może zaważyć na szali w walce czynnej. Przytym zjawia się, jako bolesny odruch na represje władz Bobrikowskich, terroryzm rewolucyjny.

Tłumiąc objawy legalnej opozycji Finlandji, Rosja pchała ją nieświadomie na drogę rewolucyjną. Liczne wygnania wytworzyły emigrację polityczną z Finlandji. Emigracja ta zorganizowała akcję oporu czynnego.

Według relacji A. Rumiancewa, podanych w broszurze „Finlandja zbroi się” (w języku ros.), zawierającej dużo fałszów, pomieszanych z prawdziwymi faktami, powstaje jesienią 1899 r. partja oporu czynnego. W r. 1902 następuje szereg procesów i deportacji. Finlandzka partja oporu czynnego obiera więc sobie siedzibę za kordonem, w Szwecji. Na zjeździe pod Sztokholmem obrany zostaje komitet centralny.

W kwietniu 1904 r., na zjeździe sztokholmskim, dochodzi do skutku „organizacja bojowa”. 17 (4) marca 1904 r. Eugienjusz Schauman, syn generała Schaumana, urzędnik senatu, młody człowiek, który mógł mieć zapewnioną karierę i powodzenie życiowe, zabija generał-gubernatora Bobrikowa kilku wystrzałami rewolwerowymi, a następnie odbiera sobie życie. Czy to był akt indywidualny, czy też Eug. Schauman działał z poruczenia organizacji — nie wiemy. Rumiancew na zasadzie relacji policyjnych twierdzi, że zabójstwo Bobrikowa zostało dokonane przez oddział bojowy partji czynnego oporu, że w maju były ciągnięte losy i los padł na Eug. Schau-

mana. Oprócz Bobrikowa zabito 6 lutego (24 stycznia) 1905 r. prokuratora Johansona, będącego posłusznym narzędziem polityki unifikacyjnej, zabił go Lennart Chogenthel, członek organizacji bojowej partji oporu czynnego. W marcu tegoż roku raniono jednego z najgorliwszych działaczy rosyjskich w Finlandji, gubernatora wyborskiego N. Miasojedowa. Tego czynu dokonał Reinnikke.

Jaki był stosunek społeczeństwa finlandzkiego do tych zamachów, o tym świadczy wyrok, wydany na Reinnikkego przez wyborski sąd nadworny. Czytamy tam:

„Podsądny Reinnikke powziął przekonanie, że rzeczywisty radca stanu Miasojedow, swemi sprzeciwiającemi się prawu zarządzeniami, wyrządził duże szkody narodowi finlandzkiemu, postanowił więc go zabić, aby przeciwdziałać temu, a w tym celu dał do Miasojedowa kilka strzałów... Przeto zważywszy, iż rzeczywisty radca stanu Miasojedow, jak wiadomo, w charakterze gubernatora używał środków, które doprowadziły gubernję do bezprawia i nie opierały się na obowiązującym w kraju prawodawstwie, należy uznać, że podsądny działał według swego sumienia, nie zaś dla korzyści osobistych¹⁾. Sąd skazał Reinnikkego na dwa lata i 7 miesięcy więzienia. Wyrok ten publiczność powitała oklaskami.

Bo też już przed zamachami terrorystycznymi istniała głucha nienawiść między urzędnikami rosyjskimi, a Finlandczykami. W 1902 r., Finlandczycy nie odnajmowali mieszkań urzędnikom Rosjanom i rząd musiał budować dla nich domy; publiczność opuściła wystawę „Ateneum”, kiedy ją odwiedził gub. Kajgorodow i t. d.

Przy rewizji u senatora Schaumana d. 17 (4) czerwca 1904 r. znaleziono projekt ustawy towarzystw strzeleckich z następującą motywacją:

¹⁾ Cytujemy wyrok wedle „Finlandzkiej Gazety” z 1905 r.

„Cały nasz porządek społeczny i wszystkie zasadnicze podstawy jego zniesione, a naród nasz chcą doprowadzić do stanu niemocy. Chcą nas pozbawić zdolności do oporu i wprowadzić rządy bezprawia, przy którym pozostaje tylko dowolność władzy. Nasza stara kultura ma być zniweczona, a nas samych chcą pogrążyć napowrót w barbarzyństwie... Jeżeli pogrążymy się w apatyczne i niewolnicze poddaństwo, to sami zadamy sobie cios śmiertelny. Świadomość narodu trzeba wszystkimi środkami podtrzymywać, powinniśmy bowiem być gotowi na spotkanie dnia, gdy prawo i prawda znowu zwyciężą. Kto chce korzystać z praw człowieka wolnego, nigdy nie powinien czuć się bezbronnym, gdyż poczucie całkowitej bezbronności usypia i wiedzie do niewolniczej pokory...

„Na nieszczęście, jesteśmy w chwili obecnej zbyt słabi, by z orężem w rękę zrzucić jarzmo i pomścić bezprawie. Ale zbliża się chwila i, jeżeli Bóg zechce, to blizką już jest ona, gdy przestaniemy cierpieć i biernie znosić cierpienie. W Rosji bowiem samowładztwo znienawidzonym się stało, a środki, które ono podtrzymuje swe istnienie, przyspieszają raczej jego upadek.

„Winniśmy dać narodowi naszemu świadomość, że nie powinien stać wówczas bezbronnym i że naszym obowiązkiem jest w miarę możliwości współdziałać upadkowi tyranji. Nadzieja na to, że wówczas dążyć będziemy, abyśmy się stali godnymi synami ojczyzny naszej, winna w mroku doby dzisiejszej podtrzymywać odwagę narodu naszego i wzniecać miłość ojczyzny. Ona to wkłada na nas obowiązek, aby każdy zdolny do noszenia broni ćwiczył się w strzelaniu. To się osiąga zorganizowaniem kół strzeleckich po całym kraju, w każdej wsi, przy każdej fabryce. Kierownikami i instruktorami winni być ludzie doświadczeni w sztuce wojennej i znani z miłości ku oj-

czyźnie, najlepiej ludzie, którzy należeli do szeregów skasowanych wojsk.

„Koła strzeleckie nie powinny mieć między sobą żadnego związku, lecz komunikować się z jednym wspólnym centrum; w ten sposób, żeby koła jednej gminy za pomocą swego kierownika obierały jednego przedstawiciela do okręgu; przedstawiciele okręgów obierali przedstawiciela gubernji, ci zaś ostatni byli w styczności z komitetem centralnym. Komitet centralny składa się z 5 członków¹⁾.

Czy latem 1904 r., gdy znaleziono ów plan organizacji, naszkicowany ołówkiem przez Schaumana, był on już zrealizowany, — nie wiemy. Lecz był on niewątpliwie wyrazem poglądów odłamu dosyć licznego w Finlandji, decydującego się na opór zbrojny przy sprzyjających okolicznościach. W papierach dra filozofji Juljusza Lulu w Wyborgu, w czerwcu 1903 r., policja znalazła cyrkularz organizacji pogotowia bojowego. Sam Lulu, według policyjnych relacji, brał często udział w tajnych naradach w Uleaborgu, Tammerforsie i Helsingforsie. Gdy aresztowano te papiery, Lulu odebrał sobie życie. Mogiłę zmarłego zarzucono wieńcami, których naliczono 150.

Już latem 1901 r., po wyjściu manifestu o służbie wojennej, zapadła na zjeździe „partji czynnego oporu“ uchwała o utworzeniu milicji narodowej wzorem Burów. Na kongresach 1901 i 1902 r., organizuje się podług planu b. generała Schaumana, towarzystwo strzeleckie, pod zarządem byłych oficerów wojsk finlandzkich: płyną stałe podatki na broń i przybywają jej transporty. W 1904 r., powstaje organizacja pogotowia bojowego: „Wojma“.

Podczas wojny rosyjsko-japońskiej, partja czynnego

¹⁾ Cytujemy według tekstu tłumaczonego przez Borodkina.

oporu zainicjowała zjazd grup opozycyjnych i rewolucyjnych w Paryżu; w zjeździe wzięli udział: „Sojuz oswobodzenia“, (Związek wyzwolenia Rosji, organizacja, która skrytykowała partję Kadektów), „Liga Narodowa“, P. P. S., partja ormiańska, socjaliści-rewolucyjni rosyjscy i t. d. Ze strony Finlandczyków brali udział Zilliakus i Hagelstam; tenże Zilliakus, jak twierdzi Rumiancew, zawiązał stosunki z agentem japońskim Akashi w Sztokholmie. Rumiancew podaje facsimile korespondencji Akashi z Zilliakusem. Jakoby za pieniądze japońskie nabyto w Szwajcarii dawne odtylcówki armji szwajcarskiej — dwadzieścia pięć tysięcy sztuk i zakupiono parowiec John Grafton, który został zatopiony przy brzegach Finlandji; broń zaś, na nim przewieziona, dostała się do rąk ludności kraju. Leo Mechelin w broszurze „Raznogłasze po ruskofinlandzkim woprosam“ usiłuje udowodnić, że do Finlandji przywieziono maximum 3500 strzelb, z których pozostało w rękach ludności od 2 do 2^{1/2} tysięcy. Ale te dowodzenia działacza finlandzkiego nie są ścisłe. Niepodobna na mocy wykrytych transportów określić ilość broni, którą otrzymała Finlandja. Według „Gazety Finlandzkiej“ z r. 1906, składy broni, znajdowane w Finlandji, Mikołaj II nazwał „smutnym zjawiskiem“. W każdym razie, w świadomości Petersburga w 1905 i 1906 r. zarysowało się, że Finlandja jest uzbrojoną.

Dnia 6 września 1906 r., senat finlandzki zwrócił się do gubernatorów z żądaniem wiadomości o organizacji i celach związku „Wojma“. Gdy te wiadomości dostarczono, senat otrzymał 1 listopada 1906 r. zawiadomienie tymczasowego zarządu „Wojmy“ o jej powstaniu i projekt statutu do zatwierdzenia. Ale ponieważ — jak podaje Mechelin — wykryto, że „Wojma“, aczkolwiek jest związkiem towarzystw sportowych, dąży do stworzenia

organizacji pod pewnemi względami wojennej, zajmuje się ćwiczeniem w strzelaniu i powstała drogą tylko zawiadomienia, — przeto senat d. 9 listopada 1906 r. wydał rozporządzenie o zamknięciu tego związku.

Dokumenty w sprawie „Wojmy“, Rumiancew ogłosił w znanej broszurze „Finlandja zbroi się“. Znajdujemy tam 12 cyrkularzy do naczelników okręgowych i członków związku, oraz listy i odezwy. Dokumenty te noszą podpis Eryka Kalske; jedna z odezw jest podpisana: „Republikanie“; są i podpisy: „Zarząd centralny“ lub „Komitet Rewolucyjny“. Najwięcej cech autentyczności mają, oczywiście, facsimile. Między innemi czytamy odezwę:

„Przyjaciele wolności! Nie trwóście się i sprawy nie porzucajcie. Rosjanie przywożą tu swoje armaty, lecz one dostaną się nam; posiadamy już własne armaty, które również można wozic na grzbiecie konia. Wkrótce rozpoczną się w Polsce i w Rosji nowe zamieszki, a dzięki temu, łatwo nam będzie cel nasz osiągnąć. Ważną jest dla nas rzeczą wykryć i obezwładnić szpiegów, oraz osoby podejrzone, są one bowiem dla nas niebezpieczniejsze, niż rosyjskie kartaczoownice. Zbliża się już dzień wyzwolenia. W imieniu komitetu głównego związku „Siła“, Eryk Kalske“.

List z podpisem tego samego Kalskego zaleca ćwiczenia w posługiwaniu się „ski“ i obiecuje przysłanie karabinów, natychmiast po otrzymaniu.

W odezwie podpisanej „Republikanie“, czytamy: „Ludu, bądź gotów na wszystko. Nie cofaj się. Pamiętaj, że tchórzostwo wtrąci cię w niewolę, poświęcenie zaś — wolność przyniesie. Śmierć na szubienicy lepsza od niewoli. Stań w szeregach naszej gwardji krwawej, by wypędzić Rosjan, a czeka cię walka o sprawę szlachetną.“

Hasłem naszym „zwycięstwo albo śmierć”. Podobnie brzmi również odezwa „Komitetu Rewolucyjnego” (bez daty), wzmiankująca o sprowadzeniu i wypróbowaniu 40 kartaczownic, oraz miljona nabożów karabinowych.

Wspomniany Rumiancew — jak już nadmieniliśmy — jest tendencyjnym. Naprzykład „marsz wkraczającej wojny”, opiewający wojnę z 1808—1809 r., podaje on jako marsz, ułożony na przyszłą wojnę finlandzko-rosyjską. Marsz ten był cytowany przez posłów prawicowych w Dumie:

„Oto idzie straszna wojna, ogniem zemsty płonie ziemia; nad Finlandją niebo w krwi, słowo „wolność” nad nią łśni. Wyruszajcie z Sawolaksu, wyruszajcie z Esterbotu, niech Karelski ruszy lud na rosyjskich wrogów swych.

„Pójdą naprzód Finlandczycy, jako strzała tak polecą. I rosyjskim władcom: „precz” — powie cały naród nasz. Prawem — tylko ludu wola. Jej monarcha ulec musi. Władza, siła — to dziś my. Nie dla Rosjan ziemia ta. Patrzcie, rwie się młodzież nasza przeciw wojsku rosyjskiemu; oto, zawrże wkrótce stał w ciepłej krwi rosyjskich serc. Młodzi, ruszcie się, jak burza. Za młodzieżą — idźcie starzy. Izraela wspierał Bóg, on zwycięstwo dziś nam da. Bohaterscy Finlandczycy, pędźcie Rosjan z wolnej ziemi, pędźcie wszystkich Rosjan precz, do ich „matuszki Moskwy”.

Wypadki zewnętrzne: porażki rosyjskie na Dalekim Wschodzie, oraz objawy kryzysu państwowego w samej Rosji, wypadki styczniowe itd., wszystko to podniecająco działało na Finlandję. Już w grudniu 1904 r., sejm uchwalił t. zw. wielką petycję o restytucji praw Finlandji. Żaden z sejmów finlandzkich nie uderzał w tak ostry ton, jak sejm 1904—5 r. W kraju odbywały się zgromadzenia

i demonstracje, domagające się restytucji praw i powszechnego głosowania. W grudniu 1904 r., po bitwie Laojańskiej, ale przed Mukdeńską, wydany został reskrypt do komitetu ministrów, którego 7 punkt zapowiadał rewizję ustaw, ograniczających prawa narodowości nie-rosyjskich, z pozostawieniem tych, które są niezbędne z punktu widzenia interesów państwa. W marcu 1905 r., a więc po Mukdenie, wydano manifest, zawieszający tymczasowo wojskową powinność w Finlandji, aż do ostatecznego uregulowania tej kwestji. Wzamian za wojenną powinność, Finlandczycy mają płacić 10 miljonów marek do skarbu państwa.

W 1905 r., podczas strajku październikowego, Finlandja, podniecona uprzedniami wypadkami, przyłączyła się do strajku kolejowego. Równocześnie zorganizowano straż obywatelską, z której wyłoniła się t. zw. czerwona gwardja. Generał-gubernator wobec niej kapitulował i nawet wyjednał u monarchy wypłacenie jej 160 tysięcy marek fińskich.

Po manifestie październikowym dla Rosji, przyszedł dla Finlandji manifest 4 listopada (22 października) roku 1905, zamykający okres strajku kolejowego w tym kraju. Manifest ów brzmiał, jak następuje:

„Rozpatrzywszy ostatecznie najpoddąszą petycję sejmowi finlandzkiego z dnia 31 grudnia 1904 r. o środkach przywrócenia legalnego porządku w kraju, uznaliśmy ją za godną naszej uwagi i wymagającą zaspokojenia. Jednocześnie z tym, dla rozwoju określonych ustawami zasadniczymi praw narodu finlandzkiego, rozkazujemy przedłożyć przedstawicielom narodu projekty ważniejszych przeobrażeń praw zasadniczych.

„Zarazem rozkazujemy zawiesić działalność ustaw, wydanych przy manifestie naszym 15 (3) lutego 1899 roku,

dopóki poruszone w nich sprawy nie będą uregulowane przez akt prawodawczy, oraz znieść reskrypt z d. 2 kwietnia 1903 r., o środkach ochrony społecznego porządku i spokoju publicznego ze wszystkimi uzupełnieniami i komentarzami, na mocy których korpus żandarmski otrzymał polecenia służbowe w Księstwie. Również — znieść 12 punkt reskryptu z dnia 10 lipca 1902 r. o zmianie porządku i formy opublikowania ukazów i rozporządzeń rządowych W. Ks. Finlandzkiego, reskrypt z 8 września 1902 r. o zmianach w ustawie finlandzkiego senatu, reskrypt z dnia 20 marca 1903 r. o instrukcji gubernatorowi i jego pomocnikowi, reskrypt z tejże daty o zmianie instrukcji gubernatorom, ustawę o wojennej powinności z 12 lipca 1901 r., reskrypt z dnia 31 lipca 1902 roku, dotyczący przepisów służbowych w Finlandji, reskrypt z 14 sierpnia 1902 r. o trybie usuwania z urzędu urzędników administracyjnych, reskrypt z tejże daty o pociąganiu ich do odpowiedzialności sądowej, reskrypt z 2 lipca 1900 r. o zgromadzeniach publicznych.

„Obok tego rozkazujemy senatowi niezwłocznie przystąpić do przejrzenia pozostałych przepisów, wymagających zmian. Poruczymy senatowi: 1) ułożyć projekty nowej ustawy sejmowej, w duchu współczesnych przeobrażeń, zorganizować finlandzkie przedstawicielstwo narodowe, na zasadzie powszechnego i równego prawa wyborczego. 2) Wypracować projekty zasadniczych norm ustawodawczych, dających przedstawicielstwu narodowemu prawo sprawdzania legalności rozporządzeń członków rządu i zabezpieczających obywatelom kraju wolność słowa i zgromadzeń. 3) Ułożyć projekty praw o wolności prasy i niezwłocznie ogłosić zniesienie cenzury prewencyjnej“.

Narodowości i partje w Finlandji.

Finlandja jest krajem o dwóch narodowościach: szwedzkiej i fińskiej. Wedle badań stosunków narodowościowych na podstawie ksiąg parafjalnych z 1900 roku liczyła ona 349.143 mieszkańców, mówiących w języku szwedzkim, i 2,352.990 w fińskim.

Stosunki tych narodowości wpływają na wszystkie objawy życia politycznego kraju, na politykę Rosji względem Finlandji i na reagowanie Finlandji na tę politykę. Ruch skandynawski, o którym wspominaliśmy, mówiąc o okolicznościach, dzięki którym Finlandja odzyskała zwoltywanie sejmów, opierał się na pierwiastku szwedzkim. O ileby następowała asymilacja polityczna i językowa ludności fińskiej ze szwedzką, to z natury rzeczy dążenie Finlandji do politycznego zjednoczenia ze Szwecją musiałooby w tym kraju wzrastać. Osłabło ono jednak; jeżeli rasyfikacyjne i unifikacyjne tendencje Rosji rozniecą dziś ledwie gdzieniegdzie tlejący separatyzm Finlandji, to będzie ona szukała raczej związku z Rzeszą niemiecką, niż ze Szwecją. Proces językowej asymilacji ludności fińskiej, asymilacji przez szwedzki pierwiastek inteligencji, wyłaniającej się z masy ludowej, został na czas długi, może na zawsze powstrzymany przez proces t. zw. fińskiego odrodzenia narodowego. Instynktowym odruchem, przeciwdziałającym asymilacji mniej kulturalnego szczepu przez bardziej ucywilizowany, jest antagonizm, którego poczucie

twórcy nowej narodowości chcą rozniecić względem narodowości cywilizacyjnie wyrobionej, asymilującej. Tu leży źródło antagonizmu Finów, a raczej finomanów względem Szwedów, antagonizmu Litwinów, a raczej litwomanów, względem Polaków, Rusinów względem Polaków, Czechów względem Niemców.

Pewna część Finów, t. zw. finomani, którzy rozpoczęli proces urabiania narodowości fińskiej, odznaczają się wprost wrogim stosunkiem do wszystkiego, co jest szwedzkim, nie pomnąc, że bez pierwiastku szwedzkiego Finlandja byłaby jakąś drugą krainą Zyran, Ostjaków itp. Język fiński jest odrębnym od wszystkich języków europejskich, a zbliżonym tylko do węgierskiego. Otóż, gdy się zwęży użycie języka szwedzkiego, zmniejszy rozpowszechniona dotąd jego znajomość, to języki angielski, niemiecki, a nawet języki romańskie staną się zbyt trudnymi dla wielu Finlandczyków. Literatura zaś fińska nigdy nie zdoła zaspokoić potrzeb intelektualnych i estetycznych przeciętnie wykształconego człowieka; dziś wykształcony Finn korzysta ze szwedzkiej; o ile jednak odwróci się od niej, to będzie musiał poddać się wpływowi literatury rosyjskiej, co z natury rzeczy spotęguje skuteczność polityki rasyfikacyjnej w Finlandji.

To też względem budzącego się ruchu finomańskiego, mającego na celu rozwój odrębnej narodowości fińskiej, przedstawiciele Rosji zachowywali się raczej życzliwie, niż wrogo. W 1856 r. dnia 26/14 kwietnia hr. Berg pisał do Armfelda: „Co się tyczy tej przyszłości, którą przepowiada narodowi fińskiemu p. Snellman (jeden z pionierów finomańskich), to, mówiąc między nami, słabo wierzę w te prorocтва. Sądzę, że plemię to nie jest przeznaczone do odgrywania wybitnej roli wśród ludów cywilizowanych Europy. Natomiast winno być ono dla nas środkiem do

ostatecznego wyzwolenia Finlandji z pod wpływów szwedzkich. Do tego winniśmy dążyć. Ludowi fińskiemu trzeba dać dobre, moralno-religijne wychowanie i wykształcenie rolnicze; następnie możemy opiekować się poezją ludową, a wogóle trzeba wyjaśnić Finom, że nasz zarząd jest lepszy i korzystniejszy, niż szwedzki. Co się zaś tyczy innych marzeń finomańskich, wychodzących poza granicę określonego programu, to sprawia to na mnie wrażenie baniek mydlanych“.

W 1856 r. Berg uzyskał od Aleksandra II rozkaz wydawania gazety ludowej w języku fińskim, któraby zawierała wiadomości z zakresu rolnictwa i z życia praktycznego. W myśl tego programu Berg założył gazetę „Suomen Julkisia Sanomia“. Nowa gazeta propagowała polityczny rusofilizm i w pierwszych miesiącach doszła do 3 tysięcy prenumeratorów, ale gdy jej tendencje zaatakowała wychodząca w Sztokholmie „Finska förhållanden“, to ilość prenumeratorów nowej gazety spadła do 600.

W 1856 r. wprowadzono instytucję opłaconych przez gminy i powiaty tłumaczy rozporządzeń rządowych z języka oficjalnego szwedzkiego na fiński. W 1858 r. nakazano zaprowadzenie protokołów i ksiąg w języku fińskim w tych parafjach, gdzie nabożeństwa odbywają się w tym języku. Równocześnie język fiński dopuszczono do dyskusji uniwersyteckich i rozpraw dysertacyjnych. Od 1863 r. wszystkie instytucje sądowe i administracyjne zobowiązano do przyjmowania wszelkich podań w języku fińskim, a od 1 stycznia 1867 r. buchalterowie powiatowi, urzędnicy gubernjalnego zarządu i in. zostali zobowiązani w miejscowościach z przeważającą ludnością fińską do prowadzenia ksiąg w języku fińskim. W 1860 r. zaczęto wydawać w języku fińskim zbiór rozporządzeń W. Ks. Finlandzkiego, do tego czasu wydawany w języku szwedzkim.

Popierając wydawnictwa książek fińskich, reskrypt z d. 31 (19) stycznia 1868 r. zastrzega cenzurę nad nimi bezpośrednio generał-gubernatorowi. Oderwać od tradycji szwedzkich, urobić na modłę potrzeb Rosji lud fiński — było to programem znanego nam dobrze ze swej działalności w Warszawie generała Berga, który wszystkie szwedzkie dzieła polityczne w Finlandji zakazał. Całkiem inne znaczenie dla rozwoju narodowości fińskiej miało otwarcie sejmu. W czasie pierwszego sejmu 1863 r. zaczęły wychodzić bardzo tanie gazety finlandzkie: „Paivatar“ (Dziennik) i „Kausakurvan Lehti“ (Gazeta Ludowa). W ostatnich latach kilkunastu sejmów stanowych Finowie posiadali większość w dwóch stanach: chłopskim i duchownym, w dwóch innych większość mieli Szwedzi. Taki stosunek sił wymagał kompromisów, i sfera zastosowania języka fińskiego w urzędach i szkołach coraz bardziej wzrasta. Finn uczył się w szkołach ludowych i średnich we własnym języku, w którym też słuchać mógł nawet wielu wykładów w uniwersytecie; również w sądzie i w urzędach administracyjnych załatwiał swe sprawy w języku fińskim. Język wewnętrznego urzędowania pozostawał szwedzkim tam, gdzie przeważali Szwedzi w urzędowaniu.

Epoka Bobrikowa, epoka rusyfikacji urzędów zastała już pełnię praw języka fińskiego. Zdawaćby się mogło, że finomani, jako oparci na szerszej podstawie żywiołu ludowego, będą zdolni do silniejszego oporu, niż szwedomani. Jednak w rzeczywistości głównymi kierownikami opozycji byli szwedomani. Gdy senat szwedomański podał się do dymisji, gdy szwedomani opuszczali urzędy, nie chcąc, jak twierdzili, być współnikami bezprawia, to na skinienie Bobrikowa zjawili się t. zw. starzy finomani i zapełnili posterunki, które jeszcze nie mogły być obsadzone przez Rosjan. Wpływ szwedomański na ludność fińską urosł

w epoce walki o prawa Finlandji; wówczas to również wzrosła w siłę partja młodo-finomańska, nie posiadająca tych eksterminacyjnych tendencji względem pierwiastku szwedzkiego w Finlandji, co starzy finomani. Gdy hasłem starych finomanów było „jeden naród — jeden język“; hasłem młodych finomanów jest: „jeden duch — dwa języki“.

Staro-finomani w 1907 r. wnieśli do sejmu projekt ustawy językowej, sprowadzającej prawa języka szwedzkiego do praw jakiegoś lokalnego narzecza, uwzględnianego w urzędowaniu tylko tam, gdzie Szwedzi stanowią większość ludności. Tymczasem język Szwedów jest językiem kultury Finlandji. „Pragnąć usunięcia z Finlandji pierwiastku szwedzkiego, zrywać całkiem z językiem szwedzkim nie możemy — powiedział mi w 1908 r. w Helsingforsie jeden z przywódców młodo-finomanów, prof. uniwersytetu Setele — gdyż nasza literatura jest obecnie częściowo, a dawniej całkowicie pisana w języku szwedzkim. Bez języka szwedzkiego staną się dla nas niezrozumiałemi całe okresy dziejów naszych“.

W Szwedzie Rosjanin wyczuwa pewien arystokratyzm kultury, więc ma do niego niechęć specjalną. „Szwedomani — pisał Bobrikow — są silni swą intrygą utalentowaną, dzięki której osiągnęli dla siebie znaczne korzyści. Łatwo przekonać się, że pogardzają oni Rosją“. „Współczuję z Finami — czytamy w liście Bobrikowa do Plehwego — ale w ustępstwa, sprzeczne z godnością imperjum, wdawać się nie mogę“ (18 grudnia 1902 r., cytowane u Borodkina). Oficjalna „Gazeta Finlandzka“ (w języku rosyjskim) zawsze staje po stronie finomanów w razie ich zatargu ze szwedomanami.

Stosunek sfer rosyjskich do finomańskich zrozumiał już przed 70-ciu laty Snellman, gdy pisał: „U góry jesz-

cze tolerują finomanów. Tolerancja ta jest uwarunkowana kombinacjami politycznymi. Lecz politycy często się mylą w swych poglądach, gdy, dając obudzić się duchowi narodowemu, mają nadzieję pokierować nim podług swej woli. Historia daje całkiem przeciwne przykłady. Rzeczywiście dziś już nadszedł czas, gdy finomaństwo posiada znaczenie dla Rosji tylko, o ile jest uległe; a częstokroć nawet stare finomaństwo, nawet najbardziej ugodowy prąd w Finlandji, wymagań Rosji nie zaspakaja.

* * *

Zanim pomówimy o nowszej formacji politycznej, o partji socjalistycznej, która zrodziła się w epoce ostatnich walk o prawa Finlandji, — musimy ze względu na to, że finomaństwo i szwedomaństwo to są nie tylko partje polityczne, lecz dwie kultury narodowe, zatrzymać się nad sprawą odrodzenia fińskiego i akcji kulturalnej obu pierwiastków etnicznych.

Pierwszą książką, wydaną w języku fińskim, była książka do nabożeństwa z 1544 r., w 1548 r. wyszedł przekład fińskiego Nowego Testamentu, a potem kilka książek treści religijnej. Była to spuścizna literacka Finów aż do XIX w., gdy powstało literackie fińskie towarzystwo.

Skromne były początki nowego towarzystwa. Miało 12-stu założycieli, do których przyłączyło się wkrótce 21 osób. Autor narodowego hymnu finlandzkiego „Vart land“ (Nasz kraj), Runeberg, historyk Akiander i kilku wybitnych działaczy finlandzkich należeli do założycieli. Wkrótce do nich przystąpił jeden z twórców finomanizmu, Snellman, lingwiści Kastren i Alkwist, historyk Irje Koskinen.

Najważniejszą pracą towarzystwa w pierwszym roku jego istnienia było wydawnictwo run finlandzkich (ludowej poezji). Do kwietnia 1835 r. zbieracz owych run, Len-

roth przedstawił towarzystwu: „Kalevala eli Karjalaisten Runoja Suomen vanhoista ajoista“ (Kalevala, czyli pieśni Karelskie z czasów starożytnych) w 32 pieśniach, składających się z 12.078 wierszy. W parę lat potem Lenroth zgromadził, a towarzystwo literatury fińskiej wydało 5000 przysłów, 1200 zagadek i bajek, następnie „Kanteletar“, czyli starodawne pieśni ludu fińskiego (21007 wierszy).

Dzięki temu, w 1841 r. Kalevala została przełożona na język szwedzki i przeszła do literatury europejskiej, ze szwedzkiego przełożona na niemiecki i na inne języki.

Rocznik towarzystwa „Suomi“ przez dłuższy czas z konieczności był wydawany w języku szwedzkim, ale dając studia z zakresu filologii fińskiej, historii Finlandji, wiersze patryjotyczne Runeberga, przesiąknięte miłością dla kraju, — stwarzał narodowe odrodzenie fińskie. Towarzystwo wydawało: szwedzko-fiński, łacińsko-fiński i niemiecko-fiński słownik; z biegiem czasu stworzyło popularną literaturę w języku fińskim i do dziś dnia jest głównym nakładcą książek fińskich.

Kupcy Algren, Bromberg, radca kameralny Rabbe i inni zapisali znaczne sumy na towarzystwo, zapisy te w 1900 r. wynosiły już 225.000 marek. Roczna subwencja rządu finlandzkiego wynosi 10.000 marek. Towarzystwo posiada własny gmach, na który otrzymało darmo plac i na budowę którego zebrano drogą składek 56.000 marek. Księgarski zakład towarzystwa daje dochodu 15.000 marek.

Fińskie towarzystwo literackie było przez pewien czas jakby encyklopedycznym, następnie pewne swe działy przekazało towarzystwom, które częstokroć rozpoczynały być, jako filje towarzystwa, jak naprz. Towarzystwo oświaty ludowej, „Starożytności Finlandji“, historyczne, Rodzimego języka, Fińsko-Węgierskie itd.

Współzawodniczy z tym towarzystwem „Szwedzkie

literackie towarzystwo Finlandji“. Powstało ono w 1885 r. a w odezwie, wzywającej do jego założenia, czytamy: „Kultura szwedzka w Finlandji posiada nader chlubną historję. Uświatniają ją takie imiona, jak: Geceliusy, Portan, Francen, Runeberg itd. Wraz z temi wybitnemi działaczami występował nieliczny szereg mniej znanych i już zapomnianych pracowników, których nieustanne zabiegi pomagały utworzeniu współczesnej kultury Finlandji. Ta kultura szwedzka miała swe prądy: kościelny — pod berłem królów z domu Wazy, oświecony racjonalizm w XVIII w., patetyczny światopogląd i ofiarne poczucie narodowe w wieku bieżącym. Z tych prądów powstał duch patryjotyzmu, który zrodził i podtrzymuje instytucje finlandzkie. On to rozwinął obok kultury szwedzkiej młody i energiczny ruch kulturalny fiński“. „Dotąd zgromadzono względnie mało danych o wielowiekowej pracy szwedzkiej w Finlandji. Odnosi się to całej dziedziny literatury wogóle. Powstanie i rozwój kulturalnych instytucji Finlandji wymaga jeszcze badań. Badanie ludowego języka szwedzkiego w Finlandji jest zaledwie rozpoczęte“.

Szwedzkie towarzystwo literackie w Finlandji ma przeto wielkie zadanie do spełnienia. W ciągu pierwszych kilku miesięcy istnienia towarzystwa zapisało się do niego 1066 członków i wniesiono, jako kapitał zakładowy, 144.950 marek. Wkrótce z zapisu skarbnika towarzystwa Wiktora Hekkerta towarzystwo otrzymało 81.500 marek. Towarzystwo także otrzymuje od skarbu finlandzkiego subwencję 10.000 marek. Rozwija się pomyślnie. Wydało już kilkadziesiąt tomów, dotyczących cywilizacyjnych wpływów szwedzkich i kultury szwedzkiej w Finlandji. Roczne zgromadzenie odbywa się 17 lutego w dzień urodzin Runeberga, czczonego tak przez Finów, jak i Szwedów finlandzkich, poety - patryjoty finlandzkiego, autora poematu

„Stella“ na tle wojny z Rosją 1808/9 r. Runeberg pisał po szwedzku, nie znał nawet języka fińskiego, ale prace jego są znane każdemu Finlandczykowi, jeżeli nie z oryginału, to z przekładów na język fiński.

Instytucją naukową, która do niedawna była wyłącznie ogniskiem wpływów szwedzkich, dzięki niej promieniujących na całą Finlandję, a w której obecnie krzyżują się i walczą wpływy fińskie i szwedzkie — jest uniwersytet w Helsingforsie. W 1640 r. powstał uniwersytet w Abo, akademja aboska na wzór upsalskiej. W 1827 r. gmach uniwersytecki w Abo spalił się wraz z miastem, wówczas to uniwersytet przeniesiono do Helsingforsu, przyczem na cześć Aleksandra I nadano mu tytuł Aleksandrowskiego. Przeniesienie uniwersytetu do stolicy kraju, siedziby głównego zarządu, a od 1863 r. i sejmów, miało duży wpływ na najwyższą uczelnię finlandzką. Tak np. w ciężkim dla Finlandji okresie Bobrikowa uniwersytet helsingforski przez swych profesorów i słuchaczy stał w przednich szeregach akcji politycznej.

Przed pięćdziesięciu laty (w 1858 r.) język fiński dopuszczono do dyskusji i dysertacji uniwersyteckich; dziś uniwersytet jest dwujęzyczny. Na fakultecie teologicznym po fińsku wykłada 7 profesorów, po szwedzku 1; na historyczno-filologicznym po fińsku 70, po szwedzku 19, dwóch wykłada w obu językach; na prawnym po fińsku 4, po szwedzku 3; na medycynie wszyscy profesoria wykładają po szwedzku, po fińsku kilku docentów; na agronomji wykłady odbywają się w obu językach, z przewagą szwedzkiego.

Dążenie finomanów do opanowania uniwersytetu odbija się jednak ujemnie na jego rozwoju naukowym. — Przed rokiem słyszałem w Helsingforsie, że w kołach szwedzkich jest popularną myśl założenia odrębnego uni-

wersytetu szwedzkiego, chociażby na ten cel należało zebrać potrzebny fundusz drogą składek.

Ale uniwersytet jest rzeczą bardzo drogą, subwencja państwowa uniwersytetu helsingforskiego na rok 1908 wynosiła 1,465.450 marek, subwencja w roku 1906 wynosiła 1,143.192 marek. Uniwersytet ma fundusze jeszcze z czasów szwedzkich. Tenuta dzierżawna za grunty, przezeń posiadane, wynosi 78.600 marek, procenty od kapitału 383.069 marek.

W budżecie uniwersytetu helsingforskiego dochód od słuchaczy stanowi bardzo skromną pozycję: 65.192 marek (w 1906 r.), gdyż słuchanie wykładów jest bezpłatne, istnieje tylko niewielka opłata za korzystanie z laboratoriów, oraz taksa egzaminacyjna od 6—45 marek. Finowie pragnęliby wytworzyć w jak najprędszym czasie liczny zastęp inteligencji fińskiej, muszą więc ją czerpać z ludu, dlatego też idzie im o uprzywilejowanie uniwersytetu. Stąd brak czesnego, stąd też instytucje kredytowe udzielają każdemu słuchaczowi za poręczeniem trzech obywateli, posiadających kredyt, pożyczkę na studia uniwersyteckie, wypłacalną perjodycznie w okresie studjów, a następnie amortyzującą się w ciągu pewnej ilości lat.

W r. 1908 uniwersytet w Helsingforsie liczył 2.104 słuchaczy, w tej liczbie 450 kobiet. W r. 1828 — 339, w r. 1858 — 364, w r. 1888 — 1.773, w r. 1892 — 1.852, w r. 1905 — 1.990.

Przeciętnie w okresie od 1903 do 1905 r. było na uniwersytecie na wszystkich fakultetach Finów 932, Finek 339, Szwedów 486, Szwedek 233. Obecnie przez Szwedów najmniej jest uczęszczany fakultet teologiczny, gdy w r. 1867 liczył on 15 Finów i 100 Szwedów, dziś liczy 111 Finów i 19 Szwedów. Zato na rolnictwie jest 66 Szwedów i tylko 9 Finów, co jest zrozumiałym, gdyż

wielka własność znajduje się w rękach Szwedów, a ona to dostarcza zapotrzebowania na wyższe studia rolnicze. Na filoz. — matematycznym stosunek młodzieży fińskiej do szwedzkiej przedstawia się następująco: Finów 354, Finek 91, Szwedów 277, Szwedek 65. W studjach historycznych udział Szwedów i Szwedek jest względnie znaczny. W 1903 r. było tam Finów 134, Finek 7, Szwedów 199, Szwedek 12; w 1905 r. Finów 209, Finek 225, Szwedów 110, Szwedek 164. Jeszcze do niedawna, do 1899 r., na fakultecie prawnym ilość Szwedów i Finów była jednaką (około 150), obecnie zaś przeważają Finowie. W roku 1903—5 było Finów 192, Finek 1, Szwedów 21, Szwedek 23.

Finowie wkrótce zawładną wszystkimi pastoratami i znaczną częścią urzędów. W politechnice także dawniej przeważali Szwedzi, w r. 1885/6 było 23 Finów, 119 Szwedów, a obecnie zaczynają liczebnie przeważać Finowie:

	Finów :	Szwedów :
1900/1	130	264
1901/2	155	263
1902/3	172	228
1903/4	174	220
1904/5	166	196
1906/7	204	182

Mamy więc nie tylko względny, ale i absolutny upadek ilości Szwedów w politechnice i uniwersytecie w kilku latach 1900—1906 r., z których dostarczają nam danych ostatnie roczniki statystyczne Finlandji. Wątpię, żeby to był przejaw tendencji stałej; sądzę, że — raczej tej okoliczności, iż w okresie Bobrikowa pierwiastek szwedzki bardziej ucierpiał niż fiński. Wiele posad Szwedów

dzi zniewoleni byli porzucić, a zajęli je nietylko Rosjanie, lecz i Finowie.

Pod względem ilości liceów (gimnazjów filol.) są obecnie pokrzywdzeni nie Finowie, lecz Szwedzi.

Finowie mają 18 liceów rządowych z 4.138 uczniami.

Szwedzi „ 8 „ „ z 1.550 „

Do liceów fińskich uczęszcza 274 Szwedów; do szwedzkich 44 Finów. Finn zatym ma większą łatwość kształcenia się w zakładzie naukowym w macierzystym języku wykładowym, niż Szwed. Ze względu na mniejsze bogactwo literatury fińskiej, licea, oparte na materiale literackim fińskim, nie dorównują szwedzkim pod względem cywilizacyjnym, chociaż nader obszernie uwzględniają w programach szkolnych język i literaturę szwedzką.

W liceach prywatnych istnieje koedukacja. Fińskich liceów prywatnych jest 8, uczy się w nich dzieci fińskich 3.821 (chłopców 1.675, dziewcząt 2.146), a szwedzkich 256. Licea te otrzymują subwencji państwowej 412.880 marek.

Szwedzkich liceów prywatnych jest 11 z 1.840 uczniami szwedzkiemi (chłopców 829, dziewcząt 1.011), a dzieci fińskich uczy się w nich 103. Szkoły te otrzymują 192.833 marek subwencji.

Szkoły realne i wydziałowe.

Finów: Szwed.: innych: razem:

Fińskie rządowe	14	375	81	7	463, chłopc. 463.
Szwedzkie rząd.	12	24	625	4	653, chłopc. 653.
Fińskie prywat.	15	1225	33	1	1259, chłopc. 585. dziewcząt 674.
Szwedzkie pryw.	8	106	401	6	513, chłopc. 247. dziewcząt 266.

Koedukacja, rozpowszechniona w Finlandji, powstała w znacznej mierze z powodu tego, że rzadko porożrzucana po kraju ludność w wielu miejscowościach nie mogła wytworzyć szkół, a zwłaszcza szkół narodowych, dla dzieci jednej płci, więc do szkół męskich zaczęto przyjmować dziewczęta, do szkół żeńskich chłopców.

Szkoły żeńskie rządowe.

Fińskie rządowe	9, uczen. 2.023, chłop. 0, innych narod. 150
„ prywat.	5, „ 945, „ 0, „ 42.
Szwedzkie rząd.	5, uczen. 1.022, chłop. 0, innych narod. —.
„ pryw.	6, „ 820, „ 40, „ 2.

Szkół ludowych wiejskich liczyła Finlandja w roku 1908 — 2.400, fińskich 2.040, szwedzkich 348, utrakwistycznych 12. W fińskich szkołach było 86.811, w szwedzkich 13.505 dzieci, razem 100.400. W szkołach miejskich powiatowych było 33.054 dzieci: 25.396 fińskich i 7.658 szwedzkich.

Ludność szwedzka stanowi wszystkiego 13 proc. ludności, procent jej wśród uczących się wszelkiej kategorii, jest znacznie większy, lecz to pochodzi z większego procentu Szwedów w średnich warstwach ludności. Udział Szwedów w wyższych i średnich zakładach naukowych względnie się zmniejsza.

Czynnikiem, który między innemi osłabia stan szwedzkiego posiadania w Finlandji, jest powszechne i równe prawo wyborcze, zaprowadzone w tym kraju w r. 1906. Petersburg zgodził się chętnie na zaprowadzenie powszechnego i równego prawa wyborczego w Finlandji, gdyż chodziło mu o osłabienie wpływów politycznych Szwedów finlandzkich. Politycy szwedomańskiego obozu wiedzieli, że ze zniesieniem istniejącej ordynacji

sejmowej, zapewniającej im większość w dwóch stanach, zmniejszą się ich siły w reprezentacji Finlandji, upadną do mniejszości poniżej nawet swego udziału w gospodarstwie kraju, ale godzili się na tę reformę, gdyż ona mobilizowała do obrony praw Finlandji masy. Szwedzi postarali się tylko osiągnąć proporcjonalne przedstawicielstwo, ważne jako gwarancja przedstawicielstwa mniejszości narodowej. Powszechne prawo wyborcze w Finlandji było w znacznej mierze wynikiem tych idei, które jako dogmaty polityczne przebiegały przez umysły inteligencji rosyjskiej w 1905 i 1906 r., nie krystalizując się w Rosji w formie instytucji, a które rozpaliły gorętsze żywioły Finlandji, bardziej do twórczości politycznej zdolne, niż sąsiedzi ich, Rosjanie.

* * *

Rząd rosyjski, który spodziewał się, że powszechne prawo wyborcze da większość ugodowych staro-finów, mocno się zawiódł, gdy jedną z większych grup w sejmie finlandzkim od zaprowadzenia powszechnego prawa wyborczego stali się finlandzcy socjaliści demokraci, którym hasła międzynarodowe i zasady marksistowskie nie przeszkodziły być energicznymi obrońcami prawnopolitycznej odrębności Finlandji.

Ciaży jednak nad socjalną demokracją Finlandji przyzwyczajenie do przesadnych rachub na ruch rewolucyjny rosyjski, na proletarijat Rosji, który ma zapewnić wolność i samodzielność Finlandji. Tak np. na zjeździe socjalistów fińskich Nuorten oświadczył, że najlepsze siły Rosji powołane są urządzić przyszłość państwa rosyjskiego i dać Finlandji wolność. Jak widać z protokołu tammerforskiego zjazdu, redaktor gazety „Tyomies” Walpas, powiedział: „Ponieważ myśmy obecnie oddzielili się od burżuazji, to

należy nam szukać nowych sprzymierzeńców. Ma się rozumieć, znajdziemy setki tysięcy tych, którzy w Rosji walczą o wolność (?). Oni stworzą nam lepszą przyszłość i bardziej trwałe gwarancje, niż wspólna akcja z naszą, małąliczebną burżuazją. Nowe przymierze zupełnie zabezpieczy przyszłość i wewnętrzną samodzielność Finlandji“. W czerwcu 1908 r., organ socjalnej demokracji Finlandji „Tyomies“ pisał: „Gdyby rząd rosyjski opierał się na mocnych podstawach, gdyby go podtrzymywała większość narodu, to doprowadziłby kraj nasz do nieuniknionej zguby; zrusyfikowanoby nas i uciskanoby, nie licząc się ani z myślami, ani z postępami naszymi. Na szczęście, reakcja rosyjska nie posiada tyle siły, ile okrutnych pożądań. W okresie samowoli administracyjnej Bobrikowa, gdy nas uciskano, w Rosji nieliczna, uprzywilejowana przez państwo klasa miała więcej siły, niż obecnie. Teraz jest całkiem co innego, chociaż nieliczny pierwiastek uprzywilejowanej warstwy znowu zamyśla utrwalić swą władzę na dawnych zasadach i zająć się upuszczaniem krwi kipiącej w całej Rosji rewolucji (!), nie pojmując tego, że ta rewolucja to większość narodu (?)“ (Nr 109 z roku 1908). Na zjeździe 1906 r. oklaskiwano cytate z socjalistycznego pisma fińskiego „Socialistinen etika kanslehti“, z artykułu O. Knusinen (Nr 17, str. 397, r. 1906, artykuł „O polityce i samorządzie narodowym“): „Spróbujcie zrealizować demokrację przy pomocy nowego sejmu: jest to wszystko jedno, co samego siebie za włosy z wody wyciągać. Osiągnąć to można tylko drogą rewolucji... Cóż teraz czynić?... Odpowiedzi na to innej niema, tylko następująca: zbierajcie szybko i regularnie zapasy broni. Wielki strajk jest tylko jednym ze środków rewolucji, ale jest to środek nieskuteczny przeciwko naszemu najgor

szemu nieprzyjacielowi, wyższemu rządowi. Potrzebną jest siła“.

W 1906 roku, wybuchł bunt marynarzy rosyjskich w Sweaborgu, czerwona gwardja finlandzka wzięła w nim udział. Senat czerwoną gwardję rozwiązał. Knusinen pisał wówczas z tego powodu: „Ma się rozumieć, nie pozostawimy tego bez odpowiedzi. Jabyśmy ze swej strony proponował odpowiedź następującą: odtąd każdy z nas jest czerwonym gwardzistą. — Jeżeli przyjmujemy tę odpowiedź, będziemy mieli stotysięczną armję, dzięki której odniesiemy świetne zwycięstwo“.

Otóż, zamiast wytwarzania realnej siły, socjalistyczna partja finlandzka częstokroć podtrzymuje myśl, że ona ku pożytkowi Finlandji już istnieje w sąsiedniej Rosji. Stąd też socjalna demokracja finlandzka w ciągu krótkiego swego żywota na arenie sejmu zdradza dużą skłonność do postulatów bez akcji. Są to zresztą postulaty, które nie mieściły się w programach socjalistycznych partji niemieckich, francuskich, włoskich i t. p., gdyż te narody państwowe są, że tak powiem, syte organów państwowych i mogą oddawać się marzeniom, jak niektóre z nich będą zanikały w miarę ewolucji społecznej.

Takim organem, skazywanym na zanik nie tylko przez socjalistów, ale i przez humanitarnych demokratów różnych radykalnych odcieni, — jest armja. Państwo finlandzkie ma ów organ obciążony od kilku lat. Otóż wysuwa się — postulat odrębnej armji finlandzkiej.

Wielu socjalistów fińskich dosyć wstydliwie traktuje ten postulat. Gdy rozmawiał w r. 1908 z wybitnym posłem do sejmu z tej partji, to mówił on o erfurckim programie, o szkodliwości militarizmu, o potrzebie milicji narodowej itd. Ale ostatecznie wydobyłem z niego wyznanie, że będą negatywnie zachowywali się względem

rekrutacji rosyjskiej w Finlandji, a nie będą zwalczali projektu odrębnej armji finlandzkiej, chociaż on przynajmniej osobiście nie uważa za możliwe, aby socjalna demokracja pozytywnie pracowała dla jej odbudowania. Mniej więcej analogiczne stanowisko w danej sprawie zajął socjalistyczny kongres młodzieży finlandzkiej w Nikolaistad'cie w roku 1908. Kongres oświadczył ¹⁾: „1) Wojsko jest głównym środkiem, używanym przez klasę rządzącą do walki z proletariatem, a także najlepszym środkiem w rękach kapitalistów, którzy zawojowują i ujarzmiają inne narody, pozbawiając ich dobrobytu. 2) Wówczas tylko runie kapitalizm, gdy zniesiony zostanie militarizm; to też młodzież proletariacka musi energicznie występować przeciwko militaryzmowi, używając w tym celu tych wszystkich środków, które wypracowała socjalna demokracja dla realizacji swych celów ostatecznych“. Oprócz tego uchwalono, że młodzież proletariacka winna odrzucić wszelkie domaganie się Rosji w kierunku militarizmu.

Partja socjalistyczna jest najliczniejszą partją tych sejmów finlandzkich, które funkcjonowały na zasadach powszechnego prawa wyborczego. Otrzymała też przy trzech ostatnich wyborach największy procent głosów. Losem Finlandji stało się rokrocznie rozwiązywanie sejmu, a socjaliści byli jednym z ważniejszych czynników, wywołujących to postępowanie rządu.

Socjalna demokracja finlandzka jest bardzo popularną wśród niższych warstw ludności fińskiej. Ilość głosów oddanych za socjalną demokracją, niemal trzykrotnie przewyższa ilość głosów robotników fabrycznych, których

¹⁾ Cytaty z protokołów socjalistycznych kongresów i pism finlandzkich z ostatnich lat — czerpiemy z „Finlandzkiej Gazety“, organu oficjalnego. Gazeta ta dobiera cytaty tendencyjnie, ale ich nie fałszuje. Finlandja.

Finlandja liczy wszystkiego 114.000. Z bezrolnej ludności wiejskich okręgów Finlandji 50% głosów przypada socjalistom, szczególne powodzenie mającym na północy gubernji Aboskiej, Tawasthuskiej i Kuopioskiej. Przywódcami socjalnej demokracji są przeważnie ludowi nauczyciele i nauczycielki. Z akademickim wykształceniem socjalni demokraci mają też kilku przedstawicieli.

* * *

Statystyka partji finlandzkich przedstawia się jak następuje:

Partja	Absolutna ilość głosów			Odsetki		
	1907	1908	1909	1907	1908	1909
Socjalni demokraci	329.946	310.826	336.896	36·7	38·0	39·8
Starofini	243.573	205.899	199.208	27·1	25·0	23·5
Młodofini	121.604	115.201	121.137	13·5	14·1	14·4
Szwedzka partja narodow.	112.267	103.146	104.107	12·5	12·6	12·3
Partja agrarna	51.242	51.156	50.149	5·7	6·3	6·7
Partja chrześc.-robotnicza	13.301	18.848	23.129	2·1	—	0·3
Drobne grupy	18.557	7.800	2.750	6·9	1·0	0·3
	899.347	817.337	847.224			

Grupa oporu czynnego, jako taka, nie brała udziału w walkach wyborczych. Jest ona wogóle grupą militarną, a o jej wpływach w okresie 1900—1905 r. stanowiła energja jej członków.

* * *

W ciągu trzech lat, trzy razy Finlandczycy zmuszeni byli stawać do urn wyborczych, a w 1907 r. szli do nich z nadzieją, że nowy sejm, obrany na zasadzie powszech-

nego i równego prawa wyborczego bez różnicy płci, stanie się budowniczym lepszych form życia politycznego i społecznego. Manifest listopadowy z 1905 r. zniósł bowiem manifest z 1899 r., oraz zarządzenia rusyfikacyjne okresu Bobrikowa, a wszystko zdawało się zapowiadać lepszą przyszłość, chociaż kompetencja sejmu nie uległa zmianie.

Ustawa sejmowa z r. 1869, oparta na akcie konstytucji szwedzkiej z r. 1772, pozostawia monarsze nie tylko prawo sankcji uchwał sejmowych, jak to czynią wogóle konstytucje europejskie, lecz i prawo wyłącznej inicjatywy zmian ustaw zasadniczych. Deputowani na mocy § 29 mają prawo wnoszenia mocji (projektów), dotyczących wydawania lub zmiany praw, które zależą od zgodnej decyzji sejmu i monarchy, ale nie wolno im wnosić do sejmu mocji, dotyczących praw zasadniczych lub organizacji sił zbrojnych morskich i lądowych. W tych sprawach sejm może uchwalać tylko petycje do tronu.

Konstytucja finlandzka, jak już wskazywaliśmy, uznaje również tak zwane ekonomiczne lub administracyjne prawodawstwo, które może być wydawane bez sejmu.

Kompetencja sejmu w sprawach gospodarczych nie jest pełną, np. taryfa cłowa jest wyjętą z pod kompetencji sejmu i może być bez jego zgody regulowaną przez władzę wykonawczą. Pomijając ogromne znaczenie taryf cłowych dla polityki ekonomicznej państwa, zaznaczamy, że dochód z ceł w Finlandji stanowi trzydzieści kilka procent wszystkich wpływów państwowych, wynosząc w roku 1904 36·4 miliona marek. W ten sposób ważna pozycja budżetu dochodowego leży poza kompetencją sejmu. Dodać do tego należy, że cały szereg pozycji budżetowych nie może być zniesiony przez uchwałę sejmową. To też wszystkie partje finlandzkie żądają zwiększenia

budżetowych praw sejmu. Najbardziej skromna w sprawie postulatów politycznych partja staro-fińska także uznaje finansową kompetencję sejmu za niedostateczną i żąda jej rozszerzenia.

Prawo interpelacji członków sejmu jest bardzo skrepowane: interpelacja musi być wnoszoną na piśmie, następnie samo jej rozważanie poddaje się w sejmie głosowaniu bez dyskusji. Dawna ustawa sejmowa nie знаła wcale interpelacji. Jest to więc krok naprzód i nowy czynnik konfliktu między Rosją a Finlandją. Wogóle rząd finlandzki w wielu sprawach staje między młotem a kowadłem: zaspokojenie domagań się Petersburga wywołuje konflikt z sejmem, odmowa zaś w myśl dążeń sejmu — wywołuje konflikt rosyjsko-finlandzki.

Programy wszystkich partji finlandzkich z 1907 r. — wówczas to one sformułowały nowe platformy wyborcze — zawierały postulaty nader szerokie. Socjalna demokracja, posiadająca 40% miejsc w sejmie, domagała się zniesienia veto monarchy, obalającego uchwały sejmowe: zamiast tego miało nastąpić veto odraczające do powtórnego rozpatrzenia lub referendum. Socjalna demokracja, młodofini i szwedomani domagali się prawa nieograniczonej inicjatywy poselskiej. Partja młodo-fińska domagała się „restytucji — praw konstytucyjnych w zupełności“, grożąc, że się nie uspokoi, aż zapanuje w kraju „legalność“, a konstytucja obejmie należycie zagwarantowaną odpowiedzialność władzy wykonawczej. Rozległa reforma agrarna, uwłaszczająca bezrolnych, reforma gminy miejskiej i wiejskiej na zasadach demokratycznych — były to też popularne w Finlandji postulaty.

Otóż, gdy cała Finlandja sądziła, że staje u progu ewolucji swych instytucji politycznych w kierunku zapew-

nienia praw krajowi i jednostce, gdy pamięć zwycięstwa nad polityką rusyfikacyjną okresu Bobrikowa napełniała Finlandczyków otuchą na przyszłość, — wtedy zaszły okoliczności świadczące, że wszystko to było pracą syzyfową. Spojona z Rosją Finlandja jest zależną nie od psychicznego stanu własnego, nie od układu własnych sił, lecz od akcji lub reakcji rosyjskiej.

Znoszenie prawno-państwowej odrębności Finlandji od 1906—1910 r.

„Wstąpienie na tron Aleksandra II wywołało nadzieje na różne swobody. Mnie zaś zasmuciła śmierć Mikołaja I. Dla mnie było jasnym, że tylko silna ręka monarchy mogła nas ochronić, że ze zjawieniem się wolnościowych instytucji w imperjum rozpocznie się prawdziwe nasze nie-szczęście. Swobodę otrzymamy, lecz swobodę posyłania deputowanych naszych do jakiegoś zgromadzenia narodowego — w Moskwie“ — pisał znany pisarz finlandzki Snellman przed pięćdziesięciu laty.

Zdawaćby się mogło, że druga połowa panowania Aleksandra III, pierwsze dziesięciolecie rządów Mikołaja II, kiedy systematycznie znoszono odrębność Finlandji, dostarczają dowodów na obalenie opinii Snellmana, jakoby absolutyzm rosyjski ochraniał odrębność Finlandji. Faktem jest jednak, że różnica formy rządu dwóch państw, spojonych unją realną, łatwiej konserwuje odrębność państwową każdego z nich, nie zdradza bowiem kwestji wspólnych organów dla wspólnych spraw. Stłumiona w swych przejawach opinia publiczna Rosji, w okresie zenitu rządów absolutnych w tym czasie, tj. w dobie Mikołaja I, nie mogła zaczepnie działać względem Finlandji. Ale już od Aleksandra III absolutyzm rosyjski utracił dawny swój charakter, polegający na wyniosłym stosunku do opinii publi-

cznej, której objawów nie lubił tolerować. Przeciwnie, tym prądom opinii, które w swej konsekwencji nie są dla niego niebezpieczne, staje się bardzo życzliwy, chce znaleźć w nich poparcie. Takim prądem jest rosyjski nacjonalizm, występujący wrogo względem narodowości nierosyjskich, t. zw. „inorodców“. „Rosja dla Rosjan“ było hasłem programowym rządów Aleksandra III. Współczesna reakcja rosyjska podnosi znów to hasło. Otóż absolutyzm rosyjski w chwilach swego przełomu okazuje najwięcej ekspansji w kierunku Finlandji.

Już z końcem 1905, a przynajmniej na początku 1906 r. rząd przekonał się o słabości wolnościowego ruchu, którego kontury wyolbrzymiały się poprzednio w wyobraźni wskutek ogólnego zamętu. Stając się pewny Rosji, organizując i opierając się na reakcji rosyjskiej, rząd stał się pewnym zwycięstw nad odpornością Finlandji.

Finlandja weszła w okres bardzo krytyczny dla swej odrębności prawno-państwowej, nawet dla autonomji. Jej instytucje będą łamane równie przez objawy absolutyzmu, jak i konstytucjonalizmu rosyjskiego. Ten ostatni wysuwa z natury rzeczy kwestję organu wspólnego, łączącego dla dla spraw wspólnych organy prawodawcze Rosji i Finlandji, a wobec stosunku sił tych ciał politycznych — kwestję podporządkowania sejmu finlandzkiego Dumie rosyjskiej, rządu finlandzkiego — Radzie ministrów.

W 1906 r. 5 marca (20 lutego) wydane zostały w Rosji prawa zasadnicze. Znamionowały one dążenie rządu rosyjskiego do ograniczenia sfery ustępstw politycznych, zapowiedzianych w manifeście październikowym, ograniczały kompetencję Dumy, ograniczały prawo inicjatywy prawodawczej posłów do spraw, nie objętych ustawami zasadniczymi. Ustawy zasadnicze miały stać się tarczą przeciwko projektom o wywłaszczeniu, przeciwko autonomji Króle-

stwa, zawierały też inkorporację Finlandji, uznając ją za część terytorjum Rosji. „Wielkie Księstwo Finlandzkie, stanowiąc nierozdzieloną część państwa rosyjskiego, w wewnętrznych swych sprawach rządzone jest przez instytucje odrębne na mocy odrębnego prawodawstwa“ (art. 2 Ustaw zasadniczych z 1906 r.).

Otóż ów paragraf jest negacją odrębności prawno-państwowej Finlandji, i z tej to negacji prawodawstwo rosyjskie miało wyciągnąć i już wyciągnęło konsekwencje. Musiało to nastąpić niebawem. Udział czerwonej gwardji w powstaniu sweaborskim, wyrok sądu nadwornego w Abo w sprawie „Wojmy“, uznający przywiezienie znacznego zapasu broni tylko za naruszenie przepisów cłowych, i nie uznający przestępstwa w zbrojeniu ludu, chronienie się rewolucjonistów rosyjskich do Finlandji, poszukiwania, jakie z tego powodu przez policję rosyjską były czynione, protesty przeciwko temu, wnoszone przez socjalną demokrację finlandzką — wszystko to przyspieszało konflikt rosyjsko-finlandzki.

„Jeszcze poczta finlandzka wbrew prawom zasadniczym, wymagającym, żeby zarząd kraju ulegał tylko władzom miejscowym, pozostaje w zależności od rosyjskiego ministerstwa spraw wewnętrznych. Jeszcze wbrew finlandzkim prawom zasadniczym Rosjanie pozostają w kancelarji generał-gubernatora i sekretarjatu stanu. Jeszcze widzimy wciąż żandarmów rosyjskich na przystankach kolejowych. Jeszcze nie zniesione bezprawia; Kalle Prokope, który winien był za popełniony tu występki być sądzonym przez sąd finlandzki, został zaciągnięty wbrew prawom Finlandji do Rosji i tam jest sądzony przez sąd wojenny i pozostaje w więzieniu rosyjskim. Jeszcze nie wydano, chociaż to było zapowiedziane przez manifest z 1905 r. oraz ukaz z 20 sierpnia 1906 r., prawa o wolności druku, zgroma-

dzeń i związków; nie mamy dotąd praw, któreby usunęły nienawistne szczątki systemu cenzury, zarządu do spraw prasowych, i pozostaje niepewność w tym ważnym zakresie. Są jeszcze postanowienia, których nie zmieniono tak, żeby były zgodne z prawami Finlandji; a pomimo tego petycje sejmu z 1907 r., domagające się zrealizowania zasad manifestu listopadowego, pozostają bez odpowiedzi“ — pisał w czerwcu 1908 r. „Wiborgs Nyheter“, przedstawiając niepewne, nieokreślone położenie Finlandji, wymagając od wyborców i posłów męstwa dla restytucji praw Finlandji.

Zamiast restytucji tych praw, nastąpiły nowe wyłomy w konstytucji finlandzkiej.

W marcu 1908 r. rozwiązano sejm finlandzki drogą zatwierdzenia przez monarchę opinji rosyjskiej Rady Ministrów. Nie miało to precedensu w historii Finlandji.

Wkrótce potem, 2 czerwca (20 maja) 1908 r. wydano nowy porządek referowania spraw finlandzkich, mocą którego sprawy finlandzkie, posiadające ogólnopństwowe znaczenie, t. j. znaczenie i dla Rosji, winny być referowane cesarzowi przez rosyjską Radę Ministrów.

„Finlandja jest państwem, a nie gubernją. Dlatego nie można nią rządzić mimochodem i wśród nawału spraw bieżących“ — pisał w 1811 r. w najpoddanniejszym raporcie Spieranskij.

Otóż, w ciągu niemal stulecia u boku cesarza i wielkiego księcia Finlandja miała ministra sekretarza stanu, jako referenta swych spraw. 13 (1) sierpnia 1891 roku na początku okresu unifikacyjnego wydano ministrowi sekretarzowi stanu instrukcję, aby w sprawach, równomiernie dotyczących Cesarstwa i Księstwa, zapytywał o opinię odpowiedniego ministra imperjum przed przedstawieniem sprawy cesarzowi. Lecz tu o tym, czy sprawa dotyczy i Rosji, decydował finlandzki minister sekretarz stanu. Ale

ponieważ do każdej sprawy, podlegającej decyzji lub sankcji monarszej, dołącza się opinię generał-gubernatora, który jest organem Rosji w Finlandji, więc interesy rosyjskie były tu zagwarantowane, i sprawa mogła być zawsze skierowana przez monarchę do odnośnego ministerjum Cesarstwa. Natomiast przepisy z 1908 r. oddają rosyjskiej Radzie Ministrów nadzór nad prawodawstwem sejmowym i administracyjnym Finlandji; one właściwie przeobrażają Finlandję z państwa na gubernję, posiadającą zarząd odrębny, ale podległy centralnemu organowi prawodawczemu. Jest to prawo, wydane dla Finlandji nie w porządku prawodawstwa finlandzkiego, bez wiedzy i zgody sejmu finlandzkiego, wbrew prawom zasadniczym Finlandji.

Prawa Rady Ministrów do kontroli prawodawstwa Finlandji opiera Stołypin w swej mowie, wygłoszonej 18 (5) maja 1908 r. w Dumie, na art. 2 ustaw zasadniczych Rosji, oraz na 120 art. ustawy z 1908 r. o Radzie Ministrów, opiewającym, że „Imperjum jest zarządzane przez zjednoczony rząd”. Art. 120 w dalszym ciągu powiada jasno, że Rada Ministrów jednoczy działalność ministrów i głównych zarządzających poszczególnymi wydziałami w sprawach tak prawodawstwa, jak i wyższego państwowego zarządu. W ten sposób uznaje się wydanie praw zasadniczych za akt wcielenia Finlandji, jakgdyby jednostronny akt, dokonany przez Rosję, pod względem legalnym mógł niweczyć wszelkie zobowiązania jej naturalnych przedstawicieli, gwarantujących odrębność prawno-państwową Finlandji. Następnie, do zjednoczonych władz imperjum nie należą bynajmniej władze Finlandji: minister sekretarz stanu, senat finlandzki itd.

Konsekwencją powyższej interpretacji byłoby poddanie całego prawodawstwa Finlandji Dumie i Radzie Państwa, gdyż wedle 86 art. praw zasadniczych „żadne prawo

nie może być wydane bez aprobaty Rady Państwa i Dumy Państwowej”. Otóż ów 86 art. znajdzie zastosowanie w sprawach finlandzkich. *L'appétit vient en mangeant*.

Jakkolwiek treść uchwały Rady Ministrów z dnia 2. czerwca (20 maja) ma na widoku przedstawianie do opinii Komitetu ministrów tylko tych spraw finlandzkich, które dotyczą imperjum, jednak praktyka Rady Ministrów poszła jeszcze dalej. Rada Ministrów wkrótce potem zatwierdziła projekt senatu finlandzkiego z 1902 r. o opłacie stempłowej, aczkolwiek dotyczy on dziś wyłącznie Finlandji.

D. 9 marca (24 lutego) 1908 r. w Radzie Ministrów były rozpatrywane następujące sprawy Wielkiego Księstwa Finlandzkiego: a) odpowiedź sejmu na projekt Najwyższy o dzierżawie gruntów w powiatach; b) odpowiedź sejmu na projekt przepisów o wypuszczaniu wołów na pastwiska; c) asygnowanie ze skarbu Finlandji 25.000 marek Finlandzkiemu Towarzystwu Geograficznemu; d) udzielenie prywatnej szkole przemysłowej bjerneborskiej zapomogi na rok 1910 w kwocie 5400 marek; e) posłanie dyrektora kolei żelaznych finlandzkich, Augusta Granfelda oraz inżyniera tych kolei na piąty kongres kolejowy do Kopenhagi¹⁾. W mowie swej d. 18 (5) maja w Dumie, Stołypin wspominał, że sprawy „krowno” (do krwi) poruszające Rosję rozpatrują się przez władze finlandzkie bez wiedzy rosyjskich. Co to są za sprawy, tego próbka jest powyższy spis. O co tu idzie? O poddanie centralizmowi rosyjskiemu wszelkich spraw Finlandji, o urobienie Finlandji na obraz i podobieństwo Rosji.

¹⁾ Na mocy opinii rosyjskiej Rady Ministrów zostało postanowione, że Finlandja nie ma prawa posyłać żadnych delegatów na kongresy międzynarodowe. Finlandczycy mogą być na takich kongresach tylko jako osoby prywatne i winni należeć do delegacji rosyjskiej.

Rada Ministrów wypracowuje dyrektywę dla rządu finlandzkiego. Np. gdy rozpatrywała projekt senatu o odpowiedzialności senatorów wobec sejmu, Rada Ministrów odrzuciła ów projekt, polecając senatowi wypracowanie prawa o interpelacji na wzór istniejącego w Dumie rosyjskiej.

Tamując działalność sejmów finlandzkich przez rozwiązywanie sejmu, Rada Ministrów uznała wszelkie akty rozwiązanego sejmu za nieprawomocne. Lecz wobec tego, że wśród projektów, przyjętych przez rozwiązany sejm z 1908 r., był projekt reformy agrarnej, bardzo popularny wśród szerokich mas ludności Finlandji, Rada Ministrów zrobiła dla niego wyjątek ze swej teorii.

Przeciw nowemu porządkowi przedstawiania spraw Finlandji do decyzji monarchy przez Radę Ministrów i przeciwko poddaniu pod kuratelę tej ostatniej całego zarządu kraju — sejm finlandzki protestował wielokrotnie adresami do tronu, lecz było to bezskuteczne i adresy ignorowano.

Wtym wyniku nowy konflikt rosyjsko-finlandzki wskutek nie załatwionej, lecz odroczonej sprawy wojskowej w Finlandji. Już przed manifestem z 18 listopada, mającym na celu przywrócenie stanu prawnego w Finlandji, został wydany 29 (16) marca 1905 r. manifest, w którym powiedziano: „Przychylając się do prośby stanów finlandzkich o załatwienie sprawy wojskowej w Finlandji i biorąc pod uwagę, że ostateczne rozstrzygnięcie tej prośby nie może nastąpić przed zakończeniem prac specjalnie ustanowionej komisji dla rozgraniczenia sfer ogólnopañstwowego i miejscowego finlandzkiego prawodawstwa, uznaliśmy za dobre tymczasem utrzymać zastosowanie przepisów o powinności wojskowej w Finlandji z dnia 12 lipca (29 czerwca) 1901 r. na zasadach wyrażonych w propozycji

Naszej z tejże daty stanom sejmowym“. Propozycja ta polegała na tym, że skarb finlandzki w ciągu lat 1905—1907 roku zapłaci rosyjskiemu skarbowi państwa pewną sumę na cele wojskowe. Wysokość tej kwoty propozycja określała na 10 mil. marek, które miały być pokryte z funduszu milicyjnego i uzupełnione rocznym kredytem 1,800.000 marek ze skarbu cywilnego. Jakkolwiek na sejmie rozlegały się głosy, że Rosja, pozbawiwszy Finlandję armji, tego jej naturalnego organu państwowego, obecnie nakłada na nią kontrybucję, jednak propozycja powyższa została przez sejm przyjętą. Decyzja sejmu otrzymała sankcję. W grudniu 1905 r. senat zwrócił się z wiernopoddańczym przedstawieniem o środkach przygotowawczych do utworzenia armji finlandzkiej. Lecz to przedstawienie nie zostało uwzględnione. Sejm 1907 r. otrzymał propozycję przekazania skarbowi rosyjskiemu środków na cele wojskowe za r. 1906 i 1907. Sejm wstawił na ów cel do budżetu 20 mil. marek, lecz zaznaczył tymczasowy charakter tego wydatku i konieczność rozstrzygnięcia sprawy wojskowej w drodze prawodawczej. Budżet był ułożony zgodnie z decyzją sejmu. Ale sejmowi zakomunikowano, że monarcha pozostawia sobie prawo zarządzać sumami cywilnego i milicyjnego funduszy. W ten sposób powstał konflikt prawny.

Sejm oraz senat finlandzki uważają, że monarcha nie może bez zgody sejmu nakazać wnoszenie do skarbu rosyjskiego wynagrodzenia pieniężnego wzamian za powinność wojskową. Opinia ta opiera się na prawach zasadniczych Finlandji, które uznają istnienie wojsk fińskich. Prawa te nie mogą być zmienione przez akt monarszy bez zgody sejmu. Ilość wojska finlandzkiego na stopie pokojowej określa sejm, który ustanawia budżet, dodając potrzebne sumy do funduszu milicyjnego. Art. 122 ustawy z 1878 r.

o powinności wojskowej mówi: „określenie, urządzenie i utrzymanie wojsk zależy wyłącznie od cesarza i wielkiego księcia. Wydatki na ten cel czerpie się z milicyjnego funduszu, lecz potrzebne dodatkowe sumy pokrywają kredyty, uchwalone przez stany sejmowe“. Otóż jak tę sumę określa sejm, tak równie on też ma prawo określać wysokość subwencji na wspólne potrzeby państwowe.

Dn. 23 października w „Finlandzkiej Gazecie“ (w języku rosyjskim) ogłoszono następujący manifest:

„Z łaski Bożej My, Mikołaj drugi, cesarz i samodzięca wszechrosyjski, król polski, wielki książę finlandzki itd. itd. Podajemy do wiadomości naszym wiernym poddanym: Obrona Tronu i Państwa stanowi najpierwszy i najświętszy obowiązek wszystkich Naszych wiernych poddanych. Ustanowienie tego obowiązku i równomierne rozłożenie ciężarów między ludnością państwa jest sprawą ogólnopaństwową i dlatego nie może być ostatecznie rozstrzygnięte w porządku lokalnego prawodawstwa.

„Stwierdzając, że kwestja wypełniania powinności wojskowej przez ludność Finlandji podlega ostatecznemu rozstrzygnięciu w porządku prawodawstwa ogólnopaństwowego, uznaliśmy za dobre tymczasowo, aż do takiego rozstrzygnięcia nie pociągać mieszkańców Wielkiego Księstwa Finlandzkiego do pełnienia osobistej powinności wojskowej, a wzamian za to nałożyć na skarb finlandzki obowiązek wnoszenia do skarbu państwa, jak już to było wnoszone uprzednio na mocy Manifestu Naszego z 29 (16) marca 1906 r., dalszych rocznych opłat na zasadach następujących:

„1) Opłaty na potrzeby wojskowe mają być oznaczone: w 1908 i 1909 r. po 10 mil. marek, a w latach następnych w wysokości wskazanych w specjalnej propozycji Naszej z tejże daty.

„2) Źródłem dokonania tych opłat za 1908 i 1909 rok są dochody funduszu milicyjnego, uzupełnione oszczędnościami cywilnego funduszu.

„3) Ponieważ przeniesienie dalszych po 1909 r. opłat wojskowych na fundusz cywilny mogłoby pociągnąć pewne trudności w pokryciu innych niezbędnych wydatków, zaspakajanych z tego funduszu, przeto opłaty za 1910 rok i następne lata mają być pokryte z milicyjnego funduszu, uzupełnionego funduszami, uchwalonemi przez sejm finlandzki, zgodnie z zasadą propozycji Naszych.

„4) Opłaty na potrzeby wojskowe wnoszą się w terminie, określonym przez porozumienie ministra skarbu z generał-gubernatorem Finlandji, jednak nie później, jak w ostatnim kwartale każdego roku, przyczem 20 mil. marek za 1908 i 1909 r. wypłaci się nie później, jak w ostatnim kwartale b. r.

„Na oryginale własnoręcznie podpisano
Mikołaj“.

Liwadja, 7 października (24 września) 1909 r.

Widzimy, że między wydaniem a ogłoszeniem powyższego manifestu przeszło dwa tygodnie czasu, gdyż ogłoszenie natrafiło na opozycję senatu. Senat złożył monarsze raport, dowodzący nielegalności tego aktu. Pewna część senatorów następnie podała się do dymisji. Pozostali senatorowie przy rozpatrywaniu tej sprawy w senacie oświadczyli, że nie mogą wziąć udziału w głosowaniu nad sprawą ogłoszenia manifestu, gdyż już przedstawili w raporcie do tronu swą opinię o nielegalności manifestu. Z nowomianowanych senatorów Kraac oświadczył, że nie zdołał sobie jeszcze wyjaśnić sprawy; wszyscy inni nowomianowani senatorowie: hr. Berg, Wirenius, Gełgund, Silman

głosowali za ogłoszeniem manifestu. Gienerał-gubernator Bekman popierał tę opinię; przeciwko ogłoszeniu oświadczył się tymczasowy prokurator senatu. Senatorowi Kraacowi poruczono przedłożenie monarsze przedstawić sejmowi.

Otóż wedle przedłożenia w 1908 i 1909 r. ma być zapłacone po 10 mil., w 1910 — 11 mil., w 1911 — 12 mil., w 1912 — 13 mil., w 1913 — 14 mil., w 1914 — 15 mil., w 1915 — 16 mil., w 1916 — 17 mil., w 1917 — 18 mil., w 1918 — 19 mil., w 1919 i następnych — po 20 mil. marek. O ile jednak osobista powinność wojskowa byłaby rozszerzona na obywateli W. Ks. Finlandzkiego przed powyższymi terminami, to dalsza wypłata skarbu finlandzkiego na rzecz skarbu państwa Rosji będzie znieśiona. To przedłożenie, aprobowane przez cesarza 24 sierpnia, poszło pod obrady sejm 2 października.

Przy debatach sejmowych nad nim, starofinowie oświadczyli, że aczkolwiek porządek wydania manifestu jest niezgodny z prawami zasadniczymi, to jednak dla dobra kraju trzeba iść za przykładem sejmów 1905 i 1907 roku i uchwalić żadaną sumę. Szwedomani i młodofinowie oświadczyli, że chociaż przedłożenie, zdaniem ich, nie nakłada nadmiernego ciężaru na Finlandję, jednak wobec naruszenia praw zasadniczych głosują przeciw niemu. Socjaliści bardzo kategorycznie oświadczyli się przeciwko przedłożeniu. Poszło ono jednak do komisji praw zasadniczych i wydatków. Komisja postanowiła przedłożenie odrzucić oraz uchwaliła, aby sejm zwrócił się do tronu z prośbą o załatwienie kwestji wojskowej w Finlandji w porządku, przepisany przez prawa zasadnicze. Sejm 17 (4) listopada uchwalił następującą rezolucję: „Nie mając możliwości przyjęcia przedłożenia W. C. M. sejm prosi o rozstrzygnięcie kwestji wojskowej w drodze, wskazanej przez

ustawy zasadnicze kraju“. D. 18 (5) tegoż listopada wydany został manifest, rozwiązujący sejm i rozpisujący nowe wybory na d. 1 marca 1910 r.

Będzie to od 1906 r. czwarty sejm, Finlandja będzie wprost znużona powtarzającymi się co roku wyborami; procent, biorących udział w głosowaniu, zdradzał już tendencję do zmniejszania się. Jest też rzeczą oczywistą, że po sejmie 1910 r. nastąpi zmiana ordynacji wyborczej drogą zamachu stanu.

Przez długi czas pracowała w Petersburgu komisja mieszana rosyjsko-finlandzka dla określenia spraw wspólnych dla Finlandji i Cesarstwa. Finlandczycy musieli tę komisję opuścić. Członkowie rosyjscy komisji: Deitrich, Miasojedow, Borodkin, Jakunczikow, Korewo wypracowali projekt następujący:

Prawa i postanowienia, których działalność rozszerza się na W. Ks. Finlandzkie, wydawane są:

1) w porządku, ustanowionym dla wspólnego prawodawstwa, jeżeli one nie dotyczą wyłącznie wewnętrznych spraw kraju;

2) w porządku, ustanowionym przez prawodawstwo specjalne (Praw Zasadniczych wyd. w 1906 r. art. 2), jeżeli one odnoszą się wyłącznie do spraw tego kraju.

Niezależnie od praw zasadniczych, a także innych, wydanych w specjalnym porządku praw i przepisów, których działalność rozszerza się na Finlandję, przy wydaniu prawa niniejszego uznano za sprawy wspólne:

1) udział Finlandji w wydatkach i określanie opłat oraz podatków pośrednich i bezpośrednich;

2) pełnienie wojskowej powinności w Finlandji oraz innych powinności dla celów wojskowych;

3) prawa w Finlandji rosyjskich poddanych, nie bę-

dających obywatelami Finlandji (obywatele Finlandji są przez tę redakcję uznani za rosyjskich poddanych);

- 4) używanie języka państwowego w Finlandji;
- 5) wykonywanie w Finlandji wyroków sądów rosyjskich i żądań władz innych prowincji Cesarstwa oraz zawartych w nich aktów i umów;
- 6) zasadnicze normy i ramy ustaw finlandzkich;
- 7) ochrona w Finlandji porządku państwowego i organizacja „ochrony“;
- 8) kodeks karny i odpowiedzialność karna urzędników państwowych;
- 9) zasadnicze normy procedury sądowej i organizacja sądów w Finlandji;
- 10) zasady szkolnictwa w Finlandji i urządzenie nad nim dozoru;
- 11) organizacja praw i warunków działalności w Finlandji towarzystw, związków i zgromadzeń;
- 12) prawodawstwo prasowe w Finlandji i przywóz do niej druków z zagranicy;
- 13) dział taryfowy i taryfy;
- 14) ochrona przywilejów handlowych i przemysłowych oraz własności literackiej;
- 15) system monetarny i obieg gotówki w Finlandji;
- 16) poczta, telefony, aeronautyka itp.;
- 17) koleje żelazne Finlandji;
- 18) żegluga morska i urządzenie locmanów w Finlandji;
- 19) prawa cudzoziemców w Finlandji.

Uznanie tych praw za podlegające kompetencji Dumy i Rady Państwa, gdzie może brać udział i przedstawicielstwo Finlandji, jest ostatecznym zniweczeniem odrębności Finlandji. Nie będzie już państwa finlandzkiego, lecz tylko prowincja samorządna, poddana rusyfikacji przez język urzędów i szkół, przez prawodawstwo gospodarcze, nie li-

czące się z jej warunkami. Ma pozostać sejm, cień dawnego sejmu, owego sejmu, który z natury rzeczy mógł wejść w konflikt z nowym porządkiem i być zniesionym. Po zniweczeniu odrębności prawnopaństwowej, czeka Finlandję zniweczenie wszelkiej autonomji, zawieszenie samorządu.

Po cóż to czyni Rosja? Czy idzie tu może o zamiary podbicia wybrzeży Atlantyku? — i unifikacja Finlandji jest przygotowaniem się do kroków przeciwko Szwecji dla wyjścia na otwarty ocean?

Tak Szwecja tłumaczyła sobie politykę Rosji względem Finlandji w epoce Bobrikowa; zwiększyła więc swą armję, ufortyfikowała wiele ważniejszych pozycji. Ale dzisiejsza Rosja, wycieńczona przegraną wojną, trawiona przewlekłym kryzysem państwowym, Rosja, posiadająca już dwa fronty nieprzyjacielskie, z których azjatycki staje się dla niej coraz to groźniejszy — czyż może myśleć o zdobyczach na Szwecji, któreby wywołały interwencję mocarstw europejskich? Może Rosja pragnie tylko zabezpieczyć swą stolicę, która, jak twierdził znany rosyjski publicysta, Mienszykow, może być bardzo łatwo, drogą przez Finlandję, zdobyta. Ale jeżeli Finlandja może być polem bitwy, która zadecyduje o losach stolicy, o losach państwa rosyjskiego, to pocóż popychać ludność tego państwa do wrogiego względem Rosji stosunku, pocóż przygotowywać sobie klęskę nad zatoką Fińską?

Współczesna reakcja rosyjska uświadamia sobie, że Rosja nie jest zdolną do akcji nazewnątrż, lecz pragnęłaby zaprzątnąć uwagę opinji jakąś wspólną akcją narodową; stąd polityka, skierowana przeciwko nierosyjskim narodowościom i krajom. Dziś oderwanie Chełmszczyzny od Królestwa staje na porządku dziennym; jeszcze ta sprawa nie jest załatwiona, a już znaczny odłam prasy rosyjskiej pro-

paguje oderwanie od Finlandji gubernji Wyborskiej, motywując to tym, że leży ona blisko stolicy i ma około 30 tysięcy Finów prawosławnych.

Są to dążenia, wypływające z historycznie urobionego charakteru Rosji i Rosjan. Unifikacyjną politykę prowadziło już państwo moskiewskie, centralizując w Moskwie instytucje każdego przyłączonego do Moskwy księstwa. Z unifikacyjnej polityki powstała Rosja petersburska, unifikatorem był jej twórca, Piotr I i jego duchowa następczyni, Katarzyna II. Nie przyczyn unifikacyjnej polityki względem Finlandji winniśmy poszukiwać, lecz raczej okoliczności, dzięki którym ona tak późno była do Finlandji zastosowana. Otóż Finlandja przez dłuższy czas, aż do budowy kolei, łączącej ją z Petersburgiem, leżała jakby na uboczu, pomimo iż w pobliżu Petersburga. Nie była odwiedzana przez Rosjan; żadne wspomnienie historyczne nie rozjątrzało Rosjan przeciwko Finlandji. Dopiero kolej żelazna, za którą przysłyż letniska dla petersburszczan w Finlandji, zetknęła Rosjan z krajem o odrębnej marce pocztowej, odrębnej monecie, o niezrozumiałym języku.

Opozycjoniści rosyjscy stają dziś w obronie Finlandji, gdyż tego wymaga ich stanowisko opozycyjne. Nie uznając za dobry istniejącego w Rosji porządku, nie mogą żądać, aby był rozszerzony na Finlandję. Ale gdy tylko, choćby chwilowo, będą święcili tryumf, zaraz zechcą stosować unifikacyjną politykę względem Finlandji. Niedawno „Nowaja Ruś“ oświadczyła, że pierwszym aktem, prawdziwie wolnościowej Dumy rosyjskiej i prawdziwie wolnościowego sejmu będzie zniesienie komory cłowej w Siestoriecku i rozpoczęcie polityki dobrowolnego zlania. Radykalizm rosyjski jest skłonny do opierania się na racjonalistycznych przesłankach, jest skłonny do uznawania porządku racjonalnego, który musi być zrealizowany wszędzie niezależnie

od historycznie urobionych warunków; ma również teoretyczne uzasadnienie dla ignorowania indywidualności narodowych.

Tak więc przy zależności od Rosji Finlandja nie zachowa swych instytucji, swego porządku, bez względu na to, jakie formy polityczne będzie miała sama Rosja w przyszłości.

Rzut oka na gospodarczy stan Finlandji.

Dla zrozumienia sprawy Finlandji, jej warunków rozwoju i interesów, które mogą krzyżować się na jej terytorjum, musimy dać choć pobieżny obraz jej stosunków gospodarczych.

O warunkach przyrodzonych tego kraju, o jego klimacie mówiliśmy. Pamiętajmy, że Finlandja jest postępnikiem naszej cywilizacji, najdalej wysuniętym na północ-wschód. Od jej losów zależnym będzie rozpowszechnienie tej cywilizacji na północy Rosji Europejskiej i północnych krańcach Syberji lub cofnięcie się na południo-zachód. Jeszcze w końcu wieków średnich kraj na północ od 62° szerokości u wybrzeży zatoki Botnickiej był ponurą pustynią; jeszcze w XVI wieku, głównym zajęciem ludności nawet południa Finlandji było rybołówstwo i myśliwstwo. Wiek XVII ze znaczniejszą kolonizacją szwedzką był erą rolnictwa w Finlandji.

Krótki okres wegetacyjny w Finlandji i wczesne mrozy skracają tam sezon prac rolnych, co zmniejsza zarobki ludności wiejskiej, oraz plon, przypadający na rodzinę, zatrudnioną w rolnictwie. Zbyt wczesne mrozy częstokroć niweczą plony. Zależnie jednak od położenia gruntu, znaczniejszego wystawienia na słońce, zasłonięcia od przymrozków przez mgłę, wiele miejscowości, nawet w roku nieurodzajnym, chłodnym, o wczesnych mrozach, daje niezważone szronem plony.

Finlandja jest najmłodszą częścią kontynentu Europy, stąd grunta finlandzkie częstokroć nie mają jeszcze dostatecznej ilości próchnicy; nieużytków skalnych i błotnistych liczy ten kraj wyjątkowo dużo. Ludność kraju umieszcza się przeważnie nad brzegami rzek, gdyż grunta tam są urodzajniejsze; zresztą, kogo nie może wyżywić dostatecznie ziemia, tego wyżywi bogactwo rybne wód finlandzkich. Pomimo małej urodzajności wybrzeży wielu jezior Finlandji, są one względnie zaludnione. Przestrzeń gmin wiejskich bez wód wewnętrznych wynosi 33,2 mil hektarów ziemi. Z tego na grunta rolne: pola, łąki naturalne wypada niemal 2,8 mil. hektarów, czyli 8,6%; reszta to pastwiska, lasy i nieużytki. Przez długi czas ziemię dla rolnictwa zdobywano na lesie, który ulegał wypaleniu. Popiół, powstały ze spalonego lasu, mieszano z ziemią za pomocą drewnianego pługa i brony. W pierwszym roku na podjętej w ten sposób nowinie siano żyto z bardzo dobrym skutkiem, w dwu następnych jęczmień lub owies i grykę. Rolnictwo finlandzkie opierało się na dwu- i trzypolówce. Pod żytem było zwykle ziemi uprawnej tyle, ile pod wszystkimi innemi zasiewami: jęczmieniem, owsem i grochem. To, co się zbierało z łąk naturalnych, szło na karm bydła, które oprócz tego otrzymywało brahe z gorzelnii właścicieli ziemi. Tylko wielka ilość łąk naturalnych, umożliwiającą posiadanie znacznej ilości bydła, dawała możność przez odpowiednie umierzwienie pól unikać wyczerpania gleby. Podnoszenie nowin było głównym ratunkiem na wyczerpywanie gruntów. Stąd rolnictwo, zwłaszcza w mniejszych gospodarstwach, miało charakter przez pół koczowniczy.

Trzebieenie lasów i uprawa na wytrzebionym i spalonym lesie nowych gruntów odbywała się przez wypuszczenie w dzierżawę ziemi włościanom bezrolnym t. zw.

„torporom“. W ciągu kilku pierwszych lat, torpor nie płaci nic; po kilku latach oddaje rok rocznie właścicielowi część zbiorów, t. j. płaci czynsz w naturze. W miarę, jak rozrasta się klasa torporów, jak coraz to większych nakładów pracy wymaga podnoszenie nowin, częstokroć drenowanie gruntów — położenie gospodarcze torporów się pogarsza. Ich niezadowolenie z losu chciał wyzyskać Bobrikow i przez odpowiednie reformy agrarne oprzeć na nich panowanie Rosji w Finlandji. Na ich niezadowoleniu opiera się dziś socjalna demokracja Finlandji; projekt ich uwłaszczenia został przyjęty przez sejm w 1908 roku.

Polityka agrarna Finlandji przeszło od stu lat nie zaniedbuje sprawy podniesienia wydajności produkcji rolnej. Już w 1797 r. powstało Finlandzkie Towarzystwo Ekonomiczne, które bardzo dużo zrobiło dla kultury rolnej Finlandji. Ono to wprowadziło uprawę kartofli. Z inicjatywy Towarzystwa Ekonomicznego w 1836 r. powstaje instytut rolniczy w majątku Mustiale, 6.000 hektarów w okręgu Tammelskim. Instytut ów bardzo dużo uczynił dla podniesienia kultury rolnej w kraju i dla ulepszenia rasy krów.

Od 1847 r. Towarzystwo Ekonomiczne urządza doroczne zjazdy rolników. W szóstym dziesięcioleciu rozpoczyna się znaczny wywóz drzewa budulcowego z Finlandji zagranicę, wówczas lasy nabierają znaczniejszej wartości, a ich eksploatacja wytwarza kapitał w Finlandji. Część tego kapitału zasila i zapoczątkowuje wielki przemysł Finlandji, część zaś znajduje zastosowanie w rolnictwie; ale wiele ulepszeń rolnych, wprowadzonych wówczas do wielkich gospodarstw, nie opłaciło się i były nawet zmarnowanym kapitałem. Płodozmian wielopolowy, ulepszone obory i większość nowszych ulepszeń rolnych datuje się w Finlandji z tego czasu. Na eksperymentach

rolnych wielu potraciło fortuny, ale postęp rolny Finlandji zrobił duży krok naprzód. W 1860 r. na piątym walnym zjeździe Towarzystwa Ekonomicznego założono instytucję kredytu rolnego. Wielka własność ziemiska w Finlandji była pionierką ulepszeń w rolnictwie; następnie rozpoczynają się one w małych gospodarstwach. Od 1858 r. powstają w różnych częściach kraju niższe szkoły rolnicze. W szóstym dziesięcioleciu ustanowiono w każdej gubernji agronomów, których obowiązkiem było udzielanie rad i wskazówek drobnym rolnikom.

Obok Finlandzkiego Towarzystwa Ekonomicznego, od czasu zawązania w 1828 r. Towarzystwa gospodarczego gub. Uleaborskiej powstają gubernjalne towarzystwa gospodarcze: w 1847 r. w gub. Wyborskiej, w 1856 r. w Niulandzkiej i w Tawasthuskiej i w St.-Michelskiej w 1858 r.; w Kuopioskiej w 1861 r., w 1862 r. Towarzystwo Sakatuńskie i w Wazowskiej w 1863 roku. Największy ruch, wywołujący powstawanie towarzystw gospodarczych, przypada na 1850—60 r. Zarządy tych towarzystw rozpostarły nadzór i opiekę nad szkołami rolniczymi.

W 1867 r. nawiedził Finlandję powszechny wielki nieurodzaj. Przyczynił się on w znacznym stopniu do zmiany kultury rolnej. Wywóz masła wzrósł wówczas z konieczności na razie kosztem spożycia, ale wkrótce zwiększa się jego produkcja. Rok 1867 unaoczniał chłopom finlandzkim słusność nawoływań agronomów do oparcia swej gospodarki głównie nie na produkcji zboża, lecz na nabiale. W kraju powstają liczne szkoły mleczarskie. Jednym z najważniejszych zadań podniesienia gospodarki Finlandji było ulepszenie rasy bydła. W południowej Finlandji próbowano z niezłym skutkiem sprowadzania bydła yorkshirskiego ze Szkocji dla krzyżowania z miejscowymi

rasami. W Sawolaksie, szczególnie w okręgu Kiuruwosi, z miejscowego bydła drogą doboru i dobrego żywienia, utworzono znakomity gatunek krów. Przy rolniczym instytucie w Mustiale ustanowiono szkołę mleczarską dla przygotowania nauczycieli nowych szkół mleczarstwa oraz instruktorów gospodarki mlecznej. Rząd finlandzki udziela subwencji na otwieranie okręgowych farm mleczarskich. Na wywóz nabiału i masła kolej dostarcza odpowiednich wagonów, produkty te korzystają ze znizowanych taryf kolejowych.

Rezultaty są znaczne. W 1871—75 r. wywożono rocznie 8 mil. kilogramów masła, w 1906 15 mil.

W całej Finlandji było:

	Koni i żrebiąt	Wołów	Krów	Cieląt	Owiec	Świń	Kóz	Renów
W 1865 r.	262.246	64.960	670.897	218.464	909.678	226.910	24.946	40.274
W 1875 r.	285.062	80.445	768.600	271.387	1.010.914	201.647	27.096	79.715
W 1885 r.	250.262	31.368	76.065	814.531	272.505	978.149	165.818	20.779
W 1895 r.	271.794	29.526	78.830	1.024.556	305.797	1.007.384	196.356	14.541
W 1905 r.	281.315	39.199	73.548	1.097.198	309.946	937.565	220.357	6.276

Na 1000 mieszkańców wypadało:

	Koni i żrebiąt	Wołów	Krów	Cieląt	Owiec	Świń	Kóz	Renów
W 1865 r.	142	35	364	119	494	123	14	22
W 1875 r.	149	42	402	142	529	105	14	42
W 1885 r.	127	34	369	123	443	75	9	25
W 1895 r.	120	31	406	121	423	78	6	52
W 1905 r.	113	25	379	107	324	76	2	49

Jeżeli ilość bydła w stosunku do ilości mieszkańców w Finlandji raczej zmniejsza się, niż zwiększa, to wydajność mleka krów finlandzkich, oraz waga bydła, przeznaczonego na rzeź, wzrasta. Hodowla bydła idzie w Finlandji w kierunku intensywności. Ta sama tendencja daje się zauważyć niemal we wszystkich krajach Europy za-

chodniej. W Niemczech ilość sztuk bydła bez koni na 1000 mieszkańców uległa zmniejszeniu w ostatnich dziesięcioleciach: w 1873 r. — 514.9, w 1883 r. — 487.2, w 1892 r. — 439.6, w 1900 — 438.1

Ilość zaś bydła na 1.000 hektarów wzrosła z 747 na 929. W Austrii od 1863 r. do 1900 ilość bydła na 1000 mieszkańców zmniejszyła się z 520 na 430, chociaż na 1000 hektarów ziemi uprawnej wzrosła z 912 na 996. W Anglii od 1870—1900 r. z 434 na 372 na 1000 mieszkańców, na 1000 zaś hektarów — z 858 na 953. W jednej tylko Francji od 1879 do 1901 r. zwiększyła się ilość bydła na 1000 mieszkańców z 443 na 473. Szybki wzrost ludności miast nie pozwala dotrzymać kroku ilościowemu rozwojowi żywego inwentarza.

Zestawmy teraz dane o stosunku ilościowym żywego inwentarza do ludności w Finlandji, i w niektórych prowincjach Państwa Rosyjskiego:

Na 1000 mieszkańców	Krów	Owiec	Świń
W sześciu gub. litewsko-białoruskich	40	31	22
W centralnych gubernjach	27	41	9
W średniowołżańskich gub.	25	47	5
W Finlandji	51	34	7

Otóż pod względem ilości żywego inwentarza Finlandja, pozostająca w gorszych warunkach przyrodzonych w porównaniu z średniowołżańskimi i centralnymi gubernjami Rosji, ma znaczniejszą ilość bydła; w porównaniu z gubernjami rosyjskimi bardziej zasobne w bydło gubernje litewsko-białoruskie także ustępują Finlandji.

Na ilość żywego inwentarza wpływa szereg czynników. Już wskazywaliśmy, jak dużo zawdzięcza Finlandja swej polityce agrarnej, skierowanej ku podźwignięciu pro-

dukcji rolnej, jak wiele uwagi organizacje gospodarcze Finlandji udzieliły mleczarstwu i hodowli bydła. Dodać do tego należy, że Finlandja jest krajem, w którym przeważają gospodarstwa drobne. Statystyka zaś wykazuje, że takie gospodarstwa mają względnie większą ilość żywego inwentarza.

Na 100 hekt. ziemi uprawnej wypada w Finlandji:

	do 3 hekt.	od 3—10	od 10—25	od 25—100	wyżej 100
Koni	22	14	11	7	5
Krów	118	55	37	26	24
Owiec	110	57	39	22	6
Świń	21	11	7	4	3

Ziemia w Finlandji jest podzielona w następujący sposób:

	Ilość gospod.	ogólna przestrzeń	% gospodarstw	% powierzchni
do 3 hekt.	106.462	95.714	39.27	3.35
3—10	78.778	450.015	29.05	15.82
10—25	56.790	876.003	20.04	30.79
25—100	27.260	1,107.370	10.06	38.01
wyżej 100	1.838	336.060	6.68	11.13

Otóż cyfry te wykazują, że Finlandja jest krajem małych gospodarstw, wielka bowiem własność zajmuje wszystkiego 11.13% jej rolnej powierzchni. Z 271.154 gospodarstw w 1901 r. uprawianych było przez właścicieli 110.629 czyli 40.8%, na dzierżawionej ziemi było 160.525 gospodarstw czyli 59.20%. Z ogólnej ilości rolniczej powierzchni Finlandji 2,845.191 hektarów — właściciele uprawiali 2,193.240 hekt. czyli 77%, dzierżawcy 651.951 hektarów czyli 23%.

Właściciele, nie oddających w dzierżawę, było 71.552 czyli 60.79%.

Właściciele oddających w dzierżawę	1—3 hekt.	35.453	czyli	30.12%
„ „ „	4—20 „	10.324 „	8.77 „	
„ „ „	21—100 „	358 „	0.30 „	
„ „ „	100 i więcej „	21 „	0.02 „	

Dane powyższe wykazują, że w Finlandji typem dzierżawy są drobne dzierżawy; dalekie pola, parcele i nowiny, gdzieś w lesie, najczęściej są wydzierżawiane. Otóż kwestja dzierżawców, jak już wspominaliśmy, stoi obecnie na porządku dziennym i może być rozwiązana bez szkody, a nawet z korzyścią dla rozwoju produkcyjnych sił kraju.

Z 2,8 mil. hektarów powierzchni rolniczej Finlandji 45% stanowią łąki naturalne. Tylko Anglja ma znaczniejszy procent łąk — 53%, Szwecja ma wszystkiego 29%, Niemcy 19%, Danja 8%.

Na 1000 mieszkańców wypada w Finlandji 640 hekt. ziemi uprawnej; jest to względnie dużo. Królestwo Polskie nie ma hektaru ziemi wogóle na głowę mieszkańca; posiadało zaś pod oziminą, zbożem jarym, kartoflami i owsem 4,908.697 dziesięcin, czyli około 5 mil. hektarów w 1904 r. przy ludności 10,400.000 — t. j. mniej, niż po 500 hekt. na tysiąc ludności, lecz ziemi znacznie urodzajniejszej i w lepszych warunkach klimatycznych położonej.

Produkcja rolna Finlandji wyraża się w cyfrach następujących:

	zasiano	w 1879 r.	w 1905 r.
pszenicy	5.753	hektolitrow	6.521 hektolitrow
żyta	583.833	„	556.213 „
jęczmienia	355.882	„	341.115 „
owsa	592.313	„	1,181.261 „
zboża mieszanego	18.090	„	30.033 „
gryki	791	„	449 „

zasiano w 1879 r. w 1905 r.
 grochu i fasoli 21.807 hektolitrow 17.836 hektolitrow
 kartofli 720.352 „ 1,124.163 „

Mamy tu znaczne różnice w zasiewie owsa i kartofli.

Produkcja rolna w r. 1905, który był rokiem przeciętnej urodzajności w Finlandji, wyraziła się w cyfrach następujących:

Zasiano w gubernji:	H e k t o l i t r ó w					
	Pszę- nicy	Żyta	Jęcz- mienia	Owsa	Zboża miesza- nego	Gryki
Niulandskiej	971	46.971	8.999	147.420	4.990	—
Abo-Bjornebors.	4.603	104.463	36.386	264.476	2.346	—
Tawasthuskiej	671	68.892	23.056	170.762	4.333	5
Wyborskiej	113	86.729	29.769	196.899	759	123
St.-Michelskiej	145	67.698	23.125	117.861	8.671	264
Kuopioskiej	66	60.244	63.400	87.078	6.081	57
Wazowskiej	2	94.852	78.161	179.334	1.410	—
Uleaborskiej	—	26.364	78.219	17.431	1.443	—
Ogółem	6.571	556.213	341.115	1,181.261	30.033	449
						17.836
						1,124.163

Zebrano w gubernji:	H e k t o l i t r ó w					
	Pszę- nicy	Żyta	Jęcz- mienia	Owsa	Zboża miesza- nego	Gryki
Niulandskiej	7.099	400.352	46.486	731.466	25.093	—
Abo-Bjornebors.	31.932	766.106	173.240	1,332.863	10.871	—
Tawasthuskiej	4.512	534.700	127.099	974.957	18.983	50
Wyborskiej	772	610.231	187.291	1,112.131	4.821	1.486
St.-Michelskiej	813	465.826	130.647	593.646	48.817	1.300
Kuopioskiej	414	474.399	360.156	476.643	30.676	501
Wazowskiej	8	668.734	472.008	1,056.562	9.235	—
Uleaborskiej	—	150.674	377.180	86.111	7.320	—
Ogółem	44.550	4,071,022	1,874,107	6,364,379	155,816	3,337
						99.689
						7,295.975

Na głowę wypadało:

	H e k t o l i t r ó w					
	Żyta i pszenicy	Jęcz- mienia	Owsa	Grochu i fasoli	Kartofli	Rzepy i in. t. p.
W 1879 r.	1.87	0.94	1.53	0.06	1.80	0.13
„ 1885 „	1.78	0.85	1.74	0.06	2.27	0.14
„ 1890 „	1.93	0.98	2.41	0.07	2.57	0.19
„ 1895 „	1.88	0.86	2.71	0.07	2.54	0.19
„ 1900 „	1.52	0.61	2.37	0.06	2.01	0.25
„ 1905 „	1.43	0.65	2.27	0.03	2.54	0.62

Widzimy więc, że, pomimo wzrostu produkcji rolnej w Finlandji, ilość produktów na głowę nie uległa zwiększeniu, z wyjątkiem owsa i kartofli.

Finlandja nie może dziś, jak i dawniej, wyżywić się własnym zbożem. Wwieziono z zagranicy do Finlandji w 1905 r. różnych gatunków zbóż, mąki i krochmalu za 63.449.000 marek, produktów ogrodnictwa za 2.675.000 marek; a wywóz jej zbóż, krochmalu i mąki, waha się około 2.000.000 marek. Pomimo, że w jej bilansie handlowym wywóz masła i mięsa stanowi wybitnie pozytywną pozycję 41.475.000 marek (1905 rok), ryb — 3.893.000 marek, jednak bilans jej t. zw. produkcji pierwotnej, t. j. rolnictwa, hodowli bydła i rybołówstwa, jest bierny.

Otóż niedobory swego bilansu rolnego pokrywa Finlandja nadwyżką z wywozu lasu i wyrobów z drzewa; w 1905 r. dały one sumę 124.318.000 marek, w 1903 r. — 130.980.000 marek. Stanowi to 50% wywozu Finlandji. Do tego należy dodać wywóz łodzi i łódek za 7.617.000 marek (3.07%) i papieru drzewnego za 34.294.000 marek (13.84%), a zobaczymy, że swym lasom Finlandja zawdzięcza około 70% swego wywozu. Lasy te rozpościerają się na 14 milionów hektarów; przestrzeń leśna Finlandji przewyższa całą przestrzeń Królestwa. Dziś eksploatacja lasów i cała gospodarka leśna Finlandji prowadzi się wzdorowo. W kilkakroć bogatszej w lasy gub. Archangielskiej i Wołogodzkiej 72,4 milionów dziesięcin lasu, należących do skarbu państwa rosyjskiego, daje około 5 milionów rubli (w 1900 r. — 4.584.000) i w życiu gospodarczym tych krajów nie są one taką dźwignią, jak lasy Finlandji. Dochód skarbu finlandzkiego z jego lasów, stanowiących nieznaczny procent lasów kraju, wynosi 7.020.527 marek.

Gospodarczy charakter kraju najlepiej zarysowuje jego statystyka zawodowa.

Otóż w Finlandji wedle danych z 1900 r.:

rolnictwem . . .	trudni się	1,555.357	czyli	56.6%	ludności
myśliwstwem i ry-					
bołówstwem .	"	17.027	"	0.6	"
przemysłem . . .	"	228.343	"	10.6	"
w służbie komuni-					
kacyjnej . . .	"	74.441	"	2.7	"
handlem	"	54.441	"	2.0	"
w służbie publicz-					
nej	"	70.315	"	2.5	"
w wolnych zawo-					
dach	"	5.985	"	0.2	"
rentjerów . . .	jest	73.484	"	2.7	"
bez określonego za-					
jęcia	"	429.680	"	15.1	"

O pozostałej ludności w ilości 143.000 głów nie zebrano danych.

W porównaniu z zachodnio-europejskimi przemysłowymi krajami, Finlandja ma znaczny procent zatrudnionych w rolnictwie. Najbardziej ów procent odpowiada procentowi zatrudnionych w rolnictwie w krajach skandynawskich, Szwecji i Norwegji, odbiegając znacznie od Danji.

Zatrudnionych w rolnictwie było:

w Anglii	10.4%	ludności
w Niemczech . .	40.4%	"
w Szwajcarji . .	37.4%	"
we Francji . . .	40.0%	"
w Danji	24.1%	"
w Szwecji	54.0%	"
w Norwegji . . .	49.6%	"

Dla Finlandji musimy tu wziąć procent nie żyjących z rolnictwa, lecz zatrudnionych w rolnictwie; wtedy ten procent redukuje się z 56·5⁰/₀ na 48·9⁰/₀.

Procent zatrudnionych w przemyśle tak się przedstawia w tychże krajach:

w Anglii	56·9 ⁰ / ₀	ludności
w Niemczech . . .	37·4 ⁰ / ₀	"
w Szwajcarji . . .	40·7 ⁰ / ₀	"
we Francji	27·9 ⁰ / ₀	"
w Danji	23·9 ⁰ / ₀	"
w Szwecji	15·0 ⁰ / ₀	"
w Finlandji	17·4 ⁰ / ₀	"

Więc pod względem procentu zatrudnionych w przemyśle Finlandja zajmuje miejsce między Szwecją a Norwegją.

Przemysł finlandzki ma z natury rzeczy oryginalny charakter. Węgla kamiennego, owej dźwigni współczesnego przemysłu fabrycznego, Finlandja nie posiada wcale. Szwajcarja jest wysoce przemysłowym krajem, pomimo tego, że jest pozbawioną węgla; ale przemysł szwajcarski zużywa olbrzymią ilość obcego węgla kamiennego. Finlandja dla opału i celów przemysłowych przywozi około 2 mil. centn. węgla na sumę 3·8 milj. marek. Węgiel drzewny, drzewo i siły wodne przeważnie dostarczają motorów przemysłowi Finlandji.

Produkcja górnicza Finlandji: miedzi, złota (tego ostatniego niemal się nie opłaca) i innych metali wynosi 62,207.700 marek, z czego 28,200.000 przypada na gub. Niulandzką, zajmującą pierwsze miejsce w Finlandji co do produkcji grafitu: 4·8 milj. marek na 7·8 mil. marek produkcji grafitu w tym kraju.

W XVII w. powstaje w Finlandji przemysł żelazny

na większą skalę, używający rudę jeziorową. Pierwsze pokłady żelaza w Finlandji odkryto w połowie XVI wieku, w dzisiejszej gub. Niulandzkiej, pierwszy piec urządony został przez skarb państwa w 1610 r. w Niulandji. W XVII stuleciu powstaje w Finlandji około 10 zakładów żelaznych, ale wojny z Rosją doprowadzają je do ruiny, po której znów się dźwigają. W chwili odłączenia Finlandji od Szwecji liczyła ona około 100 zakładów żelaznych.

Ponieważ ruda szwedzka jest znacznie lepsza od finlandzkiej, więc w zachodnich częściach kraju zarzucono produkcję rud miejscowych i poczęto przerabiać wyłącznie szwedzkie, które Finlandja otrzymuje bez cła ochronnego. Tylko na wschodzie (w Sawolaksie i Karelji) pracują przeważnie nad rudą jeziorną lub błotną.

Ruda finlandzka zawiera żelaza od 25·5 do 51·5⁰/₀, przeciętnie 33⁰/₀; fosforu — od 0·08 do 1·22⁰/₀, przeciętnie 0·71⁰/₀; manganu — od 0·43 do 12·8⁰/₀.

Koszta produkcji puda rudy wynoszą 40 kop. na brzegu jeziora. Ruda nie ulega pierwotnej przeróbce, opalają ją tylko w stertach na otwartym powietrzu, podkładając drzewo i węgiel drzewny.

Rocznie (1905 r.), wydobywają rudy:

W gub. Wyborskiej . .	9,338,000	klgr.
" " Niulandzkiej . . .	264.000	"
" " St.-Michelskiej . .	1,293.000	"
" " Kuopioskiej . . .	37,509.000	"
Ogółem	48,404.000	klgr.

Produkują surowca

W gub. Niulandzkiej . .	1,733.000	klgr.
" " Abo-Bjerneborsk. .	5,280.000	"
" " St.-Michelskiej . .	734.000	"
" " Kuopioskiej . . .	14,631.000	"
Ogółem	22,407.000	klgr.

Stali i sztab żelaznych

W gub. Niulandzkiej . .	2,918.000	klgr.
" " Abo-Bjerneborsk.	9,043.000	"
" " Kuopioskiej . .	5,459.000	"
" " Wazowskiej . .	2,477.000	"
Ogółem .	19,897.000	"

Blachy żelaznej

W gub. Niulandzkiej . .	306.000	klgr.
" " Abo-Bjerneborsk.	6.000	"
" " Kuopioskiej . .	187.000	"
Ogółem .	499.000	klgr.

Żelaza kutego

W gub. Niulandzkiej . .	2,318.000	klgr.
" " Abo-Bjerneborsk.	658.000	"
" " Tawasthuskiej . .	4,195.000	"
" " Kuopioskiej . .	289.000	"
" " Wazowskiej . .	426.000	"
Ogółem .	7,886.000	klgr.

Oprócz tego produkuje Finlandja 6,351.000 klgr. gwoździ, z czego 4,870.000 przypada na gub. Tawasthuską.

Włączenie Finlandji do cłowego terytorjum Rosji podrywa finlandzką produkcję żelaza, która bez rudy szwedzkiej obyć się nie może. Finlandja liczy 68 warsztatów mechanicznych, zatrudniających 9.168 robotników z produkcją na 28,096.500 marek (1905 r.). Nie jest to, ani ze względu na ilość zatrudnionych robotników, ani na sumę produkcji, główną gałęzią przemysłu Finlandji, lecz warsztaty te są warunkiem bytu i rozwoju innych gałęzi przemysłu krajowego i zachwianie ich przez utrudnienie przywozu rudy i żelaza szwedzkiego może mieć nader krytyczne konsekwencje.

Zwracaliśmy już uwagę na to, że lasy Finlandji są

głównym czynnikiem jej życia ekonomicznego; przy sprawie przemysłu musimy znów do tej kwestji wrócić. Finlandja liczy 598 tartaków, zatrudniających 21.610 robotników z produkcją na 79,127.500 marek, 68 papierni, fabryk celulozy i papy drzewnej, zatrudniających 9.168 robotników, z produkcją na 41,190.800 marek. Ogólną sumę wytwórczości przemysłowej Finlandji za rok 1905 oblicza Centralne Biuro Statystyczne Finlandzkie na 395,544.700 marek. Z sumy tej czwarta część wypada na powyżej wskazane gałęzie przemysłu drzewnego. Są to dwie gałęzie eksportowe.

Poza tym najbardziej jest rozwinięty przemysł tkacki i bawełniany: 53 fabryki, 9.655 robotników, za 28,096.500 marek produkcji tkackiej, sukiennej za 12,373.900. Przemysł bawełniany Finlandji jest nikły w porównaniu z przemysłem okręgu łódzkiego. W 1904 r. gub. piotrkowska w 138 fabrykach, zatrudniających 46.448 robotników, wyprodukowała za 74,616.100 rb. wyrobów bawełnianych i w 264 fabrykach sukna, zatrudniających 32.524 robotników, wyprodukowała za 62,781.200 rb. Przemysł Finlandji i przemysł Królestwa, są to dwa całkiem odmienne typy. Pierwszy tylko w gubernjach, opartych na własnym surowcu, i wogóle mając naturalne warunki rozwoju, stał się przemysłem eksportowym. Był on wynikiem planowej polityki ekonomicznej rządu finlandzkiego. Przemysł Królestwa wzrósł przypadkowo pod wpływem sił i warunków zewnętrznych; dźwignią jego były chwilowe interesy spekulantów, nie kierowała nim od lat 80 świadoma wola społeczeństwa, nie posiadająca swego organu, nie mogąca przeto być siłą decydującą. Po zniesieniu prawnopaiństwowej odrębności Finlandji, po znaczniejszym osiedleniu się w niej żydów z Rosji, przemysł finlandzki upo-

dobni się w głównych rysach charakterystycznych do przemysłu Królestwa.

Znaczna ilość gałęzi przemysłu finlandzkiego jest obliczona na rynek lokalny, n. p.:

	fabryk robotników		produkcja	
przemysł cukrowy	6	722	25,598.900	marek
„ garbarski	817	3.296	15,335.100	„
„ tytoniowy	28	2.986	15,099.700	„
„ mączny	30	2.516	10,207.800	„
„ wódczany	67	758	4,639.520	„
„ szklany	14	1.782	4,508.700	„
„ stolarski	508	2.444	4,799.800	„

Gdy przemysł Królestwa jest skoncentrowany przeważnie w dwóch gubernjach: Piotrkowskiej i Warszawskiej, przemysł Finlandji jest rozmieszczony względnie równomiernie:

W 1905 roku

gub. Niulandzka . .	wytworzyła za	95,947.300	marek
„ Abo-Bjerneborska	„	66,369.500	„
„ Tawasthuska . .	„	68,237.400	„
„ Wyborska . . .	„	70,629.900	„
„ St.-Michelska . .	„	6,731.900	„
„ Kuopioska . . .	„	19,078.500	„
„ Wazowska . . .	„	41,892.200	„
„ Uleaborska . .	„	23,658.000	„

Ogółem wytworzono za 392,544.700 marek.

Cztery pierwsze gubernje, bardziej południowe — bogatsze z natury, mają ludność gęstszą. Otóż robotnicy przemysłowi w gubernjach południowych stanowią 3 do 6% ludności, w gubernjach północnych 1:3—1:4%.

Względnie równomierne rozmieszczenie przemysłu w Finlandji nie wyklucza tam istnienia ośrodków przemysłowych. Najważniejszym ośrodkiem przemysłowym Finlandji jest Tammerfors, położony po obu stronach wodospadu, łączącego z sobą jeziora Nasijarvi i Pyhajarvi. Siłę tego wodospadu szacują na 10.000 koni; jest on głównym motorem budujących się wokoło niego fabryk i zakładów przemysłowych. Tammerfors jest ośrodkiem przemysłu bawełnianego i papierni finlandzkich.

Wzrost jego jest względnie szybki: w 1805 r. liczył 602 mieszkańców, w 1815 — 796, w 1840 — 1.819, w 1850 roku — 3.207, w 1880 — 13.645, w 1908 — 41.307. Tammerfors zawdzięcza swój rozwój nie tylko swym warunkom przyrodzonym, lecz także przywilejom handlowym, wyjednanym mu przez senat finlandzki. 22 maja 1820 r. obywatelowi Wielkiej Brytanji, Finlaysonowi nie tylko oddane zostały bezpłatnie grunty pod fabrykę i związane z nią budowle, ale udzielona pożyczka ze skarbu finlandzkiego w sumie 30.000 rb. asygnacyjnych, oraz zabezpieczone prawo przywożenia bez cła z zagranicy wszelkich maszyn, ich części i instrumentów, wszelkich materiałów niezbędnych do budowy fabryk i ich eksploatacji; opłata cłowa za wyrobioną przez niego bawełnę miała być opłacana po 10 latach istnienia fabryki. 2 września 1821 r. przywileje dane Finlaysonowi rozszerzono i na innych fabrykantów. Tammerfors był uznany za wolne miasto przemysłowe, w którym wszyscy osiedlający się fabrykanci i rzemieślnicy, tak cudzoziemcy, jak i krajowcy, otrzymywali zwolnienie od podatków państwowych dla siebie, swych domowników i robotników, oraz — zwolnienie od opłaty ceł za maszyny, instrumenty i surowiec. W 1855 r. termin przywileju Tammerforsu upłynął; w grudniu tegoż roku został przedłużony z pewnemi zmia-

nami do 1905 r. Przywilej ten był czynnikiem, konserwującym odrębność cłową Finlandji; stąd sejm finlandzki w 1905 r. był za jego przedłużeniem.

Największym miastem Finlandji jest jej stolica, Helsingfors. Liczył on w 1865 roku 25.800 mieszkańców, 1890 — 61.830, w 1905 — 117.317. Jest ośrodkiem warsztatów mechanicznych, fabryk maszyn i fajansu. Następnie do znaczniejszych miast Finlandji należą: Abo z 43.680 i Wyborg z 38.035 mieszkańcami.

Ludność miejska w Finlandji w 1805 roku wynosiła 49.454 głów, w 1865 r. 123.119, w 1905 r. 398.797.

Ludność miast stanowi obecnie około 13% mieszkańców kraju. Ten procent ludności miejskiej nie odpowiada stopniowi uprzemysłowienia Finlandji. Jest to zrozumiałe, gdyż przemysł Finlandji ma na wsi nie mniej ważne postępniki, niż w mieście.

Musimy skonstatować, że rozwój przemysłowy Finlandji szedł dotąd względnie pomyślnie. Przemysłowa wytwórczość kraju liczyła się w 1888 r. na 123,338.700, w 1905 r. na 392,514.700 marek.

Za wskaźnik przemysłowego rozwoju kraju, może być uznana ilość maszyn i ich siła.

W r.	1887	było w Finlandji	456	maszyn	o sile	9.701	koni parow.
"	1905	"	1.014	"	"	45.942	"

Dane te nie obejmują fabryk maszyn, odlewni i zakładów mechanicznych.

Przemysł Finlandji jest geograficznie porozrzucany po kraju, zależnie od przyrodzonych warunków. Warunki polityczne, polityka uprzemysłowienia Finlandji umiała je wykorzystać. Tammerfors nie doszedł do rozwoju Łodzi, ale jako oparty na przyrodzonych warunkach ma bardziej zapewnioną przyszłość od tej ostatniej, pomimo, że

warunki polityczne mogą się układać dla Finlandji niepomyślnie.

Dla rozwoju przemysłowego Finlandji robiono dużo. W 1847 r., utworzono szkoły realne, techniczne w Helsingforsie, Abo i Wazie. W 1872 r. przeobrażono helsingforską szkołę techniczną na politechnikę, pozostałe przeobrażono na szkoły przemysłowe, przygotowujące majstrów, maszynistów. W szkołach tych położono nacisk na rysunek, matematykę, oraz stosowaną mechanikę. Przemysł Finlandji znajdował dźwignię nie tyle w politechnice helsingforskiej, dostarczającej mu kierowników, ile w całej sieci niższych szkół rzemieślniczych. W Helsingforsie utworzono centralną szkołę sztuki stosowanej dla podniesienia przemysłu artystycznego. Do szkoły tej uczęszcza od 300—522 uczniów i uczenic. Sto kilkadziesiąt kursów dla dorosłych, rozrzuconych po całej Finlandji, podnoszą też poziom umysłowy ludności robotniczej i włościańskiej, przyczyniają się do stworzenia zastępu robotników inteligentnych. Oprócz tego Finlandja powołała do życia instytucję wędrownych nauczycieli rzemiosł, udzielających rzemieślnikom wskazówek w najgłębszych zakątkach kraju.

Obok przemysłu wielkiego, kraj ten posiadał i posiada przemysł domowy, coraz bardziej pośrednio lub bezpośrednio z przemysłem wielkim związany.

Ale wszystko to wymaga współdziałania rządu krajowego.

Przemysł jest nie tylko źródłem kultury, lecz bywa i źródłem zwyrodnienia. Wymaga on korektywy w prawodawstwie fabrycznym, w przepisach sanitarnych i higienicznych, mających na celu ochronę robotników od przedwczesnej śmierci i chorób zawodowych. Finlandja

nie zapomniała o tym wszystkim i dla przypilnowania, żeby te przepisy nie były martwą literą, powołała do życia inspektorat fabryczny w 1889 r.

Pod względem higieny społecznej kraj ten dokonał bardzo dużo, gdyż osłabił w olbrzymim stopniu alkoholizm, który był już się rozwiłmożnił w Finlandji przed kilkudziesięciu laty. Towarzystwa wstrzemięźliwości, które już w 1853 r. zaczynają kiełkować w Finlandji na wzór szwedzkich, przeobrażają się w 1882 r. z towarzystw umiarkowanego spożycia w towarzystwa całkowitej wstrzemięźliwości. Gdy w 1885 r. towarzystwa wstrzemięźliwości w Finlandji liczyły 2.304 członków, w 1892 r. — 20.240, w 1905 doszły do 34.288. Lecz nie tylko zwiększoną ilością członków, ale i namacalnemi dowodami z zakresu produkcji i konsumcji alkoholu mogą się poszczycić finlandzkie towarzystwa wstrzemięźliwości. Finlandja liczyła w 1886 r. 67 gorzelni z produkcją 11.331 litrów alkoholu, w 1898 r. wszystkiego 26, z produkcją 6.768 litrów. W 1907 r. 113 posłów sejmu wniosło projekt prawa antyalkoholicznego, dozwalającego na sprzedaż alkoholu tylko w aptekach w ograniczonej ilości, za receptą lekarza. Prawo to 31 października 1907 r. zostało uchwalone przez sejm, lecz nie uzyskało sankcji.

Oslabienie tej jednej gałęzi przemysłu finlandzkiego dodatnio wpłynęło na szereg innych.

Pomimo olbrzymiego wysiłku społeczeństwa finlandzkiego, skierowanego ku rozwojowi przemysłu i kultury kraju, pomimo polityki ekonomicznej kraju, potęgującej jego rozwój gospodarczy, bilans handlowy Finlandji jest bierny.

Dowodzi tego poniższa tabela:

WYWÓZ:

W roku	m i l j o n ó w m a r e k		
	do Rosji	zagranicę	razem
1860	12·1	10·0	22·2
1880	51·0	78·1	123·1
1890	36·4	56·0	92·4
1905	67·9	179·9	247·8
1907	31·6		

PRZYWÓZ:

W roku	m i l j o n ó w m a r e k		
	z Rosji	z zagranicy	razem
1860	53	28·1	43·4
1880	57·5	81·3	138·8
1890	46·5	94·1	146·5
1905	94·5	173·7	268·2
1907	49·7		

Bilans handlowy Finlandji jest więc bierny, chociaż bierność jego w stosunku do obrotów handlu zewnętrznego zmniejsza się.

W bilansie płatniczym Finlandji odgrywa rolę ta okoliczność, że południowa Finlandja, gub. Wyborska, jest

jednym z obszarów, gdzie rozrzucone są letniska dla Petersburga. Co pociąga Petersburgczan do Finlandji? Wyższa kultura obyczajowa mieszkańców, większe bezpieczeństwo i porządek...

Bilans handlowy Finlandji z Rosją jest dla Finlandji bardziej niekorzystny, niż bilans handlowy z Europą. Utrudnienie stosunków handlowych z Europą, przez włączenie Finlandji w obręb cłowy Rosji, zwiększyłoby cenę wywozu do Finlandji, wywołałoby podrożenie jej produkcji. Przystosowanie do nowych warunków gospodarczych byłoby dla tego kraju tym trudniejsze, że równocześnie te same czynniki polityczne, któreby zniosły odrębność cłową Finlandji, osłabiłyby działalność kulturalnych instytucji Finlandji, a nawetby je sparaliżowały. Dziś np. obok projektu zniesienia odrębności cłowej mamy na podstawie relacji Rady Ministrów z 28 (15) października odrzucenie petycji sejmku z 1908 r. o udzielenie zapomogi 5.000 marek bibliotekom wiejskim. Projekt sejmku z dnia 13 maja 1907 r. o prawach dla stowarzyszeń nie uzyskał sankcji, natomiast sprawy stowarzyszeń i związków w Finlandji zostały uznane za ogólnopństwowe i mają być normowane w porządku ogólnopństwowego prawodawstwa.

Tej tradycji stowarzyszeń, jaką posiada Finlandja, nie ma Rosja; normy stowarzyszeniowe ogólnorosyjskie, zawsze zawierające pierwiastek ścisłej kontroli wszelkich ob-
jawów samodzielności społecznej, dające przez to nieograniczoną, niemal dyskrejonálną władzę administracji, byłoby zaszachowaniem towarzystw i stowarzyszeń Finlandji, a one są dźwignią gospodarczego rozwoju tego kraju.

Możliwą jest jednak rzeczą, że Finlandją zaopiekują się Niemcy. Wywóz Niemiec do Finlandji wynosi 101,288.000 marek f. (1905 r.). „Centralstelle für Vorbereitung der

Handelstractaten“, organizacja eksporterów niemieckich, oświadczyła, że włączenie Finlandji do obszaru cłowego Rosji nie może być wykonane przed wygaśnięciem traktatu handlowego, podpisanego przez Rosję w imieniu Finlandji. Jest to jeden z objawów świadczących o tym, że Niemcy mogą się stać państwem Bałtyku, gdyż ekspansja ich w tym kierunku napotyka najmniejszy opór.

Rozwój gospodarczy Finlandji idzie w parze z rozwojem jednego z najważniejszych czynników gospodarczych: wzrostu ludności.

W 1751 r. liczyła Finlandja . . .	429.912	ludności
W 1811 r. (po przyłączeniu gub. Wy-		
borskiej, t. j. po powrocie		
do dawnych granic) . . .	1,053.374	„
W 1865 r. liczyła Finlandja . . .	1,847.506	„
W 1905 r. „ „ . . .	2,892.088	„

Współczynnik urodzeń w Finlandji waha się około 31 na tysiąc, śmiertelności 18.

Na tysiąc mieszkańców	urodzeń	śmierci	przyrost naturalny
W r. 1905	30·6	18·4	12·2
„ 1904	31·8	17·7	14·1
„ 1903	31·1	17·9	13·2
„ 1902	32·5	18·9	13·6

Przyrost naturalny ludności w Finlandji jest nie mniejszy, niż w centralnych gubernjach rosyjskich o znacznie większym współczynniku urodzeń.

	urodzeń	śmierci	przyrost
Np. gub. Kałuska	53·0	40·3	14·0
„ Tulska	56·8	43·2	13·6

	urodzeń	śmierci	przyrost
Np. gub. Twerska	40·7	30·2	13·5
„ Smoleńska	54·3	37·8	11·7
„ Pskowska	43·5	36·7	10·8

Przyrost naturalny ludności Finlandji jest bardziej ekonomiczny, mniej bowiem ten kraj ma zmarnowanego wydatku, za jaki pod względem gospodarczym należy uważać znaczną śmiertelność dzieci.

W Europie zachodniej daje się zauważyć tendencja do zmniejszania się ilości urodzeń, ale to w wielu krajach znajduje rekompensatę przez doprowadzenie śmiertelności do minimum. Do typu tych krajów kulturalnych należy Finlandja.

Finlandja posiada dosyć znaczną emigrację zarobkową i stałą. Emigracja ta skierowana jest przeważnie do Ameryki. Do 1899 r. była nieznaczną:

W 1895 r.	4.020 głów
W 1896 r.	5.185 „
W 1897 r.	3.467 „

W 1899 r., w roku wydania słynnego manifestu 15 (3) lutego, odrazu podskakuje ona do 12.075 i ulegając wahaniu, posiada tendencję zwyżkową:

W r. 1900	10.307 głów
„ 1901	12.561 „
„ 1902	23.152 „
„ 1903	16.964 „
„ 1904	10.952 „
„ 1905	17.427 „

Nie ulega wątpliwości, że zniesienie odrębności Finlandji zwiększy jej emigrację. Krajowi temu może grozić takie zmniejszanie się ludności, jakie było w Irlandji od 1840—50 r., a nawet do chwili obecnej.

Wyludnienie Finlandji będzie funkcjonalnie związane z upadkiem jej życia gospodarczego i kultury.

SPIS RZECZY.

	Strona
— Kraj. — Położenie geograficzne	9
— Wpływy szwedzkie	9
— Wojny z Rosją	20
— Przejście Finlandji pod zwierzchnictwo Rosji	33
Stara Finlandja — gubernja wyborska	39
— Konstytucja Finlandji	54
Dlaczego Finlandja uzyskała sejmy perjodyczne?	65
— Sejmy finlandzkie i ich działalność	85
— Wyodrębnienie Finlandji monetarné i cłowe	99
— Polityka kolejowa	106
Okres unifikacji	119
Okres rusyfikacji bezwzględnej	148
Reagowanie Finlandczyków na politykę unifikacyjną	161
Narodowość i partje w Finlandji	182
Znoszenie prawno-państwowej odrębności Finlandji od 1908 do 1910 roku	198
— Rzut oka na gospodarczy stan Finlandji	